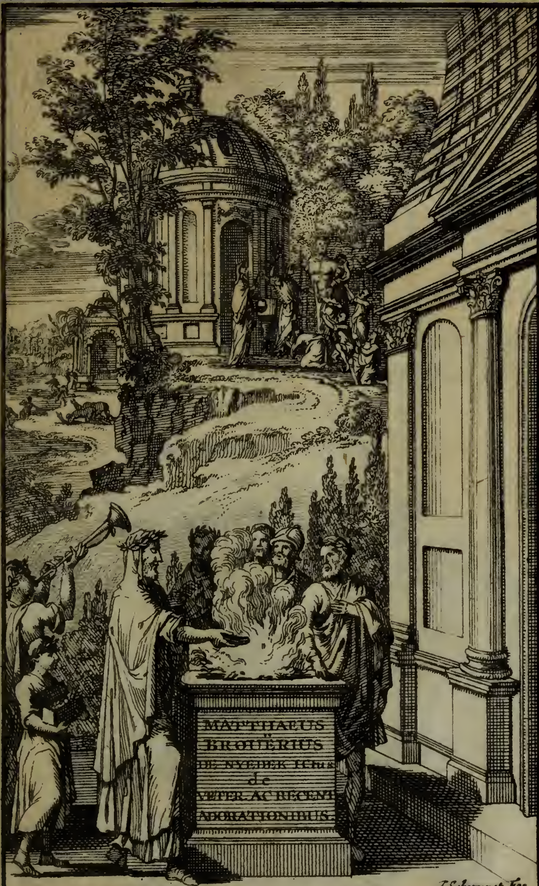

287

MATTHAEUS
BROUËRIUS
DE NYEDEK ICtus
de
VETER. AC RECENT.
ADORATIONIBUS.
J. Schynvoet Fec.
AMSTELAEDAMI,
excudit Johannes Oosterwyk,
MDCCXIII.

MATTHÆI BROUËRII DE NIEDEK JURISCONSULTI *DE* POPULORUM VETERUM AC RECENTIORUM ADORATIONIBUS Dissertatio.

In qua Preces, earumque Nomina, Differentiæ, Origo, Historia, Ministri, Progressus & cæremoniæ elucidantur.

Cum figuris æneis.

AMSTELÆDAMI,
Excudit JOHANNES OOSTERWYK.
MDCCXIII.

NOBILISSIMO

ET

AMPLISSIMO

REIPUBLICÆ LEYDENSIS

EXCONSULI

ET

SENATORI,

ABRAHAMO
AB ALPHEN.

Ad Consessum Nobilium & Potentium DD, qui super Res Maritimas Amstelædami conveniunt,

DEPUTATO.

Favor tuus, Vir Amplissime,

Qui Proavos virtute, genus qui moribus (æquas,
Et jamjam gemino cingis honore caput,
Et Decus & columen Patriæ es tutelaque nostræ,
Et Vir, non ipsa, quam regis, urbe minor.

FAvor, inquam, quo mihi tam benigne digneris, & Musæi tui, antiquis non modo, sed & modernis (uti aiunt) præsertim Reipublicæ Batavæ nummis referti, aditum largiris, non benevolentiæ tantum erga litteras, quarum ego delitias exosculor, verum magni insuper & generosi animi indicium & fructus videtur. hoc tam eminenti benignitatis tuæ signo me jam

dudum

dudum adeo tibi vindicasti, ut nec affectum tuum oblivisci potis sim, nec merita tua, quanquam nulla oratione adsequi liceat, ubivis lætissima semper prædicatione circumferre: nulla certe me res oblectat vehementius, cum in tanta dignitate constitutus, hominem nullis fortunis eximium, ignotum Litteratis, nec non nisi Belgis Poësi sua visum, maxima & incredibili humanitate

obruas, quâ & adhuc fretus, Vir amplissime, non committendum esse duxi, ut Dissertatio hæc mea de Veterum ac Recentiorum populorum Adorationibus, in privatum usum comparata, postquam amicorum persuasionibus publicare decreveram, sine tui erga me favoris grata mentione ederetur, quum nulla alia mihi ratio sit, aut facultas, qua melius erga te gratum animum

testari

teſtari poſſum. Accipe ergo rudem hunc, & primum, aſt plenum amoris tui & obſervantiæ fœtum. ſuſcipe lucubratiunculas pro ſolita benignitate, & nomini tuo inſcribi patiaris, ut iisdem verbis tibi acclamare poſſim, quibus Plinius olim Trajano de pauperibus educandis: *Super omnia eſt, quod talis es, Trajane, ut ſub te liberos tollere libeat, expediat.*

Vale, Vir ampliſſime,

Reipublicæ noſtræ non ultimum decus. diu te in publicum bonum privatumque noſtrum Deus Optimus Maximus incolumen ſervare velit ex animo precor

Amplitudini tuæ

Devotiſſimus

Matthæus Brouërius
De Nyedek.

CAN-

CANDIDIS
ET
BENIGNIS
LECTORIBUS
S. P. D.
MATTHÆUS BROUËRIUS DE NYEDEK.

Cum omnes homines, qui ſeſe ſtudent præſtare cæteris animantibus, ſumma ope niti decet, ne vitam ſilentio tranſigant, veluti pecora; quæ natura prona, atque ventri obedientia, finxit, uti in

Proemio belli Catilinarii inquit Saluſtius, & juxta Menandrum

Μοχθεῖν ἀνάγκη τοὺς θέλοντας εὐτυχεῖν,
Laborare debet, qui beatam vitam (cupit.

bonis literis ab ineunte ætate operam dare, &, juri utrique Lugduni in Batavis devotus, dum Academicæ feriæ dabantur & otia, Philologiæ delicias ſapere omnibus viribus conatus ſum, maxime vero mihi ſaliva mota eſt, poſtquam Clariſſimorum heroum in litteris, Sauberti, Merulæ & Outrami poſt Gyraldum, Stuckium ac Caſalium, ſyntagmata de ſacrificiis

ficiis Veterum, tam Gentilium, quam Hebræorum accurate perlegiſſem, & ſimul comperiſſem omnes quidem de Precibus meminiſſe aliquid, ſed, neſcio quo immerito fato, nimis perfunctorie, ut aliud ſemper egiſſe videantur. diligentius igitur, quæ inter legendum occurrebant, ad preces pertinentia, obſervare, inque ſchedas conjicere cœpi, unde mea hæc de Veterum ac Recentiorum Adorationibus, prima & maxima religionis parte, nata eſt diſſertatio, cujus non alius mihi ſcopus fuit, quam par-

tim Philologiæ, & ſacræ præſertim, majeſtatem oſtendere, & pro meis viribus in venerandam ſedem ſuam reducere, partim, &, ut vera dicam, maxime in augmentum Religionis Chriſtianæ, cum Gentilium vanas ſuperſtitiones & duras Hebræorum leges cæremoniales in adorandis Diis ex antiquis ſcriptoribus productas invenientes homines, ex earum vanitatum delectatione allicientur forſan facilius ad veræ religionis cultum: videbunt enim nihil eſſe in hac vita tam ſanctum, vel perfectum, quod ſucceſſu temporis

non

non contaminatum eſt depravatis hominum ſenſibus, præſertim quicquid ad religionem & divinum cultum pertinet, in quo omnes fere homines, niſi peculiari beneficio cœlitus inſtituantur à Deo patre luminum, cæcutiunt, quia nullibi magis vigilat Satanas, quam circa res religioſas, ut à propria ſignificatione verbum Dei detorqueat per tranſverſas interpretationes, & ab ipſo Deo abducat homines ridendis & nefariis adorandi ritibus, quibus univerſus terrarum orbis uſque ad inſaniam dementabatur antiquitus, deci-

piente ſtatim in principio Dæmone impuriſſimo primum hominem mendacio & à Numinis obedientia avertente. quam mihi propoſitam metam num in hoc meo opere tetigerim, tuo judicio, benevoli Lectores, relinquam, dum, ſi ex parte aſſecutus fuerim, optime tempus mihi collocaſſe videbor. hanc ſolam mihi gloriam, ſi quid hinc gloriæ reportaturus ſim, hanc ſolam mihi lauream aut victoriam polliceor. id unum vero à vobis, tanquam ab æquis judicibus peto, ut conatus hos meos,

& has Studiorum primitias, primitias esse putetis, easque benigne, atque clementer, pro solito vestro erga studia favore ac benevolentia judicetis. Calcar certe mihi addetis ac stimulum conscripta Syntagmata de HASTIS & FACIBUS veterum primo prælo committere, & inchoata de DIS ALATIS, & ADOPTIONE VETERUM ad finem perducere, dum maturioribus annis relinquam COLLECTANEA mea, sane non pauca & contemnenda, à Ferretio in Musis Lapidariis omissa, DE IN-

PRÆFATIO.

SCRIPTIONIBUS ligato pede conceptis apud Romanos.

MAT-

MATTHÆI BROUËRII DE NYEDEK JURISCONSULTI, DE VETERUM AC RECENTIORUM ADORATIONIBUS, DISSERTATIO.

CAPUT I.

Verbi adorare etymologia ex verbo orare *& præpositione* ad. *multis verbis* adorare *exprimitur.* orare, obsecrare, rogare, obtestari, supplicare, vocare, precari, venerari, implorare. *Verbi* adorare *variæ significationes notantur. Hebraica & Græca vocabula notissima, eundem actum denotantia, recensentur.* Adoratio *antiquissima, & ab Adamo ipso exercitata.*

VErbum *adorare*, (unde *adoratio*, *adorator*, *adorabilis*,) nondum ex ablativo *Ore* & propositione, *Ad*, juxta vulgarem Eruditorum sententiam; sed è verbo

 orare

orare & dictâ propositione *ad* compositum statuo; *adorare* enim non aliud sonare, quam ad os referre manus, sive osculari, ut contendunt eo, quod orantes manus osculabantur sæpius, vel quasi *odorari*, & *adorationem* quasi *odorationem* esse dictam, quia *adorationis* maxima fere pars in *odorum* incensionibus posita fuisset, juxta Stuckii sententiam, nihilum probat; cum Osculatio, & Odoratio tantum ritus accidentes precationum sint, veluti Genuflexio, Prostratio corporis & Protensio manuum, licet sæpius ipsum actum denotent: ita ut adorare sit *orare ad*. Ovid. trist. lib. 1. eleg. 1.

Hac prece adoravi superos ego.

Id est, hac prece oravi ad superos ego: eodem modo, quo adprecari pro *precari ad* invenimus apud Veteres. Apulej. Miles. 6. *tunc genu nixa, sic adprecatur*. Et Horat. lib. 4. Carm. od. 15.

Rite deos prius adprecati.

Nec simpliciter *adorare* Prisci scripserunt. sæpius *adorare precibus*, *supplicationibus*, *manibus* dixêre. Sic Arnob. lib. 1. pag. 20. *& deum fuisse contenditis, & superesse adhuc creditis, & quotidianis supplicationibus adoratis.* Ovid. loco citato, & Tertull. lib. 1. de Idololatr. cap. 7. *ad hanc partem zelus fidei perorabit, ingemens Christianum ab idolis in ecclesiam venire, attollere ad Deum Patrem manus matres idolorum, his manibus adorare, quæ foris*

ris adversus Deum adorantur, eas manus admovere corpori Domini, quæ dæmoniis corpora conferunt.

Multis aliis etiam verbis actionem hanc religiosam Latini exprimunt, uti sunt *orare, obsecrare, rogare, obtestari, supplicare.* De quibus eleganter Donatus scribit: *orare est placidos petere, obsecrare iratos rogare; & obsecrans est plus quam orans, orans plus quam rogans; obtestari est adjurare, quem rogamus: supplicamus adversis magis vel cum lachrymis.* ita Horat: lib. 3. satyr. 6. precatur:

——— Hac prece te oro
Pingue decus domino facias & cætera præter
Ingenium.

Et in extremo Panegyrici sui pro Trajano Plinius: *quo majore fiducia iisdem illis votis, quæ ipse pro se nuncupari jubet, oro & obtestor.* Hacque significatione Cicero, Verrinâ sextâ, *orandi causa fanum adire* dixit. Salust. lib. 2. hist. *ceterum deos immortales obtestor.*

Verbo *Rogare* utuntur inter alios, Tibullus lib. 4. eleg. 10.

Et grata sis dea mente Rogat.

Et Ovid. lib. 1. de Pont. ep. x.

Suppliciter vestros quisque Rogate deos.

Verbo *vocare* Virgil:

Et votis jam assuesce Vocari.

Ac lib. 3. Æneid.

At pater Anchises, passis de littore palmis,
Numina magna Vocat.

Interdum *Invocare* scribebant. sic lib. 2. de nat. deor. cap. 27. Cicero: *Junonem Lucinam in pariundo Invocant*. neque non Plaut. in Amphitr. Act. 5. Scen. 1.

Invocat Deos immortales, ut sibi auxilium (ferant.

Eodem sensu occurrit vocabulum *supplicare* apud Suetonium in Augusto cap. 93. *sed & Cajum nepotem, quod Judæam prætervehens, non supplicasset, collaudavit.* Et apud Plinium lib. 13. cap. 1. *Italicis temporibus non supplicatur thure.*

Exprimunt & hanc religionis speciem verba *Precari*, *Venerari*, apud Tacitum lib. 20. concludentem orationem suam hisce verbis: *te Jupiter Opt. Max. quem per octingentos viginti annos tot triumphis coluimus, te Quirine, Romanæ parens urbis, precor venerorque.* Plautum rud: act. 1. scen. 4.

Nunc quisquis est deus, Veneror.

Item voces *Implorare* apud Ciceronem, in peroratione actionis quintæ in Verrem. *ceteros item deos deasque omnes imploro atque obtestor.* *Quæri* apud Livium, lib. 9. *Vos dii immortales precor quæsoque.* & Plautum, in Mercat. Act. 5. Scen. 2.

Date

Date dii, quæso, conveniendi mihi ejus
(celerem copiam.

Ut & compoſita verbi precari, uti ſunt vocabula *Deprecari, Imprecari, Comprecari.* Apud Apulejum, in Aſin. aur. lib. 2. *& incrementa ſolis Auguſti tacitus imprecatus.* & Terentium, in Adelph. act. 4. ſcen. 5. *abi domum, ac deos comprecare.* & eod. loc. verſ. 70. *tu potius deos comprecare.* neque ſolum precari, aſt *bonas preces precari* habent Scriptores. Sic Cator lib. de re ruſticâ cap. 34. ait: *Jane Pater, uti te ſtrue commovenda bonas preces bene precatus ſum.* Scribunt & Livius, lib. 8. cap. 2. *precibus infimis petere*, & *fatigare precibus*, Horatius, lib. 1. Carm. od. 2. verſ. 26.

——— Prece qua Fatigent
Virgines ſanctæ minus audientem
Carmine Veſtam.

Ac Arnobius, lib. 1. pag. 29. *cum Æſculapium ipſum datorem, ut prædicant, ſanitatis, quoad illis ſuperfuit vita, & precibus fatigarent, & invitarent miſerrimis votis.* Notiſſima etiam verba ſunt *Salutare, Alloqui & Affari deos.* Sic Martialis canit, lib. 2. epigr. 77.

Multis dum Precibus Jovem Salutat.

Et Cicero, pro Sexto Roſcio cap. 20. *Cum deos ſalutatum alicubi venerint.* Sic Plautus, in Amphitr. act. 1. ſcen. 1.

Numero mihi in mentem fuit
Dis advenientem gratias pro meritis agere,
(& alloqui.

Atque ita Arnobius, lib. 6. pag. 192. *ſed non attribuimus idcirco diis templa, tanquam humidos ab his imbres, ventos, pluvias arceamus, aut ſoles: ſed ut eos poſſimus coram & cominus contueri, affari de proximo, & cum præſentibus quodammodo venerationum colloquia miſcere.* Hunc actum etiam deſignant apud Veteres verba *Contendere*. Cic. Epiſt. famil. 2. *verecundius à te, ſi qua magna res mihi petenda eſſet, contenderem. Flagitare*. Id. Epiſt. famil. 4. *Exigere* Id. de Orat. *quo facilius id á te exigam, quod peto, nihil tibi poſtulanti negabo.*

Verbum *adorare* præter precandi actionem, quæ nobis tractanda eſt, varias alias ſignificationes habet. Sic optime nos Pompejus Feſtus, lib. 1. de Verbor. ſignificat. monet, adorare *agere* apud Antiquos denotaſſe, eodem modo, quo verbum *Orare*, unde Legati Oratores dicebantur, qui mandata populi agebant. Sic Apulejus lib. 10. Metam. ſcribit: *ad iſtum modum, Seniore adorante, placuit.* denotat aliquando *facere*. Vide Minuc. Fel. pag. 43. *at enim nos exequias adoramus eadem tranquillitate, quâ vivimus.* & leg. 40. duodecim tabularum. ubi habetur: *ſi adorat furtum, quod nec manifeſtum, duplionem luito.* Eruditiſſimus

mus Grævius eleganter quoque in indice ad Florum nos monuit ad verba illa, *Adorata urbs*, adorare non raro *accedere*, & quidem ita, ut *alloqui* possimus, indicare. doctissima verba sunt: *putem autem adorare urbem explicari posse, non in conspectum ejus modo, sed ita prope accedere, ut & alloqui cum civibus possit.* atque eodem significatu locum hunc Statii, lib. 6. vers. 664. accipio.

Adorato redit ingloria disco.

Vulgatius *Salutare* significatur per *adorare*, & quidem civiliter in sequentibus locis puto. Ut apud Sueton. in Ner. cap. 12. *Citharam autem, a judicibus ad se delatam, adoravit.* Tacit. Hist. lib. 1. cap. 36. *nec deërat Otho, protendens manus, adorare vulgum, jacere oscula.* ac Stat. Theb. lib. 8. vers. 283.

Illum ingens confundit honos, inopinaque (turbat
Gloria, & oblatas frondes summissus ado- (rat.

Habet & significationem verbi *Optare*. Testis est locus Propertii, lib. 1. eleg. 4.

— Manent, sic semper adoro.
Nec quicquam ex illâ, quod quærar, inve- (niam.

Sed quid Hebræi? quid Græci? Variis utique vocabulis, quibus adorationem designa-

 runt,

runt, utebantur, quorum præcipua breviter recenſebo. Apud Judæos Talmudici, in lib. Megil. fol. 22. quatuor uſitatiſſima hiſce dinſtinctionibus deſcribunt: quod ſcilicet השתחוה *Hiſchtachavæh*, quod cum affixo legitur. 2. Reg. 5., deſignat *totius corporis proſtrationem*; ברך *Bæræch*, *genuum inflexionem*; כרע *Canah*, *demiſſionem capitis cum ſuperiore corpore usque in genua*; & קדד *ſolius verticis inclinationem*. Minus vero uſitatæ voces erant סגר *procubuit*, Dan. 3. comm. 7. & x. צלא *invocavit*, Dan. 6. comm. 11. קרא Jerem. 10. comm. 25. & ערך *ſuppliciter oravit*. Geneſ. 25. comm. 20. חלה *deprecatus eſt*, Pſalm 119. comm. 58. ac כפף *curvavit ſe*, Mich 6. comm. 6. exprimitur & ſæpius actio hæc verbo שאל *ſchaal*, id eſt, *petere*, *poſtulare*, *quærere*. Verborum, quibus utuntur Græci, huic cultui exprimendo, notiora ſunt Θεραπεύειν, προσειπεῖν, προσκυνεῖν, Εὔχεσθαι, αἰτεῖσθαι, δεῖσθαι, λίσσειν, λιβανδ'ειν, & ἱκετεύειν. Lege Heliodorum, lib. 9. pag. 453. Βασιλέα ἕτερον τούτῳ τῷ τρόπῳ Θεραπεύειν, *regem alterum hoc modo adorare*. Ita Iſocrat. in Buſir. Τὴν περὶ τοὺς θεοὺς θεραπείαν. & apud Ariſtot. de mund. θεραπεία ἡρώων, *cultus ſeu adoratio heroum dicitur*. audi & Homerum Iliad. a.

Λισσομένη προσέειπε Δία Κρονίωνα ἄνακτα.
Supplicans allocuta eſt Jovem Saturnidem (regem.

Ita

Ita etiam Euripides, in Herc. furent. habet.

οὐκ ἀτιμάσω
Θεοὺς προσειπεῖν πρῶτα οὐκ ἐμὲ στέγας.

Thucydides εὔχεσθαι εὐχὰς τοῖς θεοῖς. *Vota facere, optare vel petere aliquid a diis* ſcribit. Xenophon autem, primo Pædiæ: αἰτεῖσθαι τ' ἀγαθὰ παρὰ τῶν θεῶν *petere a diis bona*, & Plutarchus, δεῖσθαι πᾶσαν δέησιν, *omnes preces adhibere* dixerunt. Sic verbum λίσσειν Homerus, Odyſſ. ο. profert canens: λίσσομ' ὑπὲρ θυέων, id eſt, *precor per ſacra*, & ἱκετεύειν Xenophon, ἱκετεύειν τοὺς θεοὺς δεσποτῶν ἀγαθῶν τυχεῖν, *deos orare, dominos nanciſci bonos.*

Uſitatiſſimum vero erat verbum προσκύνειν. Herodot. lib. 3. cap. 86. οἱ δὲ καταθορόντες ἀπὸ τῶν ἵππων, προσεκύνέον μὲν τὸν Δαρεῖον ὡς βασιλῆα. *Ceteri, ex equis deſilientes, Darium adoraverunt quaſi regem.* Neque non Achil. Tat. lib. 3. pag. 85. τὸ δ' οὖν κοινότατον, προσπεσὼν κατεσπαζόμην, καὶ προσεκύνουν ὡς θεόν. *Itaque quod vulgus fieri ſolet, ad illius pedes proſtratus, hominem amplectebar, & veluti numen quoddam adorabam.*

Adorationis ſive precum originem ſi quispiam quæſiverit, ejusdem fere ætatis, quæ Mundi, deprehendet ex capite quarto Geneſeos. Ubi Sacrificium Caini & Abelis & nativitas Sethi diſcribuntur, ac commate 26. legitur: *tunc cœptum eſt invocari nomen Jehovæ*

væ אז הוחל לקרא בשם יהוה. Ad quæ verba Clarissimorum Virorum Junii, & Tremellii commentariolum habet: sensus est, Adam & Seth, in cujus posteris mansura erat ecclesia, ubi corruptos à Cainitis reliqui mundi mores ex conversatione imbibi à suis posse animadverterunt, & labefactari Dei cultum, cujus fuerunt administri, inde ab eo tempore suos in corpus ecclesiæ contraxerunt; eodem alios prædicatione verbi provocarunt, sanctis precibus & exercitamentis pietatis ab impietate & injustitiâ, palam grassante, eos vindicarunt, religiosaque hâc observatione sibi nomen comparaverunt, & appellationem filiorum dei. Est igitur hæc locutio, utrovis modo accipias, synechdochica, atque ea κατά τι dicta, quam interprætationem contra Judaicas fabulas tuetur Rabbi Aben Esra.

C A-

CAPUT II.

Adoratoriæ Formulæ, à Brissonio omissæ, illustranturex Romanis scriptoribus. Petitoriæ proponuntur & explicantur. Solenniores apud Græcos quæ? Χαῖρε *in principio precum ac fine observata.* Ζεῦ σῶσον, *antiquissima formula, sternutantibus acclamata probatur. Sigonii error notatus.* Ἐλεήσον, *miserere, ex Græcorum consuetudine fluxisse videtur, per Christianam Ecclesiam recepta. Elegantissimæ Hebræorum formulæ recensentur.*

A*doratoriæ Formulæ* apud Veteres cum innumeræ fere inveniantur, & notissimas recensuerit magnum illud Galliæ lumen B. Brissonius singulari libro de formul. & solennib. Pop. Rom. verbis, quas vir illustris omisit, hîc vulgatiores apud Latinos, juxta & apud Græcos & Hebræos litteris mandare conabor.

Sunt vero hæcce *formulæ* vel *petitoriæ* vel *gratulatoriæ*. *Primæ* rursus vel *ad obtinenda auxilia*, vel *ad avertenda pericula* & mala; *secundæ* vero *ad gratias* numinibus pro accepto beneficio vel depulso malo *agendas*, deosque laudandos.

Peti-

Petitoriæ Formulæ ad obtinendum deorum auxilium ſunt: Accede. Valer. Flacc. lib. 5. verſ. 200.

Annue, *diva maris*, *numeroque* Ac-
(cede *tuorum.*

Adde. Martial. lib. x. epigr. 24.

His vos, *ſi tamen expedit roganti*,
Annos Addite *bis*, *precor*, *novenos.*

Senec. Med. verſ. 831.

Adde *venenis ſtimulos*, *Hecate.*

Optime Plinius, in fine Paneg. pro Trajano: *Capitoline Jupiter precor*, *ut beneficiis tuis* Faveas, *tantisque muneribus* Addas *perpetuitatem.*

Adverte. Flacc. Valer. lib. 5. verſ. 17.

Arcitenens Adverte, *precor*, *nunc de-*
(*nique Apollo.*

Senec. Oedip. verſ. 408.

Huc Adverte *favens virgineum caput.*

Committe. Senec. Med. Act. 1. verſ. 33.

Committe *habenas*, *genitor.*

Martial. lib. 8. epigr. 43.

Victores Committe *renus*, *quos iſte*
(*manebit*
Exitus, *una duos ut Libitina ferat.*

Concede. Virgil. Eccl. 7. verſ. 24. ad muſas.

Nym-

Nymphæ, noster ámor, Libethrides, aut (mihi carmen,
Quale meo Codro, CONCEDITE.

Pap. Stat. Sylv. 2. lib. 1. verſ. 67.

At quondam lachrymis, & ſupplice dextrâ
Et votis, precibusque virum CONCEDE *(moveri, Genitrix.*

CONVERTE. Valer. Flacc. lib. 4. verſ. 539.

Et ad noſtros animum CONVERTE *la-(bores.*

Claudian. de Rapt. Proſerp. lib. 1. verſ. 64. Lacheſis precatur Plutonem:

—— Neu fœdera fratrum
Civili CONVERTE *tuba.*

Perpetua etiam apud Poëtas formula erat, dicere:

DOCE. Valer. Flacc. lib. 5. verſ. 389. ad Junonem.

Ac tu prima DOCE *fandi tempusque mo-(dumque.*

P. Stat. Sylv. lib. 1. ſylv. 2. verſ. 49.

Hic Erato jucunda DOCE.

Nec non Tibul. lib. 2. eleg. 5. verſ. 17.

Phœbe ſacras Meſſalinum SINE *tangere (chartas*
*Vatis, & ipſe precor, quod canat illa, (*DOCE.

DUC. Valer. Flacc. lib. 5. verſ. 388. ad Junonem.

DUC,

Duc, *precor, ad vestri, quicunque est, ora Tyranni.*

Ac Martian. Capell. ad Junonem: *ut earum & itinera protegas et in optatas domos* Ducas.

Effice. Tibull. lib. 4. carm. 4. verſ. 5. ad Phœbum.

Effice, *ne macies tabentes occupet artus.*

Et Valer. Max. lib. 8. cap. 1. Tucciæ Veſtalis inceſtæ precationem ita factam refert: *Vesta, si sacris tuis castas semper admovi manus,* Effice *ut hoc cribro hauriam è Tiberi aquam et in ædem tuam perferam.*

Eripe. Valer. Flacc. lib. 4. verſ. 538.

——— *Nunc me quoque curis*
Eripe.

Senec. Hippol. verſ. 953. ad Neptunum.

——— *Sidera et cœlum* Eripe.

Et lib. 36. Livius teſtatur, acceptâ clade, matronas Romanas oraſſe deos, *ut urbem Romam è manibus hostium* Eriperent.

Flecte. Valer. Flacc. lib. 1. verſ. 216.

Nunc patrui, nunc Flecte *minas.*

Tibull. lib. 2. eleg. 5. verſ. 4.

Nunc precor ad laudes Flectere *verba meas.*

Claudian. de bell. Gild. verſ. 121.

Maternis precibus natum iam Flecte, *Cybelle.*

Ig-

IGNOSCE. Senec. Med. verſ. 812.

Votis IGNOSCE, *precor.*

Tibul. lib. 1. eleg. 2.

Et mala ſi qua tibi dixit dementia noſtra,
IGNOSCAS: *capiti ſint precor illa meo.*

INTENDE. Senec. Med. verſ. 532. ad Jovem.

INTENDE *dextram:*

Et in Hippol. verſ. 416. -- *huc vires tuas*
INTENDE.

JUVA. Ovid. Metam. lib. 15.

Quisquis ades, dixit: ſis o pulcherrime viſus
Utiliter, populosque JUVES *tua ſacra colentes.*

Virg. lib. 4. Æneid.

ADSIS, *placidusque* JUVES, *et ſydera cælo*
Dextra feras.

Et apud Liv. lib. 29. Scipio precatur Deos deasque maris & terræ: *Divi Divæque, qui maria terrasque colitis, vos precor quæſoque uti, quæ in meo imperio geſta ſunt*, & Paulo poſt, *eaque vos omnia bene* JUVETIS.

LEVA. Tib. lib. 4. eleg. 5. verſ. 13.

Nec tu ſis injuſta Venus, vel ſerviat æque
Vinctus uterque tibi, vel mea vincla LEVA.

LIBERA. Apulej. lib. 6. Metam. *Sis meis extremis caſibus Juno Soſpita, meque in tantis exant-*

exantlatis laboribus defessam, imminentis periculi metu LIBERA.

LINQUE. RELINQUE. Valer. Flacc. lib. 2. vers. 273.

> LINQUE *o mihi cæde madentem*
> *Bache domum.*

Tibull. lib. 4. carm. 5. vers. 12. *ad genium.*

> *Tu, precor, infidos, sancte* RELINQUE *(focos.*

Ita apud Martianum Capellam Junonem deprecatur Philologia, interducam & domiducam nominans, quam in nuptiis invocant puellæ, *ut cingulum ponentes, in thalamis non* RELINQUAT. & in evocationis carmine habetur, apud Macrobium Saturn. lib. 3. cap. 9. *Si Deus, si Dea est, cui populus civitasque Karthaginiensis est in tutela, teque maxime ille, qui urbis hujus populique tutelam recepisti, precor venerorque, veniamque vobis peto, ut vos populum civitatemque Karthaginiensem deseratis, loca, templa, sacra, urbemque eorum* RELINQUATIS.

MERGE Senec. Hippol. ad Solem. vers. 676.

> *Lucem* MERGE, *et in tenebras Fuge.*

Tibull. lib. 2. eleg. 5. vers. 79. -- *Apollo,*

> *Prodigia indomitis* MERGE *sub æquo-(ribus.*

MELIOR, MITIS PLACIDUSQUE, ut

ut Deus esset, precabantur sæpius. sic Tibullus canit. lib. 2. Eleg. 5. vers. 79.

——— *Sed tum jam* MITIS *Apollo,*
Prodigia indomitis MERGE *sub æquori-(bus.*

Virgil. Æneid. lib. 12.

Et Pater omnipotens, et tu Saturnia Juno,
Jam MELIOR, *jam, Diva, precor.*

Horat. in Carm. Sæcul. vers. 33.

Condito MITIS, PLACIDUSQUE *telo.*
Supplices AUDI *pueros Apollo.*

MITTE. EMITTE. REMITTE. Senec. Med. vers. 872.

Nunc, Phœbe, MITTE *currus*
Nullo morante lora.

Senec. in Hippol. vers. 1212.

——— *Alcide tuum*
Diti REMITTE *munus.*

Id. in Oedip. vers. 930.

——— *Ipse tu scelerum capax*
Sacer Cythæron, vel feras in me tuis
EMITTE *Sylvis:* MITTE *vel rabidos (canes.*

NAMQUE POTES perpetua apud Poëtas formula est, testibus Valerio Flacco. lib. 2.

ANNUE, *meque precor, defectaque Per-(gama monstris*
ERIPE, NAMQUE POTES.

Horatio epod. carm. 17.

Et tu, POTES NAM, *Solve me dementia.*

nec non Virgilio Æneid. lib. 6.

——— *Aut tu mihi terram*
Injice, NAMQUE POTES, *portusque (require Velinos.*

PARA Tibull. lib. 4. carm. 6. verſ. 7.

At tu Sancta FAVE, *ne nox divellat aman- (tes,*
Sed Juveni, quæſo, mutua vincla PARA.

Senec. Med. verſ. 532. ad Jovem:

——— *Vindices flammas* PARA.

Martial. lib. 9. epigr. 57.

Quæ puero dones, tela Cupido PARA.

RECIPE. Senec. Hippol. verſ. 233.

——— RECIPE *me Chaos,*
RECIPE.

& verſ. 1236.

——— RECIPE *me æterna domo*
Non exiturum.

REDDE. Valer. Flacc. lib. 8. verſ. 246. ad Venerem:

REDDE *diem, noctemque mihi.*

Lucan. lib. 9. verſ. 849.

REDDITE *Dii, clament, miſeris, quæ (fugimus arma.*
REDDITE *Theſſaliam.*

SINE. Valer. Flacc. lib. 2. verſ. 274.

——— SINE *fædatum te funere pontus.*
Expiet, et referam lotos in templa dracones.

Tibull. lib. 2. eleg. 5. verſ. 17.

Phœbe

Phœbe Sacras Messalinum SINE *tangere (chartas.*

Ovid. fast. lib. 4. ad Rubiginem:

Tu nata syderibus cæli nutrita secundis.
Crescere, dum fiant falcibus apta, SINAS.

& Manlius apud Livium lib. 6 *Jupiter* (inquit) *Opt. Max. Junoque Regina, ac Minerva, cæterique Dii, Deæque, qui Capitolium arcemque incolitis, siccine vestrum militem ac præsidem* SINITIS *vexari ab inimicis?* sic Cato de Re Rustic. in Solitaurilibus loquitur: *Mars Pater, te precor quæsoque, uti sies* VOLENS PROPITIUS *mihi, domo familiæque nostræ: quojus rei ergo agrum, fundumque meum Suovitaurilia circumagi jussi, uti tu morbos visos invisosque, viduertatem vastitudinemque, calamitates intemperiasque* PROHIBESSIS, DEFENDAS, AVERRUNCESQUE; *utique tu fruges, frumenta, vineta, virgultaque grandire, beneque evenire* SINAS.

SISTE. vide orationem Scipionis in Africam trajicientis apud Livium lib. 29. ubi post alia, etiam precatur, *ut Dii, socios ac milites suos salvos incolumesque victis perduellibus, victores spoliis decoratos, præda onustos triumphantesque secum* DOMOS REDUCES SISTATIS. ita apud eundem lib. I. Romulus, suis fugientibus, fatur: *at tu Pater Deûm hominumque, hinc saltem* ARCE *hostes*, DEME *terrorem Romanis, fugamque fædam* SISTE.

Sperne. Tibull. lib. 1. eleg. 1. verſ. 30.

——— *Neu vos de paûpere menſa*
Dona, nec è puris Spernite *fictilibus.*

& Sil. Ital. lib. 15. ubi Scipio ſtans puppe profatur:

Da *Pater, & noſtros ne* Sperne *ju-*
(vare labores.

Spirate. Aspirate. Virgil. lib. 3. Æneid.

Dii maris & terræ tempeſtatumque potentes
Ferte *viam vento facilem &* Spirate
(ſecundis.

& lib. 9.

Vos, o Calliope, precor, Aspirate *canenti.*

Tene. Valer. Flacc. lib. 1. verſ. 214.

——— ——— *Sic pectora fratris*
Juno tene.

Idem lib. 5. verſ. 251.

Tu quoque ſacrata rutilant cui vellera quer-
(cu,
Excubias, Gradive, tene.

Tona. Senec. Med. verſ. 531.

Nunc ſumme toto Juppiter cælo tona.

& in Hippolyto verſ. 677.

Cur dextra, Divum Rector atque homi-
(num, vacat
Tua, nec triſulca mundus ardeſcit face?
In me tona, *me* fige.

Tor-

Torque. Tibull. lib. 4. carm. 4. verſ. 11. ad Phæbum:

Neu juvenem TORQUE, *metuit qui fata (puellæ.*

Id. lib. 1. eleg. 5. verſ. 5.

Ure ferum, & TORQUE.

Tuere. Horat. in Carm. Sæcul.

Lenis Ilithya TUERE *partus.*

Ovid. Faſt. lib. 4. Venerem Verticordiam adprecatur:

Semper ad Æneadas Placido PULCERRIMA *(vultu*
RESPICE: *totque tuas Diva* TUERE *(nurus.*

Ad avertenda mala ſequentes formulæ adhibebantur.

Aufer. Tibull. lib. 3. eleg. 6. verſ. 3. ad Bachum:

AUFER *et ipſe meum pariter medicande (dolorem.*

Ovid. Faſt. lib. ad Rubiginem:

PARCE, *precor*, *ſcabrasque manus à (meſſibus* AUFER.

Compesce. Valer. Flacc. lib. 1. verſ. 605. ad Æolum:

——— *Nil me mea pignora tangunt*,
Tantum hominum COMPESCE *minas.*

Id. lib. 6. verſ. 305.

Teque per hanc, inquit, Genitor, tibi ſi (manet, oro
Canitiem, Compesce *minas.*

Exime. Valer. Flacc. lib. 2. verſ. 255.

——— *Primoque manus à limine tendens*
Exime *nos ſceleri, Pater, & Mise-(rere piorum*
Rurſus, ait.

Pelle. Depelle. Expelle. Tibull. lib. 2. eleg. 1. verſ. 18.

Vos mala de noſtris Pellite *liminibus.*

Id. lib. 1. eleg. 11. verſ. 25.

At vobis ærata, Lares, Depellite *tela.*

& lib. 4. eleg. 4. verſ. 1.

Huc Ades, *& teneræ morbos* Expelle *(puellæ.*

Valer. Flacc. lib. 8. verſ. 349.

Vos modo vel ſolum hoc fluctus Expel-(lite *corpus.*

Gratulatoriæ vero formulæ parciſſimæ inveniuntur, & hæ ſunt:

Est Diis Gratia; Gratias, vel Grateis Diis ago, vel Habeo, & Gratulor. audite Terentium Adelph. act. 1. ſcen. 2.

Et

Et EST DIIS GRATIA, *unde hæc fiant.*

Ovid. Faſt. lib. I.

GRATIA DIIS, *Domuique tuæ.*

Plaut. in Perſ. act. 5. ſcen. I. verſ. 3.

Cum bene nos Jupiter juviſti Dique alii (omnes Cælipotentes,
Ea vobis GRATEIS HABEO *atque* AGO.

neque non Ennium precantem: *Jupiter tibi, ſumma tandem male re geſta*, GRATULOR. ſic & Nævius lib. 3. bell. Pœnic. *Isque ſuſum ad cælum ſuas res ammullus* GRATULABATUR *Diis.* & Livius ſcribit: *templa* GRATANTES *ovantesque adiêre.* ita ut gratulantur adventum, eſt, Diis ob meum adventum gratulantur, vel gratantur, nam *Gratulari* & *Gratari* ſcripſere Veteres, ut præter Livium Poeta lib. 3. faſt. canit:

Quisquis ades, caſtæque colis penetralia Veſtæ,
GRATARE, *Iliacis turaque pone focis.*

Illæ Latinorum, hæcce vero Græcorum recenſentur, Romanorum plane congruæ, uti ſunt Χαιρε̃, *Salve.* Callimach. in hymno ad Jovem. verſ. 49.

Χαιρε̃ πάτερ, χαίρ' αὖθι.
Salve Pater, ſalve iterum.

illâque nunc preces incipiebant, nunc finiebant

bant Gentiles. ſic in hymno Cereris verſ. 2. canit Callimachus:

Δάματερ μέγα χαῖρε
Magna Mater Salve.

& apud Euripidem in Hippol. fatur Hippolytus in fine:

Χαῖρε μοι ὦ καλλιστα
Καλλίστα των κατ' ὀλυμπον
Παρθένων Ἄρτεμι.
Salve mihi o formoſiſſima
Pulcherrima in cælo degentium
Virginum Diana.

Ἔλθὲ à verbo ἔρχομαι. Ικου à verbo ἵκω. Δεῦτε, adverbium hortantis ſimul & accerſentis, à verbo ΔΕΥ῀ΡΩ. *Venite*, *Ades*. *Accelerate*. ita Sapphus in hymno ad Venerem verſ. 5.

Αλλὰ τῆς ἔλθὶ ἀιποτε κατ' ἔρωτα.
Huc veni tandem precibus vocata.

Orpheus in hymno ad Hercul. verſ. 14.

Ελθέ μάκαρ νὔσων θελκτήρια πάντα κομίζων.
Veni morborum averrunca piamina portans.

ſic Anacreon ad Dianam,

Δεσποιν' αρτεμι θηρῶν
Ικου νῦν.
Domina Diana ferarum
Veni nunc.

Et

& Sophocles in Oedip. Tyran. verſ. 149.

Σωτὴρ θ' ἵκοιτο, καὶ νόσου παυστήριος.
Servator nobis veniat, morbumque depellat.

nec non Sapphus apud Hephæſtionem,

Δεῦτε νῦν ἀβραὶ χάριτες καλλίκομοί τε Μοῖσαι.
Venite nunc pulchræ Charites, pulchricomæ-
(que Muſæ.

ac alibi:

Δεῦρο δεῦτε μοῖσαι χρύσεον λιποῖσαι.
Huc venite Muſæ aureum relinquentes.

dicebant enim indiſcriminatim Δεῦτε & Δεῦρο. Muſæus ita ſcribit: Δεῦρό μοι εἰς φιλότητα, *huc ades mihi.* abſolute vero nonnunquam ponebantur (omiſſo imperativo ἴθι, ἐλθὲ aut ſimili) pro adesdum & adeſte. Ariſtoph. in Pace, δεῦρο σύ, *huc adſis tu.*

Δίδου, δός, à verbo δίδωμι, *Da.* Homer. hymn. in Herc. verſ. ult.

Χαῖρε ἄναξ Διὸς υἱὲ, δίδου δ' ἀρετήν τε καὶ ὄλβον.

& Iliad. Γ. ubi Menelaus inquit:

Ζεῦ ἄνα, δὸς τίσασθαι ὅ με πρότερος κάκ' ἔοργε.
Jupiter Rex, Da ulciſci, qui prior me in-
(juriâ affecit.

hinc apud Callimachum Diana adhuc infans à Jove petit, Δός μοι παρθενίαν αἰώνιον, *da mihi virginitatem perpetuam.*

Σάω, *Serva.* per apoc. pro σάωζε. Callim. hymn. in Cerer. verſ. 135.

> Χαῖρε θεὰ, καὶ τάνδε σάω πόλιν.
> *Salve Dea, & hanc Serva civitatem.*

Hom. Odyſſ. Δ. ubi Ulyſſes Minervam precatur:

> ——— καί μοι φίλον ἦα σάωσον.
> ——— *& mihi charum filium Serva.*

& Gregor. Nyſſen. in teſtimoniis de Trinitate Unius Dei ſcribit: ἀλλὰ σάω μὲ, σάω μὲ φίλη τριάς. hoc eſt. *At tu conſerva me, conſerva me o dilecta Trinitas.* quam etiam formulam in ſternutationibus adhibebant, exclamantes, Ζεῦ σῶσον, *Jupiter Serva.* de cujus origine & ætate verba faciens Clariſſ. Sigonius lib. 1. Hiſt. de Regn. Ital. contendit hunc ritum à Gregoriani temporis peſtilentia deducendum, at multum errat Vir eruditiſſimus; cum L: Apulejus, qui trencentis annis ante Gregorium ſcripſit, illius mem nit, & Petronius diſerte refert: *Giton collectione ſpiritus plenus, ter continuo ita Sternutavit, ut grabatum concuteret. ad quem motum Eumolpus converſus, Salvere Gitona jubet.* Plinius quoque lib. 28. cap. 2 de ipſo Tiberio narrat, quod primus inter Romanos voluit, ut ſibi ſternutanti ſalvere juberetur.

Δέξαι, *Accipe, ſuſcipe.* Homer. hymn. in Apoll.

Δέξαι ἱερὰ καλὰ περικτιόνων ἀνθρώπων.

Suſcipe Sacra pulchra vicinorum hominum.

Pind. in Pyth. Od. 12. ὦ ἄνασσ' ἵλαος, Ἀθανάτων, Ἀνδρῶν τε, σὺν εὐμενείᾳ δέξαι στεφάνωμα. id eſt, *o Regina propitia immortalium hominumque, cum benevolentia Accipe Coronam.* & Clem. Alexandr. lib. 5. Strom. σὺ δέν μοι θυσίαν ἄπορον παγκαρπίας δέξαι, πλήρη, προχυτίαν. id eſt, *tu autem mihi, ſacrificium rarum, omnium fructuum oblationem, Accipe, plenum, profuſum.*

Ἵλαθι, *ſis Propitius.* Callimach. in hymn. ad Cerer. verſ. ult.

Ἱλαθὶ μοι τρίλλιστε μέγα κρείουσα θεάων.

Propitia ſis mihi, ter optata, magna Re-(gina Dearum.

Theocrit. Idyll. 15. verſ. 143 circa finem: Αδωνιαζουσῶν: ἵλαθι νῦν φίλ' Ἄδωνι. ubi Grammatici, ἵλαθι, ἀντί τοῦ ἱλάθητι, κατ' ἀποκοπὴν Δωρικῶς. veluti eandem formulam paſſim apud Romanos obſervatam docet Cato de Re Ruſt. Feſtus, & Clariſſ. B. Briſſonius. lib. 1. de Formul. & ſolennib. Pop. Rom. verbis. Immo apud priſcos Chriſtianos viguiſſe probat Evangeliſta Lucas cap. 28. comm. 13. ubi Publicani ad Chriſtum: ἱλάθητί μοι, *ſis mihi propitius.*

Κλῦθι, *audi*, *à* κλῦμι. ſic Archilochus apud Plutarchum:

Κλῦθι ἄναξ Ἥφαιστε.

Audi regnator Vulcane.

Heſiod.

Hesiod. ἐργ. verſ. 9.

> Κλῦθι ἰδὼν ἀΐωντε.
> *Audi intuens & auſcultans.*

& Theognid. in Gnom. ad Apollin.

> —— σὺ δὲ μοῦ κλῦθι, καὶ ἐσθλὰ δίδου.
> —— *tu vero me Audi, & bona Largire.*

ita ut ſæpe cum genetivo, ut hîc, ſæpe cum accuſativo uſurpetur uti Odyſſ. ξ. θεοῦ δέ τιν' ἔκλυον αὐδήν. ſæpius cum dativo Od. ζ. Κλῦτέ μοι ἀμφίπολοι λευκώλενοι.

Ἰδοὺ & ἴδε, *aſpice*, adverbia facta ex imperativo verbi εἴδω, video. Callim. in hymn. in Cer. verſ. 98.

> Τοῖα τὸν οὐκ ἀΐοντα Ποσειδάωνα καλιςρέων,
> Ψευδοπάτωρ; ἴδε τόν δε τεοῦ τρίτον.
> *His verbis ſurdum Neptunum invocans,*
> *Falſe Pater, aſpice hunc tuum tertium.*

ſimili modo in ſacra Scriptura habetur Joh. 1. ἴδε ἀμνὸς τοῦ θεοῦ. ac alibi ſæpe in Novo Teſtamento, & Ariſtoph. in Neb. ἰδού τί ἐςι.

Φυλάσσεο poëtice, & φυλάσσου, *Cuſtodi, Tuere, Serva.* à verbo φυλάσσω, & Attice φυλάττω. ita Heſiod. ἐργ. verſ. 491.

> Ἐν θυμῷ δ' εὖ πάντα φυλάσσεο.
> *Animo autem omnia bene Serva.*

locu-

locutio Phœnicia, de quâ docta multa & erudita disseruit indefessus erudiendo Joh. Clericus ad Genes. cap. 27. comm. 2.

——— ——— ἀλλὰ σὺ Φοῖβε,
Ἵλαος ἧμε τόρlω τlω δε φύλασσε πόλιν.
——— ——— *Verum tu Apollo*
Propitius nostram hanc Custodi urbem.

unde & Dæmones hominum Custodes vocat Hesiodus ἐργ. vers. 123. φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων.

ὗσον, PLUE. hæc formula particularis Atheniensium erat, qui in festis, quæ προχαιρηστήρια vocabantur, & Minervæ celebrabantur pro moderatâ pluviâ & tempestate atque ventis, teste Proclo in Platonis Timæum lib. 2., orantes locuti sunt: ὗσον ὗσον ὦ φίλε Ζεῦ κατὰ τῆς ἀρούρας τῆς Ἀθηναίων, καὶ τῶν πεδίων. *Plue, Plue chare Jupiter super Atheniensium arva & prata.* uti refert Imperator M: Antoninus lib. 5.

Ἰη παιὰν, *Iö Pœan.* acclamatio solennis, quâ Apollo invocari solitus, quæque juxta Macrobium Saturn. lib. 1. cap. 17. *obtinuit per η literam enuntiari, cum sanitatem sibi dari precabantur,* ἴη παιὰν, id est, *medere Pœan*; cum Ἱε παιὰν per ε pronuncietur, eodem Macrobio teste, cum aspiratione prioris literæ. & hujus Ephymnii Apollinis causa erat, quod Delphi olim ei, in certamen cum Pythio angue, descen-

descendenti & sagittis eum conficere paranti acclamarunt ἵει παιών, *dimitte seu immitte Pœan.* scilicet tela. ut diserte Callim. hymn. in Apoll. vers. 97. & seqq. in hisce canit:

Ἰὴ ἰὴ παιῆον, ἀκούομεν, οὕνεκα τοῦτο
Δελφός τοι πρώτιστον ἐφύμνιον εὕρετο λαός,
Ἦμος ἑκηβολίην χρυσέων ἐπεδείκνυσο τόξων.
Πυθώ τοι κατιόντι συνήντετο δαιμόνιος θήρ,
Αἰνὸς ὄφις, τὸν μὲν σὺ κατήναρες, ἄλλον ἐπ' ἄλλῳ
Βάλλων ὠκὺν ὀϊστόν; ἐπηΰτησε δὲ λαός,
Ἰὴ ἰὴ παιῆον, ἵει βέλος.

Iö Iö Pœan, audimus: quoniam istum
Delphicus tibi primum hymnum invenit popu-(lus:
Quo tempore jaculationem aurearum demon-(strasti sagittarum.
Nam Pythonem tibi descendenti occurrit sæva (bestia,
Horribilis serpens. eum tu quidem occidisti, (aliam super aliam
Mittens velocem sagittam, acclamavit autem (populus,
Iö Iö Pœan, mitte sagittam.

Quam formulam invocandi, uti scribit Macrobius dicto loco, *confirmasse fertur Oraculum Delphicum Athieniensibus, petentibus opem Dei adversus Amazonas Theseo regnante. namque inituros bellum his ipsis verbis semet ipsum auxiliatorem invocare hortarique.* ortographiam vero vocis *Iö*

in

in Græc. Tragœd. Scaliger invenit ita, ut ſit quaſi *Iaö*, quæ, uti Iö, vox diminutiva eſſet à voce *Jehova*, ſicuti *Pœan* à פנה *Pana*, quod aſpicere notat; ita ut *Iö Pœan* proprie ſit *Jehova Penoh*, *Domine aſpice nos.* dum, (ſit fides pene F. Drake in Itinerario ſuo) apud Symerones, populum Occidentalis Indiæ, veſtigium ejusdem formulæ invenitur, canentes inter ſaltandum maximâ exclamatione *Iö Peho.* Latini certe hinc ſuum *Io Hymen Hymenææ* mutuarunt in Nuptiis, de quibus multa & docta B. Briſſonius.

Ἐλέησον, *Miſerere*, à verbo ἐλεέω, ex Græcorum conſuetudine fluxiſſe videtur, dum Homerus Odyſſ. E. canit:

> Ἀλλ' ἐλέαιρε ἄναξ.
> *Sed Miſerere Rex.*

à verbo Ἐλεαίρω pro Ἐλεέω. habet quoque Arrianus lib. 2. Epict. cap. 2. νῦν δὲ τρέμοντες τὸ ὀρνιθάριον, κρατοῦμεν, καὶ τὸν Θεὸν ἐπικαλούμενοι, δεόμεθα αὐτοῦ, ΚΥΡΙΕ ΕΛΕΗΣΟΝ; ἐπίτρεψ μοι ἐξελθεῖν. Id eſt, *nunc vero trementes ſeu timentes augurium, ſuperamus, & Deum invocantes rogamus eum. Domine Miſerere, concede mihi exire, ſeu evadere.* & diſerte Achilles Tatius ſcribit lib. 3. pag. 66. edit. Commel. ἀνοιμώζας οὖν ἐλέησον ἔφην δέσποτα Πόσειδον καὶ σπεῖσαι πρὸς τὰ τῆς ναυαγίας σου λείψανα. *Multis itaque cum Lacrymis ego, Here, inquam Neptune,* MISERERE, *ac naufragii reliquiis parce.*

parce. ipſis & Romanis in uſu fuiſſe docent paſſim Poetarum loci. ſic Valer. Flaccus. lib. 2. verſ. 255.

> —— *Primoque manus à limine tendens*
> *Exime nos ſceleri, Pater, &* Miserere (*piorum*
> *Rurſus ait.*

& Virgil. Æneid. lib. 9. verſ. 495.

> *Aut tu Magne Pater Divûm* Miserere.

Neque non multæ Hebræis Formulæ in uſu erant, plane Græcorum & Romanorum illis congruæ. ita Deum precabantur, ut ſeſe ſervaret per verbum ישע *Servare*, הושיעני *Serva me*. Pſalm 3. comm. 8. Pſalm 6. comm. 5. Pſalm. 7. comm. 2. 12. comm. 2. & 20. comm. 10. Atque Deutern. 33. comm. 29. ac Jerem. 17. comm. 14. הושיעני ואכושעה. *Serva me & Servabor*. orabant ſæpius, Deus ut *Audiret*, *Exaudiret*, *Videret*, *Eriperet ſe*, *ſuorumque Miſereret*. legito Pſalm 4. comm. 2. בקראי ענני אלהי *cum invocavero*, *Exaudi me Deus*. Pſal. 13. comm. 4. ענני יהוה *Exaudi me Jehova*. Pſalm. 25. comm. 18. ראה ענ״ *Vide afflictionem meam*. & comm. 19. ראה איבי *inimicos meos Vide*. Sic Pſalm. 6. comm. 5. חלצה נפשי *Eripe animam meam*. & rurſus Pſalm 4. comm. 2. חנני ושמע תפלתי *Miſerere mei & meam orationem Audi*. ac Pſalm 6. comm.

comm. 2. חנני יהוה. *Miserere mei.* usitatissima etiam formula erat, *Fac.* ita Psalmista Ps. 25. comm. 4. הודיעני *Fac me scire vias tuas Domine.* & comm. 5. *in veritate tua* הדריכני *Fac iter me facere.* adde orationem Nehemiæ Machab. lib. 2. cap. 1. comm. 24. inter sacrificandum adhibitam, in quâ elegantes formulæ occurrunt. Κύριε κύριε ὁ θεὸς ὁ πάντων κτίστης ὁ φοβερὸς, καὶ ἰσχυρὸς καὶ δίκαιος καὶ ἐλεήμων. ὁ μόνος βασιλεὺς καὶ χρηστὸς ὁ μόνος χορηγὸς, ὁ μόνος δίκαιος καὶ παντοκράτωρ καὶ αἰώνιος, ὁ διασώζων τὸν Ἰσραὴλ ἐκ παντὸς κακοῦ, ὁ ποιήσας τοὺς πατέρας ἐκλεκτοὺς, καὶ ἁγιάσας αὐτοὺς πρόσδεξαι τὴν θυσίαν ὑπὲρ παντὸς τοῦ λαοῦ σου ἰσραὴλ, καὶ διαφύλαξον τὴν μερίδα σου καὶ καθαγίασον. Ἐπισυνάγαγε τὴν διασπορὰν ἡμῶν. ἐλευθέρωσον τοὺς δουλεύοντας ἐν τοῖς ἔθνεσι τοὺς ἐξουθενημένους καὶ βδελυκτοὺς ἔπιδε. καὶ γνώτωσαν τὰ ἔθνη ὅτι σὺ εἶ ὁ θεὸς ἡμῶν. βασάνισον τοὺς καταδυναστεύοντας, καὶ ἐξυβρίζοντας ἐν ὑπερηφανίᾳ. καταφύτευσον τὸν λαόν σου εἰς τὸν τόπον τὸν ἅγιόν σου καθὼς εἶπε μωϋσῆς. Id est, *Domine, Domine Deus, omnium Creator, Terribilis, & Fortis, & Justus, & Misericors, solus Rex, & Bonus solus præstans, solus Justus, & Omnipotens & Æternus, liberans Israël ab omni malo, qui fecisti Patres electos, & sanctificasti eos,* ACCIPE *sacrificium pro omni populo tuo Israël, &* CUSTODI *partem tuam &* SANCTIFICA, CONGREGA; *dispersionem nostram;* LIBERA *eos; qui serviunt in Gentibus contemptos, & abominatione habitos* RESPICE: *& sciant Gentes*

quod tu es Deus noster. Afflige *opprimentes, & contumeliis afficientes in superbia.* Planta *Populum tuum in loco sancto tuo*, *sicut dixit Moyses.*

Huc etiam refero duas illas supplicandi formulas juxta victimas mactandas edi solitas, quæ reperiuntur in Misna in Joma & Siphra in Acharemoth, & Maim. in Jom. Hakippurim, cap. 3. & 4. & sonat prima: אנה השם

חטאתי עויתי פשעתי לפניך אני וביתי אנה השם כפר נא לחטאים ולעונות ולפשעים שחטאתי ושעויתי ושפשעתי אני וביתי ככתוב בתורת משה עבדך לאמור כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה תטהרו

Obsecro Domine, peccavimus, deliquimus, rebellavimus in conspectu tuo ego & familia. Obsecro Domine, remitte *nunc peccata, delicta & rebelliones, quibus peccavimus, deliquimus & rebellavimus ego & familia mea; sicut scriptum est in lege Mosis, servi tui, ubi dictum est, in hâc die expiatio erit vestri, atque mundatio ab omnibus peccatis vestris, coram Domino mundabimini.* Altera iisdem fere verbis constabat.

אנה השם חטאתי עויתי פשעתי לפניך אני וביתי ובני אהרן עם קרשך אנה חשם כפר נא לחטאים ולעונות ולפשעים שחטאתי ושעניתי ושפשעתי

ושפשעתי לפניך אני וביתי ובני אהרן עם קדשך ככתוב בתורת משה עבדך לאמור כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה׳ תטהרו. *Obſecro, Domine, peccavimus, deliquimus, rebellavimus in conſpectu tuo ego & familia mea & filii Aaronis, populus Sanctus tuus. Obſecro Domine,* REMITTE *nunc peccata, delicta & rebelliones, quibus peccavimus, deliquimus & rebellavimus in conſpectu tuo ego & familia mea & filii Aaronis populus Sanctus tuus.* Ceterum ſolemni Expiationis die odoramenta illa, quibus intimum Ædis Sacræ adytum ſemel quotannis ſuffiendum erat, Pontifex ipſe adolens ita populum Deo commendabat: יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו שאם היתה שנה שחונה תהיה גשומה ולא יסור שבט מבית יהודה ולא יהיה עמך בית ישראל צריכין לפרנסה ואל תכנס לפניך תפלת עוברי דרכים

Placeat tibi Domine Deus, ut, ſi hic annus calidus fuerit, idem quoque ſit pluvioſus. ut ne diſcedat ſceptrum à familia Judæ, nec victu careat populus tuus Iſraëliticus, irritæque ut ſint impiorum preces. & præcipitur Deutern. 21. comm. 7. & 8. quando homicidii, in agro facti, auctor neſciebatur, ut precarentur: *Manus noſtræ non effuderunt ſanguinem hunc, nec oculi viderunt.* PROPITIUS *eſto populo tuo Iſraël,*

quem redemisti, Domine, & ne REPUTES *sanguinem innocentem in medio populi tui Israël.*

Neque vulgatius fere Judæis erat, quam Deum *Benedictum* invocare, & illum *Benedicere.* legite Psalm. 28. comm. 6. *Dominus* ברוך *Benedictus, quia audivit vocem deprecationum mearum.* item Psalm 31. comm. 22. 41. comm. 14. 66. comm. 20. Genes. 15. comm. 19. & 20. imo Judic. 5. Debora præcipit populo: ברכו יהוה *Benedicite Domino.* ita prima Ecclesia Christiana Benedictum illum precabatur, veluti habetur in tract. de Offic. Divin. qui invenitur tomo 13 Bibliothecæ Patrum fol. Anni 1599. quando Catechumenis mel & lac porrigerentur: *Benedic Domine has creaturas lactis & mellis, & Pota famulos tuos fonte perenni, qui est spiritus veritatis & Enutri eos de hoc lacte & melle: tu enim Domine promisisti Patribus nostris Abrahæ, Isaac et Jacob dicens, introducam vos in terram promissionis, terram fluentem lacte et melle. Conjunge Domine famulos tuos spiritu caritatis et pacis, sicut conjunctum est hoc lac et mel in Christo Jesu Domino nostro.*

C A-

CAPUT III.

Diis Varia Cognomina data. μάκαρες Beati *omnes.* ἁγναὶ & θρέπτειραι *Deæ vocatæ Græcis, ut Latinis* Almæ. *Dii ac Deæ* Magni *&* Magnæ. *solus Jupiter* Optimus Maximus. *alii & Dii* Maximi. *Dii* Reges *&* Domini, *Deæ* Reginæ *ac* Dominæ. *quo titulo & verum Deum Hebræi adorarunt. frequenter numina* Patres Matresque *dicebantur. Christianis & Judæis Deus* Pater *vocitatus, ut &* Conservator *sive* Salvator, *æque ac Gentilibus. ab his Dii blandis verbis* Boni, Amici, Propitii, Pulchri *appellantur, ab Israëlites Deus* Magnus, Bonus, Justus, Misericors *&* Sanctus. *quod nomen Gentilibus familiare.*

§. 1. Nunc de Cognominibus, quæ Veteres in precibus suis tribuebant Diis. Græci Deos Deasque μάκαρες, id est, *Beatos* vocarunt, quod omnium beatissimam vitam agebant. Orpheus in hymno ad Noct. vers. 3. canit.

Κλῦθι μάκαιρα θεά.
Audi Dea Beata.

& Hesiod. in ἔργ. καὶ Ἡμέρ. verſ. 138.

——— χολούμενος ἕνεκα τιμὰς
Οὐκ ἐδίδουν μακάρεσσι θεοῖς, οἳ ὄλυμπον ἔχουσιν.
Quia honores
Non dabant Beatis Diis, qui Olympum (habitant.

Non minus frequentes erant voces Αγνὴ, κλυτὴ, ὡραία, θρέπτειρα. Homero ζείδωρος ἄρουρα, *alma terra.* quod homines nutriat. inde Gloſſ. *Almus* ζειδωρος. ſic apud Orph. in hymno. Cer. verſ. 7. lego,

——— θνητ θρέπτειρα προπάντων.
——— *Homium Alma Nutrix.*

Alcman vero apud Hephæſtionem canit:

Κόλπω σ' ἐδέξανθ' ἁγναὶ χάριτες κρονῳ.
Sinu te exceperunt Almæ Gratiæ.

& Orpheus in hymno Cereris verſ. 11.

Λαμπαδόεσσ', ἁγνή.
Tœdigerens, Alma.

atque verſ. 18.

Ἐλθὲ μάκαιρ' ἁγνή.
Adesdum Beata, Alma.

neque

neque solennior vox in Romanorum precibus audiebatur, teste dicto libro Clariss. Brissonio. adde Ovidii locum. libr. 15. Metam. qui sonat:

Constitit ALMA *Venus nulli cernenda.*

nec non Tibull. lib. 1. eleg. 10. vers. ult.

At nobis Pax ALMA *veni.*

& Virgil. lib. 1. Georg. vers. 5.

——— *Vos o clarissima mundi*
Lumina, labentem cælo quæ ducitis annum,
Liber et Alma Ceres.

quâ de voce Pompej. Festus habet: *Alma, Sancta, sive Pulchra; vel alens, ab alendo scilicet.*

Commune etiam Græcis ac Romanis erat Numina *Magna* vocare. Catullus in carm. 35. ad Dianam,

O Latonia Maximi
MAGNA *Progenies Jovis.*

Tibull. lib. 1. eleg. 5.

Num veneris MAGNÆ *violavi Numina (verbo.*

testantur & de Dis Magnis Inscriptiones. sic apud Gruterum pag. 54. habetur D. M. S. MERCURIO. MAGNO. D. S. FRATRI

SUB. CL. PR. & rurſus apud J. Jacob. Boiſſard. Antiq. Rom. part. 6. tom. 2. pag. 68.

DIS. MAGNIS. SACRUM
COR. LAMIA.
EX. VOTO.

inter Græcos canit Orpheus in hymno Jovis verſ. 1.

Κικλήσκω μέγαν ἁγνὸν ἐρισμάραγον.
Obteſtor Magnum perterricrepum.

nec non Bachylides apud Stobæum in tract. de Pace:

——— Τίκτει δέ θνατοῖσιν ειρήνα μεγάλα.
Πλοῦτον.
——— *Parit autem mortalibus Pax (dea)*
(Magna.
Divitias.

Jupiter ceterum in ſolenni precatione ſemper Optimus Maximus vocabatur, ita tamen, ut Optimi nomen Maximo ſemper præponeretur, quia, teſte Cicerone, majus gratiusque eſt prodeſſe omnibus, quam opes magnas habere. eodemque auctore lib. 2. de Nat. Deor. *Jovem Capitolinum P. R. propter beneficia* Optimum, *propter vim* Maximum *nominavit.* quo ulteriore nomine etiam alia numina decorarunt Gentiles. ſic Mercurium, ſive Camil-

Camillum inter Cabiros Maximum ponunt Scholiastes Apollonii & Etymologicum magnum, & Inscriptio Vetus apud Boxhornium Quæst. Rom. 12. legitur.

DIIS. MAXIMIS.
BACHO. ET SOMNO.
HUMANÆ. VITÆ.
SUAVISSIMIS.
CONSERVATORIBUS. SACRUM.

Sæpius Dii REGES & DOMINI, Deæ vero REGINÆ ac DOMINÆ appellatæ sunt, licet solo illo Ἄνακτος nomine apud Poetas Apollo designetur, sicut id ad Callimachi hymn. ad Apoll. vers. 79. & 90. & ad Juliani Cæsares pag. 356. nos monuit magnus eruditorum ocellus E. Spanhemius. sic Hezychius de Apolline:

Ὤναξ παιὰν ὦ βασιλεῦ, ὁ κακὰ παύων ἄπολλον.
O Rèx Apollo, qui mala quiescere facis.

Orpheus in hymno ad Apollinem & Somnum vers. 1.

ὙΠΝΕ, ἄναξ μακάρων πάντων θνητῶν τ' ἀνθρώπων.
Somne, Divum omnigenûm unicus atque hominum Rex.

& alio loco ad Nemesin.

Ὦ νέμεσι, κλήζω σε θεὰ βασίλεια μεγίστη.
O nemesis vocote Dea Regina Maxima.

ſic θεοὶ βασίλειοι, *Dii Regii*, ab Ariſtide monodi in Smyrna pag. 471. ac à Juliano in genere ſunt vocati.

Inter Latinos Propertius lib. 4. eleg. 5.

Sed Cape *torquatæ*, *Venus o* Regina, (*columbæ*
Ob meritum ante tuos guttura ſecta focos.

& Martialis lib. 12. epigr. 63. ad Saturnum canit :

Antiqui Rex *Magne poli*, *mundique prio-* (*ris.*

uti Virgilius de Plutone lib. 4. Georg. verſ. 4691.

— *Maneisque adiit*, Regemque (*tremendum.*

ac Æneid. lib. 10. verſ. 541.

——— ——— *Arma Sereſtus.*
Lecta refert humeris, *tibi* Rex *Gradive*, (*tropæum.*

de appellatione *Dominorum Deorum* Seneca in Med. act. 1. ſcen. 1. verſ. 12.

Domi-

DOMINUMQUE *regni triſtis*, *et* DOMI-
(NAM *fide*
Meliore raptam, *voce non fauſtâ precor.*

Martialis lib. 12. epigr. 3. de Muſis. verſ. 14.

Fons ibi Caſtalius vitreo torrente ſuperbit,
Unde novem DOMINAS *ſœpe bibiſſe fe-*
(*runt.*

Anacreon etiam ad Dianam,

—————— ——— ἀγρείων
Δέσποιν' αρτεμι θηρῶν
Ικου νῦν ἐπὶ Ληθαίου
Δίνησι.

—————— ——— *agreſtium*
Domina Diana ferarum
Veni nunc ad lethæi
Gurgites.

Sufficiat teſtimonium Heliodori Æthiop. lib. 10. pag. penult. ὦ δέσποτα, εἶπεν, Ἥλιε, καὶ Σελλιώη δέσποινα. *o Domine Sol*, *dicebat*, *& Luna Domina.* iisdem ſæpe titulis Deum Hebræos honoraſſe teſtes ſunt 2. Paralip. cap. 6. comm. 14. Pſalm 87. comm. 15. & alia Sac. Script. loca, quodque etiam in Chriſtianâ Eccleſiâ obtinet.

Quamquam *Patris* nomen proprium Jovi apud antiquos Theologos adtributum ſit, quod Dio Chryſoſthomus Orat. 1. pag. 8. innuit, & poſt

& post eum Bacho etiam seu *Libero Patri* daretur, unde Servius ad Virgil. Georg. lib. 2. vers. 4. scribit: *Pater licet generale sit omnium Deorum, tamen proprium Libero semper cohæret.* quinimo Hierophanta in Sacris Mithriacis quoque, ut ex Eunapio liquet, *Pater* appellaretur, unde eadem Sacra *Patrica* dicta sunt juxta Lampridium in Commodo. sæpissime quoque Deos singulos PATRES, MATRESQUE Deas invocarunt. Martialis ad Janum. lib. 10. epigr. 28. vers. 7.

At tu sancte PATER, *tanto pro munere (gratus,*
Ferrea perpetua claustra tuere sera.

Nec non apud Livium Horatius Cocles lib. 2. fatur: *Tiberine* PATER, *te Sancte precor, hæc arma, et hunc militem propitio flumine accipias. Matres Deæ* frequenter in Marmoribus celebrantur. sic apud Gruterum lib. 5.

TEMPLUM. DIANÆ.
MATRI. D. D. APU.
LEJUS. ARCHITEC.
TUS. SUBSTRUXIT.

Inveniuntur & plurima Marmora apud erudit. Cuperum lib. de Inscript. & Marmor. Antiq. pag. 260. & seqq. inscripta Deabus Matribus. Callimachus in hymno in Jovem. vers. 94.

Χαῖρε

Χαῖρε πάτερ, χαῖρ' αὖθι.
Salve Pater, ſalve iterum.

iterum in hymno in Cererem verſ. 2. eam alloquitur, Δάματερ μέγα χαῖρε. *Magna Mater Salve.* adde, quod Hebræorum exemplo, qui verum Numen Patrem dixerunt frequentius. uti Deutern. cap. 32. comm, 6. *numquid Domino retribuetis iſtud popule ingrate et inſipide? nonne ipſe eſt* אביך, *Pater tuus*? & comm. 7. *interroga Patrem tuum.* Nos Chriſtiani, ut & ex præcepto ipſius Salvatoris Matth. 6. comm. 9. οὕτως οὖν προσεύχεσθε ὑμεῖς πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. *ſic ergo orabitis vos: Pater noſter, qui es in cælis.* Deum Patrem invocamus. adite Prudentium Hamart. verſ. 931.

O Dee CUNCTIPARENS, *animæ dator, ô (Dee Chriſte,*
Cujus ab ore Deus ſubſiſtit ſpiritus unus.

& Cathemer. hymn. 4. verſ. 3.

Laudem lingua Deo PATRI *rependat.*

ac rurſus verſ. 35.

Artus atque animas utroque paſtu
Confirmas, PATER, *ac vigore comples.*

ſimili modo *Regem* appellant. Prudent: eod. hymnorum. lib. hymn. 2. verſ. 67.

Tu

Tu Rex *Eoi ſideris*
Vultu ſereno inlumina.

Judæi quoque in precibus matutinis quotidie precabantur: *Benedictus ſit Dominus Deus noſter*, Rex *hujus mundi.* רשכוי בינת אשר נתן *qui dedit gallo gallinaceo intelligentiam.* & Paulus in Epiſtola ad Timotheum cap. 1. comm. 17. τῷ δὲ βασιλεῖ τῶν αἰώνων ἀφθάρτῳ, ἀοράτῳ, μόνῳ σοφῷ Θεῷ τιμὴ, δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. *ipſi autem* Regi *ſeculorum immortali, inviſibili, ſoli ſapienti Deo, honor et gloria in ſecula ſeculorum.*

Erat & moris ſolenniſſimi Conservatores Deos, Deasque Conservatrices appellare. Orpheus in hymno Carniæ Limentinæ Forculæ:

Καὶ σῶζ' ὥσπερ ἔφυς ἀεὶ σώτειρα παράντων.
Et Serva, omnium uti cluis ſemper Soſpita
(Juno.

Pindar. Olymp. od. ς. Σωτὴρ ὑψινεφὲς Ζεῦ. *Servator, qui es in altis nubibus Jupiter.* his adde illam apud J. Jacob. Boiſſardum part. 6. tom. 2. pag. 73. Inſcriptionem:

HORTORUM. CUSTODI. VIGILI.
CONSERVATORI. PROPAGINIS
VILLICORUM.

& part. 4. tom. 2. pag. 128.

JUNONI. PLACIDÆ.
CONSERVATRICI. AUGUSTÆ.

verum quod Salvatorem Christiani nuncuparunt Christum, verum Deum, fiebat, ὅτι ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἁμαρτωλοὺς σῶσαι. *quia venit in hunc mundum peccatores servare.* (ita enim verbum σῶσαι proprie denotat) 1 Timoth. 1. comm. 15. ratio altera hujus nominis. ὅτι ἠλπίκαμεν ἐπὶ Θεῷ ζῶντι, ὅς ἐστι σωτὴρ πάντων ἀνθρώπων, μάλιστα πιστῶν. *quia speravimus in Deum viventem, qui est Salvator* (sive servator, conservator) *omnium hominum, maxime fidelium* 1 Timoth. 4. comm. 10. de Judæis Vetus Testamentum multis locis idem confirmat. ex omnibus audias 2. Sam. 22. comm. 3. Davidem cantantem: אלהי צורי אחסה בו מגני וקרן ישעי משגבי ומנוסי משעי מחמס תשעני *Deus mea Petra, sperabo in eo: scutum meum & cornu salutis meæ; Elevator meus & refugium meum. Salvator meus, à rapina salvum fecisti me.*

Quo vero magis voti compotes fierent Gentiles, blanda verba illa: *Boni, Amici, Propitii, Pulchri.* quibus Deos demulceant, addidisse Numinum nominibus docent Ovidius fast. lib. 4.

Parva BONÆ *Cereri, sint modo casta,* (*placent.*

Catullum epithal. Jul. & Manl.

Jam

Jam venis. Bona *te Venus*
Juverit.

& Virgilius Æneid. lib. 10.

Adsit lætitiæ Bachus dator, et Bona
(*Juno.*

Amicum numen exprimunt Græci per vocem, φίλος. sic Maneth. lib. 6. vers. 1.

Ἐλθέ μοι ὡς προτέρην λιγέως ἥρμοσας ἀοιδὴν
Μοῦσα φίλη.
Ades mihi, sicut priorem argute aptavisti
(*cantum*
Musa Amica.

Menand. ap. Suidam in ἀνέσπακε.

Πέπονθε γὰρ ὦ φίλοι θεοί,
Pertulit enim, o Dii Amici.

nec non Philemon apud Stob. lib. 14. pag. 645.

Ἄρτεμι φίλη δέσποινα.
O Diana Amica Domina.

eodem modo Romani *Propitia Numina* adorabant ac *Facilia*, quas formulas Clariss. Brissonius sæpius laudato libro recenset.

Quantâ tamen observatione haud raro tam Græci, quam Latini, Deos *Pulchros* dixêre; testes sunt Horat. lib. 4. carm. od. 2.

——— ——— *O Sol*
Pulcer, *o laudande canam.*

Ovid.

Ovid. lib. 15. Metam.

Quisquis adest dixit. sis ó PULCHERRIME (*visus*
Utiliter.

quam vocem per καλὸν notant Græci. vide Maneth. lib. 1. verſ. 17. & 45. καλὴ λέγε Καλλίοπεια. *Pulchra dic Calliope.* & Euripides in Hippol. Dramat. verſ. 71.

Κάλλιστα τῶν κατ' ὄλυμπον
Παρθένων Ἄρτεμι.
Pulcherrima in Cælo degentium.
Virginum Diana.

Majori jure & reverentiâ Populus Iſraëliticus Deum vocavit *Magnum*. Pſalm 145. comm. 3. & 8. & 135. comm. 5. *Bonum univerſis*. Pſal. 145. comm. 9. & 135. comm. 3. & 136. comm. 1. *Juſtum in omnibus viis ſuis.* Pſalm 145. comm. 17. & 129. comm. 4. & 119. comm. 137. & *Miſericordem in omnibus operibus ſuis.* Pſalm 145. comm. 17. quæ voces hebraice ſonant: גדול, טוב, צדיק, חסד.

Solenne etiam epitheton in precibus Deorum erat, illos *Sanctos* invocare. idque non eo, quod ſe Dii ſanxiſſent, aſt quod Sancti, Inviolabiles & Venerabiles eſſent. Propertius. ita lib. 4. eleg. 10. ad Herculem:

Sancte *Pater Salve, cui jam favet (aspera Juno.*
Sancte *velis libro Dexter inesse meo.*

Tibull. lib. 4. eleg. 6. ad Junonem:

At tu, Sancta, *fave, ne quis divel-(lat amantes.*

& ita passim Marmora antiqua sonant, uti illud in hortis Carpensibus inscribitur:

SYLVANO. SANCTO.

atque in Ædibus Delfinor:

HERCULI SANCTISS.

&

SANCTISSIMO. HERCULI. INVICTO.

quod apud Græcos exprimunt voces Αἰδοῖος à themate αἰδὼς, pudor. & πότνιος. sic Hesiodus ΘΕΟΓ. vers. 11. scribit: πότνιαν Ἥρην, *Venerandam Junonem* & ΕΡΓ. vers. 73. habetur πότνια Πειθὼ *Veneranda Suada.* uti Pallas apud Homerum Iliad. B. παρθένος αἰδοίη vocatur. adde hisce ejusdem Hesiodi versum 256 ΕΡΓ. de Justitia, sonantem:

Ἡ δέ τε παρθένος ἐστὶ Δίκη, Διὸς ἐκγεγαῦια,
Κυδρή τ' αἰδοίη τε θεοῖς οἳ ὄλυμπον ἔχουσιν.
Virgo autem est Justitia, Jove prognata,
Augusta & Veneranda Diis, qui cœlum ha-(bent.

Euripid.

Euripid. in Hippolyt. verſ. 66. ad Dianam:

> Πότνια, πότνια, σεμνοτάτα,
> Ζηνὸς γένεθλον.
> *Veneranda, Veneranda, Auguſtiſſima*
> *Jovis ſoboles.*

Callimach. hymn. in Delum, verſ. 312.

> Πότνια σὸν περὶ βωμὸν ἐγειρομένου κιθαρισμοῦ.
> *Ad citharæ pulſum tua circum altaria Ve-*
> *(neranda.*

ſic apud Homerum od. ο. πότνια μήτηρ. & od. Ε. Πότνια θεά, μή μοι τόδε χώεο legitur.

Idem mos in Judæorum ac Veterum Chriſtianorum invocationibus obtinuit. teſte Jeſaia. cap. 6. comm. 3. de Serafinis clamantibus: קדוש קדוש קדוש צבאות יהוה *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus exercituum*; à verbo קדש *Sacrari, Sacrum eſſe.* & Jeſaias. cap. 1. comm. 4. de populo Iſraëlitico exclamat. באצו את קדוש ישראל *Iraſci fecerunt Sanctum Iſraël.* audiemus & Prudentium Cathem. hymn. 2. verſ. 67.

> *Tu* Rex *Eoi ſideris,*
> *Vultu ſereno inlumina.*
> *Tu,* Sancte, *qui tætram picem*
> *Candore tinguis Lacteo,*
> *Ebenoque cryſtallum facis,*
> *Delicta terge Livida.*

& hymn. 3. verſ. 96.

Nos igitur tua, Sancte, *manus*
Ceſpite compoſuit madido.

ſic Chriſtiana Eccleſia in feriâ quartâ ad nocturnum matutinum canit hoc tempore:

Te, Sancte *Chriſte*, *poſcimus*,
Ignoſce tu criminibus.

& in eâdem feriâ ad Veſperas,

Cœli Deus Sanctissime.

atque rurſus Sabbato ad Veſperas,

O Pater Sancte, *mitis atque pie.*

per illam tamen vocem non idem ſemper intelligitur, nam ſæpius Dei, ſive illorum, quæ recta ſunt, puritatem vel conſtantem immutabilemque voluntatem illa vox denotat; quo reſpiciunt illa apud Apoſtolum Petrum epiſt. 1. cap. 1. comm. 15. verba: *Secundum eum*, *qui vocavit vos*, Sanctum, *& ipſi in converſatione* Sancti *ſitis.* ſæpius Majeſtatem illam, quæ ſummâ in ſapientiâ ac potentiâ, ſummoque in omnia Dominio cernitur, quo fit, ut Deus omni laude cultuque ſit dignus. ſæpius etiam *Sanctus* idem valet, quod *Magnus*, *Verendus*, *Venerandus*. ita David Pſ. 99. comm. 3. *confiteantur nomini tuo* Magno, *quoniam* Terribile *&* Sanctum *eſt.*

C A-

CAPUT IV.

Ad ipſam Adorationem proceditur. Adorationis varii ordines. antiquiſſima eſt, quæ ſub Jove fiebat *à perſonis* privatis, *vel* publicis *apud Romanos & Græcos, quæ ab Hebræis defluxit. Cain & Abel primi adoratores.* Montes *&* Sylvæ *ad orandum ſæpius apud Gentiles quærebantur.* locus mundus *à Perſis electus, &* templa rejecta, *uti à veterrimis Romanis.* Dii in via *à viatoribus invocati, & in aliis multis locis. Per* perſonas publicas *fiebat* interveniente populo. *Deorum ex hoſtium urbibus* Evocatio *uſitatiſſima. ubi & urbium & exercitus, aliquando etiam hominum* devotio *fiebat, quæ non Græcis ignota fuit. adoratio Patris Patrati* in fædere feriendo *obſervatiſſima ambabus Gentibus. ab Hebræis ſimili modo orationes factæ primis temporibus.*

PRogredior ad ipſam adorationem, id eſt, preces & vota, quæ nunc ſacrificiis præmittebantur, nunc intercedebant jam finem exple-

 bant;

nunc sine sacrificiorum oblatione fundebantur, uti Jamblichus lib. 5. scribit, & Plato in Euthyphrone distinguit. hujus varii ordines occurrunt; antiquissimus vero est, qui *sub Jove celebrabatur* vel *ab hominibus privatis, vel publicis* tam apud Romanos, quam Gentes alias. hæc religiosa observatio ab mortalium Parente Adamo ad posteros defluxit, & Cainus ac Abelus primi ordinis privati adoratores fuerunt, cum Adamus publicum Prophetiæ ac Sacerdotii officium teneret. legas Genes. cap. 4. comm. 3. & 4. ubi habetur: *fuit autem post dies multos, quum obtulit Cain de fructu terræ munus Jehovæ, & ipse quoque Habel obtulit de primogenitis gregis sui & de adipe eorum.* Lucos pleræque Gentes eligebant Lucan. libr. 3. Pharsal. de Celtis.

Lucus erat longo nunquam violatus ab ævo,
Obscurum cingens connexis aëra ramis,
Et gelidas alte submotis solibus umbras.
Hunc non ruricolæ Panes nemorumque potentes
Sylvani Nymphæque tenent, sed barbara ritu
Sacra Deum, structæ Sacris feralibus aræ.

Plin. lib. 12. cap. 1. de arboribus inquit: *hæc fuêre Numinum Templa, priscoque ritu simplicia rura, etiam nunc Deo præcellentem Arborem dicant: nec magis auro fulgentia atque ebore simu-*

ſimulacra, quam lucos, et in iis ſilentia ipſa adoramus. quod apud antiquos etiam Germanos & Friſiæ Drentiæque incolas viguiſſe teſtantur Tacitus lib. de Germ. Pikart. cap. 17. de abſconditis Friſiæ Antiquitatibus,& omnium Eruditorum encomiis dignus Ludolfus Smids in libro ſuo aureo, Schatkamer der Nederlandſche Oudheden dicto, pag. 36. 37. 38. ſimile quid refert de Cananitis illorumque accolis S. Scriptura Deutern. cap. 12. comm. 2. ubi Deus inquit: *ſubvertite omnia loca, in quibus coluerunt Gentes, quas poſſeſſuri eſtis, Deos ſuos ſuper Montes excelſos et Colles et ſubter omne lignum frondoſum.* quam tamen ſuperſtitionem, licet Deus hîc prohibeat, Reges poſtea nonnulli Judæ & Iſraël perpetrarunt, ut videre potes 2. Reg. cap. 17. & 1 Reg. cap. 12. ac ipſe Jehova in excelſis ſacrificari aliquando permiſit; uti Gideonem ſub quercu feciſſe legimus cap. 6. Judic. ad quod inſtitutum ita S. Auguſtinus in lib. Judic. commentatur: *Deus conſuetudinem populi ſui, qua præter ejus tabernaculum, tamen non Diis alienis offerebant, ſed Domino Deo ſuo, ſuſtinebat potius, quam vetabat, etiam ſic exaudiens offerentes.* ipſe Abraham in monte Moriæ, Dei præcepto inſtigatus, ſacrificavit, ut habetur Geneſ. 22. comm. 5. quod & aliæ Gentes ſecutæ ſunt, montium cacumina aſcendentes. teſtis de Dacis eſt Pap. Statius lib. 3. ſylv. 3. verſ. 169.

Hæc est, quæ victis parcentia fædera Cat-
(tis,
Quæque suum Dacis donat Clementia Mon-
(tem.

& lib. 2. sylv. 2. vers. 82.

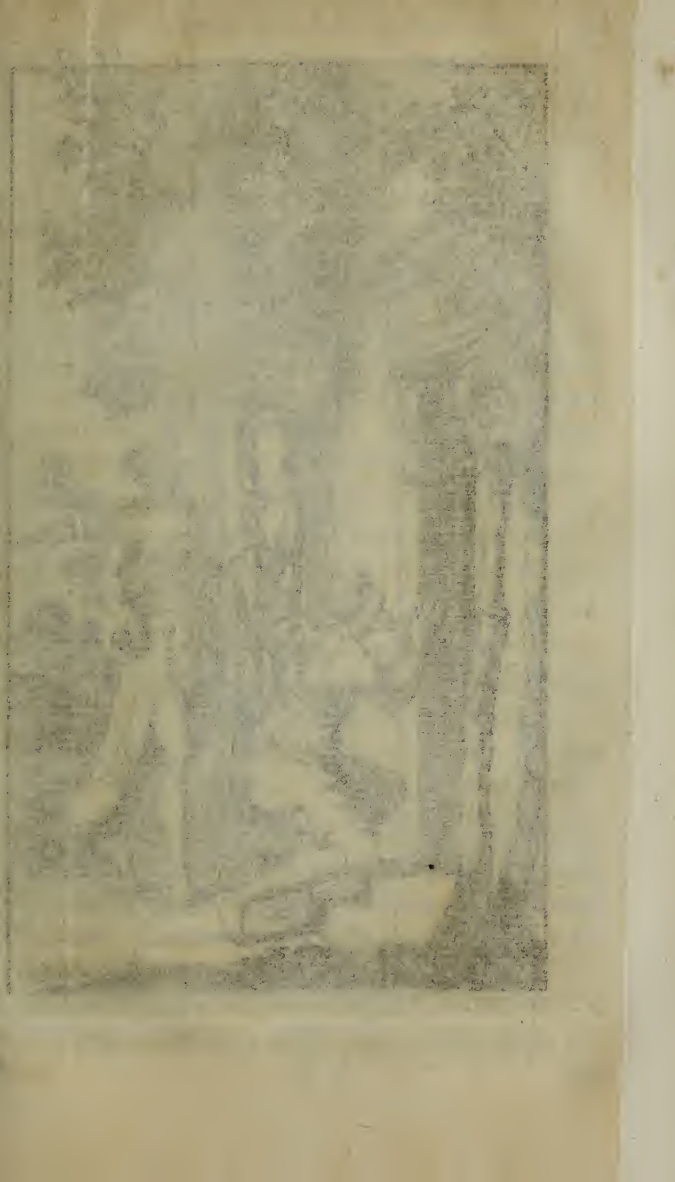
— *Tu tardum in fædera Montem*
Longo Marte domas.

scribit in Bithyniacis Arrianus, adoratores in montibus absque templis Jovem Pappam salutare, & Pausaniâ autore in Corinthiacis, nec Sicyonii ullum fanum Coronidi Deæ suæ erigebant. tradit & Strabo Geogr. libr. 7, ac 15. veteribus Getis atque Indis eandem consuetudinem fuisse; ita ut merito Arnobius adv. gent. lib. 5. exclamet: *non omnibus Diis templa devota.* Persæ inprimis, cum Diis omnia patere,

——— *Atque ire per omnes*
Terrasque tractusque Maris Cælumque pro-
(fundum

crederent, Græcos maxime criminabantur, quod parietibus includerent. Herodot. lib. 1. *Persæ Sacrificaturi nec aras erigunt, ut quisque Divis Sacras facere statuit, in locum mundum victimam sistens, Deum illum implorat.* nec non Strabo lib. 15. Πέρσαι τοίνυν ἀγάλματα καὶ βωμοὺς οὐκ ἱδρύονται, θύουσι δὲ ἐν ὑψηλῷ τόπῳ.

Persæ

J.S. Fecit.

Persæ nec aras nec statuas erigunt, in loco tamen excelso sacrificant. unde in Græciam cum ingenti & numeroso exercitu irrumpentes, omnia Deorum templa vastarunt. qua de re illos Diis hominibusque invisos vocat in 3. verrin. Asconius; & ipsi Romani, uti M. Varro apud D. Augustinum lib. 4. de Civit. Dei cap. 36. testatur: *annis plus quam centum et Septuaginta Deos sine simulacris coluerunt, idque ex instituto Numæ, qui, licet templa Diis erexerit, nullum tamen unquam simulacrum vel fictum vel pictum admisit, nefas esse judicans deterioribus meliora assimilare.* Et si posterioribus ævis Templum erectum sit, plerumque in Montibus ac Sylvis videmus ædificatum. sic Apollonius Rh. lib. 4. verf. 1714. de unâ è Sporadibus Insula.

—— τοὶ δ' ἀγλαὸν Ἀπόλλωνι
ΑΛΣΕΙ ἐνὶ σκιερῷ τέμενος σκιόεντά τε ΒΩΜΟΝ.
—— *Illi igitur Pulchrum Apollini*
Umbroso in luco sacellum, umbrosamque
(faciebant aram.

&, ut de templo Dianæ Aricinæ Nemorensis apud Ovidium & Strabonem, & Laciniæ Junonis, quod sex millia Crotone aberat, apud Livium lib. 24. cap. 3. sileam, nummi veteres hoc probant, ac eleganter sane tabella ex Chartario desumpta, ubi deæ Pomonæ Templum, arboribus consitum, inque ejus limine genicula-

tum supplicem videmus. Usitatissimum quoque Veteribus fuit in viis adorare. Orph. Argon. vers. 449.

> Ἄκρης ἐκ σκοπιῆς, ὁ γέρων ἀνὰ χεῖρας ἀείρον
> Φιλλυρείδης ἠρᾶτο, θεοὺς δ' ἐπεκέκλετο πάντας.
> *Alta ex specula senex in altum manum ele-*
> *(vans,*
> *Phillirides precatus est, Deosque invocavit*
> *(omnes.*

apud Livium 3. decad. lib. 9. Scipio classes navalesque copias lustrans, inquit è prætoria nave, silentio per Præconem facto: *Dii Deæque, qui maria terrasque colitis, vos precor, quæsoque, quæ in meo imperio gesta sunt, geruntur, postque gerentur, ea mihi Populo Plebique Romanæ, Sociis, nominique Latino, qui Populi Romani, quique meam sectam, imperium, auspiciumque, terra, mari, amnibusque sequuntur, bene vertant.* Virgil. libr. 3. æneid. vers. 79.

> *Egressi veneramur Apollinis urbem.*

& vers. 84.

> *Templa Dei, Saxo venerabar structa ve-*
> *(tusto.*

nec non Ovid. lib. 3. metam.

> *Cadmus agit grates, peregrinæque oscula*
> *(terræ*
> *Figit, et Ignotos Montes, Agrosque salutat.*

id-

idque ipsis quoque Hebræis observatum fuisse, notatur Deutern. 4. comm. 19 his verbis: *ne forte eleves oculos tuos in cælos et videas solem ac lunam ac stellas cum universo exercitu Cælorum, et impulsus adores atque colas ea.* atque Job. 31. comm. 26. 27. & 28. *si aspiciendo lucem, quum splenderet, aut lunam, pretiosum ambiens pellectus est in occulto animus meus, et osculatum est os meum, et manus mea. etiam hoc fuisset iniquitas à judicibus animadvertenda: nam abnegassem Deum fortem superne.*

Per publicas vero personas adorabatur interventu populi, quemadmodum fiebat in Evocatione Deorum tutelarium ex hostium urbibus, ubi intervenientibus militibus coram obsessâ urbe Imperatoris jussu SacerdotesDeos evocabant, cum absque hac evocatione urbem capi non posse crederent Romani, vel, si posset capi, nefas haberent Deos captivos tenere, uti optime refert Macrobius Satur. lib. 3. cap. 9. quo sensu etiam Arnobius scribit: *ista non prima et maxima contumelia est habitationibus Deos habere districtos.* Comitabatur interdum Evocatio à Devotione Urbium, Exercitûsve, quæ ad plurimum ab Imperatore vel dictatore, interdum à Prætore vel Consule peragebatur. quo casu ille, qui devovebat, manibus terram tangebat, inquiens: *Tellus Mater*, & manus ad cælum tollebat, exclamans: *Teque Jupiter* Ob-

Obteſtor, ac manibus pectus tenebat, vociferans: *Votum Recipere.*

Privati homines aliquando ſeſe in caſtris devovebant. exemplum ſunt duo Decii pater ac filius, in quorum devotione Sacerdos vel Pontifex præibat verba, quibus ſe pro Legionibus voverent, jubebatque togas prætextas ſumere ac velato capite, manu ſubter togam ad mentum exerta, ſuper pedibus ſubjectum telum ſtare. uti videre poſſis apud Livium lib. 8. neque hoc Romani ſolum, ſed & Græci obſervarunt. Codrum enim pro Athenienſibus, Menæceum pro Thebis, & Anchurum pro Celænæis ſeſe devoviſſe cuivis notum eſt.

Apud Romanos ceterum ac Græcos, ſed diverſis verbis, in fœdere feriendo Dii invocabantur, teſtibus Homer. Iliad. Γ & Liv. 1. decad. lib. 1. atque apud hos, ad fines hoſtium cum veniſſet Pater Patratus, qui exigebatur ad ſanciendum Juramentum, ubi Fæciales de fœdere convenerant, capite velato filo, *audi*, dicebat, *Juppiter: audite fines, cujuſcunque ſint, numina audiant fas, ego ſum publicus nuntius P. R., pie juſteque legatus venio, verbis meis fides ſit.*

Publico etiam modo Adamus, (nusquam enim ante erectionem Tabernaculi in Deſerto conſtitutus erat adorandi locus.) Deum invocavit ut Propheta ac Sacerdos, ac ſæpius uxori increpationem & promiſſionem ſibi factam

tam iteravit & exposuit, ut & liberis suis, eosque genuinum Dei cultum docuit Genes. 2. comm. 23. 1 Corinth. 8. comm. 8. & Ephes. 5. comm. 31. nec inepte Hebraici Interpretes Adami Sacerdotium ex eo conficiunt, quod Genes. 4. comm. 3. & 4. dicuntur Cain atque Abel adduxisse (ita enim proprie sonat verbum Hebraicum) sua Sacrificia, Sacrificia ea ad Patrem Adamum adducta, ut ille ea Domino offerret, ad eum scilicet locum, quem ei rei destinaverat ex Dei Præscripto Adamus. eodem prorsus modo Noachus Genes. 8. comm. 20. Abrahamus Genes. 22. comm. 5, 7, 9. & 13. Isaacus Genes. 26. comm. 24. & 25. Jacobus Genes. 35. comm. 1, 2, & 3. ac ipse Moses, (antequam consecratus erat Aharon, apud populum sacerdotio functus est, uti colligere possis ex cap. 19. comm. 22. & 24 Exod.) Sacra Deo Altaria erexerunt, ad quæ Dei nomen invocarunt, atque universum Dei cultum celebrarunt, qui sub nomine orationis & invocationis nominis Dei occurrit, ut & adorationis. Posteriori tempore David per Prophetam Gadem, qui secum coram Saulo fugerat, Deum consuluit an contra Pelischthæos iret, uti habetur, 1 Sam. 23. comm. 2. & 4: *Consuluit David Jehovam, dicendo, an iturus sum & percussurus Pelischthæos illos. cumque iterum consuluit David Jehovam, respondit Jehova ei, dicens, surge, descende*

descende Kehilam, quia ego illico traditurus sum Pelischthæos in manum tuam.

Uti vero apud Veteres Gentes variæ templa spreverunt, sic in hunc diem Incolæ Guineæ, quæ Nigritarum regio est, Insulæque Sokotoræ in Africâ, templa abnegantes, lucos ad sacrificandum, orandum seligunt. V. le Blanc. lib. 2. cap. 20. de Guineæ populis: *sacrificant*, (scribit) *in lucis, ubi permagnas & concavas arbores pro templis, in quibus plures Deos concludunt, eligunt.* & O Dapper in Africæ descriptione pag. 355 de Nigritis ait: *salutant ortum novilunii maximo clamore, salutant vario adorationum genere: Sacrificia in Sylvis peragunt, ubi magnæ ac concavæ arbores reperiuntur, quas loco templorum adeunt.* idem fere de quibusdam Finnis, subjectis partim Regi Sueciæ, partim Moscoviæ Imperatori, annotat Carolinus in libro de hodiern. Gentil. part. 3. cap. 1. multis verbis & Hospinianus lib. 1. de Origin. templor. perversam Anabaptistarum sententiam de non struendis templis, structisque destrûendis illudit & enervat.

C A-

CAPUT V.

Adoratio in templis *recentior.* publica & privata. *publica* Interveniente Sacerdote. *privata* absque vel cum Pontifice *fiebat apud omnes fere Gentes, & non raro* voce clarâ *ad ostentationem. templa apud Ægyptios & Indos meretricum contubernia facta. apud hodiernas etiam Gentes* templa *Domus precationum habentur, non tamen superstitiosâ observatione, cum Dæi præsentiam ubique credunt.* sacerdotum officium *primum* preces concipere, *quod & Hebræis veteribus in usu, ast maxime Ægyptiis. Magi eorum Philosophi & Sacerdotes. eorum autoritas & munus.*

Antiquissimo ergo tempore Adoratio sub Dio facta est; posterioribus vero diebus *in Templis celebrata*, utpote quæ Deorum diversoria haberentur, ad quæ Dei ipsi, precibus ac hominum votis exorati, divertere quodammodo soliti putantur, de quorum origine luculenter Hospinianus singulari libro tractavit, & fuit hôc loco religio *publica* ac *privata.*

illa

Illa quidem interveniente populo fiebat certis & conſtitutis diebus præeunte Pontifice. Cicero in Catilin. 3. *quamobrem Quirites quoniam ad omnia pulvinaria ſupplicatio decreta eſt, celebratote Dies cum conjugibus & liberis veſtris.* nec non Athenæus libr. 4. Dipnoſoph. cap. 13 de Naucraticis memorans, moris apud ipſos fuiſſe, quoties convenirent ad feſti cujusdam epulas ſolennes, ſcribit: ἐπανίςαθαι εἰς γόνατα τοῦ ἱεροκήρυκος τὰς πατρίους εὐχὰς καταλέγοντος. *aſſurgere in genua & una cum Sacro Præcone libantes patriis conſuetisque precibus Diis ſupplicare.* Hæc autem cunctis diebus & dierum horis pro cujusque lubitu absque Sacerdotis auxilio per quemcunque peragebatur, aut cum Sacerdote, verba & preces adorantium concipiente. ad primum modum ſpectat oratio Polyæni apud Petronium edit. Gallic. Nodotianæ tom. 2. pag. 178. *Priapum igitur exoraturus egredior, &, utut res ſeſe haberet, ſpem vultu ſimulavi, poſitoque in limine genu, ſic deprecatus ſum verſu numina.* optime & locus eſt Plautinianus in Rudent. act. 3. ſcen. 3. ubi duæ mulieres in Veneris fano aram amplexantes precantur:

—— Et Venus Alma, ambæ te obſecramus.
Aram amplexantes hanc tuam lacrymantes, (genibus nixæ,
Nos in cuſtodiam tuam ut recipias, & tutere.

ſic Senec. Herc. fur. act. 4. verſ. 927.

——— *Ipſe concipiam preces*
Jove meque dignas.

idem Græcis uſitatum probant nuncii verba apud Senecam in Thyeſt. act. 4. verſ. 690.

Ipſe eſt Sacerdos. ipſe funeſtâ prece
Letale carmen ore violento canit.

& Ægyptiis Herodoti illa lib. 1. morem Babyloniarum mulierum, quæ ſemel in vitâ in Veneris templo deſidebant, ut cum viris externis conſuetudinem haberent, declarantia. verba ſunt: *hoſpitem autem, qui pecuniam obtulit, dicere oportet, ego tibi Deam Mylittam imploro.* ſimile de priſcis Indis teſtatur Philoſtratus, in vita Apollonii, inquiens: *poſt hæc in aquam ſeſe projicientes lavêre, lotique ad templum acceſſerunt coronati.* de Judæis habetur Judic. 20. *omnes filii Iſraël venerunt in domum Dei, & ſedentes flebant coram Domino.* idem Indi in hunc diem, aſt non Hebræi obſervant, qui cum Chriſtianis, quorum Patres ſine alicujus præmiſſis verbis de pectore orabant, teſte Tertulliano in Apolog. nunquam ſine Monitore publice precantur. Imo Turcæ, Arabes, Perſæ, Japones, omnesque fere hujus ævi homines templa adeunt, licet non gratiores eſſe Numini preces credant; quæ in templa funduntur.

E nam,

nam, uti Menander apud Justinum de Monarchia Dei pag. 109. inquit,

——— Πάντ' ἐςὶ τῷ καλῷ λόγῳ
Ἱερόν ὁ νοῦς γάρ ἐςιν ὁ λαλήσων Θεῷ.
——— *Omnia sunt rectæ Rationi*
Templum, mens enim est, quæ Deum allo-
(quitur.

Sed redeamus ad alterum *adorationis privatæ in templis* modum, cum hôc loco Sacerdos verba conciperet, quod præcipuum Sacerdotum officium fuisse videtur. ita apud Hebræos veteres legimus, Reges, antequam bellum vel aliam quampiam rem magni momenti aggrediebantur, cum Pontifice maximo Sanctum Sanctorum introiisse, perque eum consuluisse Deum de eventu futurorum. vide 2. Sam. 5. comm. 19. *consuluerat David Jehovah, dicendo: an ascensurus contra Philischtæos? an traditurus es eos in manum meam?* inter Græcos Simonides apud Athenæum Dipnosoph. lib. 13. canit:

Αἴδ' ὑπὲρ Ἑλλάνων καὶ ἀγχεμάχων πολιητᾶν
Ἐςάθεν εὔχεσθαι Κύπριδι δαιμονία.
His data cura fuit fundendi vota precesque
Cypridi pro Grajis civibus & validis.

scribit Dionysius lib. 2, *Pontifices de omnibus causis, ad sacra pertinentibus, indicant, tam inter Magistratus sacrificos, quam inter homines*

nes privatos. ac rurſus cap. 75. *à profano etiam & imperito vulgo conſuluntur de cultu Deorum atque Geniorum, aliiſque religionibus; quod ſi quem animadvertant præſcripta ſua contemnere, eum mulctant pro delicti magnitudine.* eumque morem apud Romanos viguiſſe omnes vetuſti Scriptores teſtantur. Juvenalis Satyr. 6. verſ. 390. de quadem nobili muliere ſcribit, quod

—— Stetit ante aram, nec turpe putavit
Pro cithara velare caput: dictataque verba
Pertulit, ut mos eſt.

ſic & apud Ovidium legimus lib. 7. metam.

Admoti quoties templis dum vota Sacerdos
Concipit.

nec non apud Statium Theb. lib. 7. verſ. 100. ad Martem,

——— At ſi Bæotia ferro
Vertere tecta dabis, magnis tunc dignior (aris
Tunc Deus. Inachias nec tantum culta per (urbes
Numina, captivis etiam jurabere Thebis.
Dux ea pro cunctis, eadem ſibi quiſque vo- (vebat.

fatur eloquentiſſimus Cicero lib. 2. de L. L. *quoque hæc privatim & publice modo rituque*

 fiant,

fiant, discunto Ignari à publicis Sacerdotibus. ubi Adr. Turnebus commentatur: *ne quis sine Sacerdotibus religioni publicæ privatæque satisfacere se posse putet: itaque sacrificandi ritum Ignarus discat.* similem ritum pleræque Gentes hodiernæ observant. scribit autem E. Melton in itinerario suo per Indiam Occidentalem tom. 2. cap. 1. de Caribanis: *Deorum invocatio nunquam, nisi interveniente Sacerdote, rite fiebat.* Nec minor autoritas Druidarum apud Germanos & veteres Gallos erat. de quibus Flacius: *Druidæ rebus divinis intersunt, sacrificia publica & privata procurant, religiones interpretantur.* & lib. 6. B. Gall. *administris ad sacrificia Druidibus utuntur.* & ibid. Diodorus: *mos illis est sacra nulla sine philosopho peragere.* sacrificales illorum ritus nobis ita suggerit Plinius inquiens: *tum demum victimas immolant; precantes, ut suum donum Deus prosperum faciat iis, quibus dederit.* testantur & Acosta, Cieza & Gomara in Historiis & Itinerariis suis per Americam Peruanos Sacerdotes suos tanti facere, ut nihil sine illorum consilio agitur rebus Divinis vel humanis, nullumque præter Sacerdotes, & quidem albâ veste recinctos, ad Deos adire precarique. Neque in Orientali Indiâ Mahomethani publicam religionem exercent, neque preces fundunt, nisi Sacerdotes, quos Mollas vocitant, preces inchoaverint, quas verbotenus repetere debent,

quod

quod & apud Christianos in usu est. nullibi magis proprium munus Sacerdotum fuit, apud Deos præire populo, quam apud Persas. ubi piaculum erat aras adire, vel hostiam contrectare, antequam Magus conceptis precationibus libamenta diffunderet, quæ sacrificio viam præirent. Laërt. initio lib. I. Τὰς μάγους περὶ θεραπείας Θεῶν διατρίβειν, καὶ θυσίας καὶ εὐχὰς ὡς αὐτοὺς μόνους ἀκουομένους. Ἀσκεῖν τε καὶ μαντικήν. id est, *Magi operam ponebant in cultu Deorum, & sacrificiis, & precibus ac votis, quasi soli ex omnibus à Diis exaudirentur.* meminit & cujusdam sacrificii Pausanias in Eliacis, in quo Magus ligna sicca in aram ingerens primum quidem tiaram capiti imponit, Deumque aliquem barbara voce vocat, ex libro preces recitans. verba sunt: Ἀνὴρ μάγος ἐπάδει ἐπιλεγόμενος ἐκ βιβλίου. Strabo etiam. lib. 15. Indorum ait Philosophos ὑφηγεῖσθαι βασιλεῦσι τὰ περὶ τοὺς Θεούς, ὡς τοὺς μάγους τοῖς πέρσαις. *Regibus præscribere cultum Deorum, ut Magos Persis.* quod officium Sacerdotis optime ex incisis & infra ostensis marmoribus ac nummis probatur.

CAPUT VI.

Adorationis quinque species recitatæ. Salutatio *matutinis horis proprie exercebatur. à Salutandi patronos consuetudine Romana defluxit.* Laudatio *circa Deorum potestates & beneficia versabatur. Scaligeri commentaria in Tibullum laudata.* Petitoriæ preces *ad præstandum auxilium vel avertenda mala. honestæ Laconum & Platonis preces, ac turpissimæ plurium enumerantur.* Vota, *quæ, quanta, & qualia. ipsis Hebræis nota.* Gratiarum actio *pro acceptis beneficiis reddita. ubique Gentium observata.*

Adoratio autem quinque species habere mihi videtur, *Salutationes* scilicet, *Laudationes*, *Preces Petitorias ac Votivas*, seu Vota, & *Gratiarum Actiones. Salutatio*, quam Etymographi à verbo *Saluto*, idque à voce *Salus* derivant, præter alias significationes Adorationem notat & quidem matutinam, ex salutandi Patronos consuetudine ortam apud Romanos, summo enim mane Salutatores ad templi fores sedebant stabantque, donec intromitterentur. Apulejo Miles. 11. pag. 259. *matu-*

matutinæ Salutationes dicuntur. Et illico, ſcribit, *Deæ matutinis perfectis Salutationibus.* egregie Seneca Epiſt. 95. inquit: *Vetemus Salutationibus matutinis fungi, & foribus aſſidere templorum, humana ambitio iſtis officiis capitur.* canit Prudentius Periſt. Hymn. 4. verſ. 189.

—— *Mane Salutatum concurritur.*

adde verba Arnobii lib. 7. *quid ſibi*, ſcribit, *volunt excitationes illæ, quas canitis matutini collatis ad tibiam vocibus? obdormiſcunt enim ſuperi, remeare ut ad vigilias debeant, quibus dormitiones illæ, quibus bene ut valeant auſpicabili Salutatione mandatis?*

Laudationes ſunt preces illæ, quibus Deorum poteſtates, & munera celebrabant Veteres. Horatius in Carmine Sæculari.

Doctus & Phœbi chorus & Dianae
Dicere laudes.

Ovid. lib. 2. faſt.

Et cantant laudes, Termine SANCTE, *tuas.*

nec non Tibullus lib. 1. eleg. 3. verſ. 30.

Et mea votivas perſolvens Delia noctes,
Ante ſacras lino tecta fores ſedeat,
Bisque die reſoluta comas tibi DICERE LAUDES
Inſignis turba debeat in Pharia.

quo loco eleganter Litteratorum princeps Scaliger refert: *bis die dicere laudes Isidi consuevisse veteres, sciendum scilicet prima hora Sacerdotes ejus templum aperire solebant, idque apertio vocabatur, deinde salutabant Deam, quod Salutatio, excitatio, post totum diem stipem mandicabant, inde ad octavam redibant, Deam componebant, templum claudebant. hoc igitur* (inquit) *est bis die Deæ laudes canere, & mane cum Salutatur Dea, & horâ octavâ, cum templum claudebatur.* insuper & lex 12 tabb. laudes Diis agendas præcipit: *Divos, & eos qui Coelestes semper habiti, colunto: illos, quos in coelum merita vocaverunt, Herculem, Liberum, Æsculapium, Castorem, Pollucem, Quirinum, & Illa, propter quæ datur hujusmodi adscensus in coelum: Mentem, Virtutem, Pietatem, Fidem; earum laudum delubra sunto.* & simili modo apud Hebræos Sacra Eucharistica erant, עירות dicta. ita tamen, ut & ad Dei Gratiam impetrandam sæpe fiebant. hæque laudes his fere verbis constabant juxta Sigonium de Rep. Hebræor. libr. 4. cap. 9. *confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in seculum misericors.*

Petitoriæ preces Deorum favorem implorabant, vel ad præstandum auxilium vel ad avertenda incommoda. Cic in Catilin: *Deos,* (scribit) *immortales Precari, Venerari atque Implorare debetis, ut urbem defendant.* & Horat. lib. 1. carm. od. 31.

At

——— *At precor integra*
Cum mente, nec turpem ſenectam
Degere, nec cithara carentem.

& hæ veriſſimæ illæ bonæ preces veterum mihi videntur, de quibus Cato cap. 134. de Re Ruſtic. & Ovidius lib. 3. eleg. 13. loquuntur. parum enim credebant valere, ſi mens ægrotet, aſt orandum eſſe, ut mens ſana ſit in corpore ſano. unde Seneca epiſt. 41. ſcribit: *facis rem optimam & tibi ſalutarem, ſi, ut ſcribis, perſeveras ire ad bonam mentem, quam ſtultum eſt optare, cum poſſis à te impetrare.* hinc Propertius lib. 3. eleg. 23. canit:

Mens bona, ſi qua Dea es, tua me in ſa-
(craria condo.

eleganter ſane Plato:

Ζεῦ βασιλεῦ τὰ μὲν ἐσθλὰ καὶ εὐχομένοις καὶ ἀνεύκτοις,
Ἄμμι δίδου τὰ γὰ δεινὰ καὶ εὐχομένοις ἀπαλέξοις.
Jupiter o nobis, taceamus ſive precemur,
Da bona: quæ mala ſunt errore petentibus
(arce.

& teſte Ubb. Emmio in deſcriptione Republicæ Laconum, ſolenne Spartanis erat, cum illorum fortuna adhuc ſtaret, precari Deos, ut bene honeſteque agentibus bona, & honeſtis actionibus digna ſibi contingerent. quare Auſonius in Parecb. canit;

Pia verba, vota innoxia
Rei Divinæ copia est.

quæ *aperta* Persius vocat, de quibus infra agendi erit locus. sæpius enim res impias petebant. quâ de re Satyr. 2. vers. 9. idem canit:

Illa sibi introrsum, & sub linguâ immurmurat; o si
Ebullit patrui præclarum funus! & o si
Sub rastro crepet argenti mihi seria dextro
Hercule! pupillumve utinam, quem proximus hæres
Impello, expungam! namque est scabiosus & acri
Bile tumet.

vel, si non impias, certe frivolas, ac ipsis poscentibus sæpe nocituras. uti eadem Satyrâ vers. 21 eleganter Idem in hisce canit:

Hoc igitur, quo tu Jovis aurem impellere tentas,
Dic, agedum Staio: pro Juppiter o bone! clamet
Juppiter! at sese non clamet Juppiter ipse?

audi & Senecam epist. 10. *nunc* (scribît) *quanta est dementia hominum? turpissima vota Diis insusurrant: si quis admoverit aurem conticescent, & quod scire hominem nolunt, Deo narrant.* & rursus Epist. 60. *etiamnum optas, quod tibi optavit*

tavit nutrix tua, aut pædagogus, aut mater, nonne intelligis, quantum mali optaverunt? o quam inimica ſunt nobis vota noſtrorum, equidem inimiciora, quo ceſſere felicius! jam non admiror, ſi omnia nos à primâ pueritiâ mala ſequuntur, inter execrationes parentum crevimus. quam in rem elegans emblema Hadr: Junii exſtat, inſcriptum *Improbe Deum fatigamus, votis ut noſtris ſerviat.* & ſub effigie trium templorum ac incluſarum ſtatuarum Victoriæ, Martis & Apollinis legimus:

Latoïden Cadmæa Tyros devinxerat auro:
Gradivum tenuit compede ſparta gravem.
Præpete privarunt penna Victoriam Athenæ.
Quisque ſuis votis cogit adeſſe Deum.

Maximè vero ευκταίοις Veteres bona adprecabantur; veluti Parentes in filiarum nuptiis, Sponſi in ſuis ipſis, uti & Deorum favorem in puerperio, Adoptione, Militià, Peregrinatione, Mercaturâ, Agriculturâ, multisque aliis rebus expetebant Antiqui, de quibus Poſt tractamus. *Aſt & ευκταίοις mala deprecabantur.* ſic Silius Italicus. lib. 9. canit:

——— *Sed dira avertite Divi.*

& libr. 10. Livius ſcribit: *averruncandorum prodigiorum cauſa ſupplicationes in biduum Senatus decrevit.* uti pro ſiccitate avertendâ Judæi

dæi aquam libabant. R. Levi Ben Gerſom 2. Sam. 23. comm. 16. & Germani Deo Thor ſinguli hebdomadis quintâ feriâ, ut tonitru, fulmen ac grandinem averteret, ſacrificabant, referente Erico Olao hiſt. Suec. 1. Sed jam ad *Vota*, quæ in eo tantum à petitoriis precibus differunt, quod Deos auxiliatores vel depulſores mali pollicitis donis quibusdam obligare haberentur ad exaudiendum petita; Votum enim eſt promiſſio, facta Diis pro obtinendo quopiam beneficio cum firmitate aliquâ & obligatione ad illud, quod prius erat liberum agere. ita apud Herodotum lib. 2. Ladice Amaſis uxor vovit Veneri, ſi ea nocte ſecum coiret Amaſis, ſtatuam Cyrenas ſe illi miſſuram, atque apud Virgilium Æneas Veneri votum facit his verbis. lib. 1. æneid.

Multa tibi ante aras noſtra cadet hoſtia (dextra.

hinc Inſcriptiones antiquæ de factis votis, & apud Reineſium legitur Inſcript. 88.

D. M.
MARTINI.
SILVINI.
F.
CRISPINI.
AVITI. LIB.
M. V. F.

Ubi

Ubi vero VOTA *concepissent* Veteres, CONCEPTA TABELLIS INSCRIBEBANT. Festus. *Vota Nuncupata dicuntur, quæ* Coss. *Prætores, cum in Provinciam proficiscuntur, faciunt; ea in Tabulas præsentibus multis referuntur.* ita conscripta SIGNABANT. Plin. lib. 10. ad Trajanum, epist. 44. *solennia vota pro incolumitate tua, quia publica salus continetur, & suscepimus, Domine, pariter, & solvimus, precati Deos, ut velint ea semper* SOLVI, *semperque* SIGNARI. Obsignata AFFIGEBANT Deorum Statuis. Apulejus in Apologia, *Votum in alicujus statuæ femore* ASSIGNASTI. *igitur magus es. aut cur* ASSIGNASTI? Deorum vero GENIBUS plerumque TABELLA AFFIGEBATUR CERA, uti eleganter vetus Interpres Juvenalis ad illud Satyræ nonæ, *quando ego figam aliquid*, observavit, inquiens: *In* CERIS *Vota figuntur apud templa.* & ipse Juvenalis Sat. 10. dictitavit:

Propter quæ fas est GENUA *Incerare Deorum.*

& continebantur hisce tabellis non solum Vota sed etiam Mercedes, quas Diis soluturos se vovebant, si voti compotes fierent. sic Appius in medio pugnæ discrimine precatur apud Livium lib. 10: *Bellona*, SI *hodie nobis* VICTORIAM DUIS, *ast ego* TEMPLUM TIBI VOVEO. Quando autem votorum compotes facti essent, TABEL-

TABELLAS SOLVEBANT, id eſt, lacerabant ac Diis ea, quæ promiſerant, reddebant. Manilius lib. 5.

Araque Cœleſtum, cui VOTA RESOLVIT (*Olympus.*

atque ita *Votum Solvere* dicebantur. ſic Inſcriptio vetus apud Reineſium Claſ. Prim. pag. 23.

JOVI. O. M.
TETTIUS. BIVVO.
PRO. SALUTE.
PETRONII. MERULÆ.
P. PETRONII. F.
V. S.

plerumque tamen LUBENS MERITO addebatur, uti ibid. pag. 111. Inſcriptio 70. habet.

HERCULI. LARTIUS.
QUINTULUS. EX VOTO.
V. S. L. M.

atque huc etiam pertinent apud Judæos Davidis Pſalm 56. comm. 12. 13. & Abſolomi vota 2. Sam. 15. comm. 7. 8. hæc enim apud Judæos viguiſſe præter allata loca nos docent Levit. 7. *Si voto vel ſponte quis obtulerit. hoſtiam.*

hostiam. Cap. 22. *qui obtulerit oblationem suam, vel vota solvens, vel sponte offerens* & 2. Reg. cap. 8. *Vadam & reddam vota mea, quæ vovi Domino in Hebron.* Restant *Gratiarum Actiones* pro acceptis beneficiis, depulsisque ominibus vel periculis, quæ Græcis χαριστήρια dicebantur, quibus animum pium & gratum ostendere studebant, quâ de re exempla apud veteres scriptores plurima, & Propert. libr. 2. eleg. 9.

> *Has pono ante tuam tibi Diva Propertius (ædem*
> *Exuvias, totâ nocte receptus amans.*

ita Triumphator apud Romanos, cum in Capitolium venisset, precabatur: Gratias Tibi Jupiter Optime Maxime Tibique Junoni Reginæ Et Ceteris Hujus Custodibus Habitationibusque Arcis Dii, Lubens Lætusque Ago, Re Romana In Hanc Diem Et Horam Per Manus Quod Voluisti Meas Servata, Bene Gestaque Eandem Et Servate Ut Facitis, Fovete, Protegite, Propitate, Supplex Oro.

Ovid. lib. 3. Metam.

> *Cadmus agit grates, peregrinaque oscula (terræ*
> *Figit, & ignotos montes, agrosque salutat.*

& in

& in Inscriptione quadam Romanâ legimus: JOVI. SOLI. INVICTO. SERAPIDI. T. AELIUS. ANTIPATER. PROC. AUGG. CUM. UMBRICIA. BASSA. CONJUGE. GRATIAS. AGENTES. POSUERUNT. atque alibi. MINERVAE. MEMORI. COELIA. JULIANA. INDULGENTIA. MEDICINARUM. EJUS. INFIRMITATE. GRAVI. LIBERATA. D. P. atque ita, ubi Imbres quievissent, diluviumque Deus terris arcuisset, Noah pro sui & suorum conservatione suaveolenti Sacrificio Grates Deo refert Genes. cap. 8. comm. 20. & Christiani, ut pro aliis beneficiis, etiam cum Prudentio Cathemer. lib. hymn. 4. aiunt:

Pastis visceribus, ciboque sumto,
Quem lex Corporis imbecilla poscit,
Laudem lingua Deo Patri rependat.

CAPUT VII.

Variis Elogiis *Dii invocati.* Multiloquium *Judæorum notatum*, *ad Turcas translatum*, *à Romanis Græcisque ad plurimum observabatur.* Numerus Ternarius *in sacris sæpissime usurpatus.* πολυωνυμία *apud Gentiles in precibus solennissima. ex formidine*, *ne Deos parum grato nomine invocarent*, sis quocunque nomine, *precabantur*; *numinum vero sexum ignorantes*, sive Deus sive Dea *vel* quisquis es, *dicebant. Jupiter mas & fœmina nominatus*, *& invocatus.*

PLurimis autem congestis verbis precabantur teste fidissimo Christo Matth. 6. comm. 7. *& quum oratis*, *ne sitis* MULTILOQUI, *sicut profani: putant enim*, *quod* IN LOQUACITATE MULTA *exaudiuntur.* cujus exemplum 1. Reg. 18. comm. 26 apparet in continuâ Sacerdotum Bahalis invocatione. verba sunt: *quumque invocassent nomen Bahalis à mane usque ad meridiem*, *dicendo*, *o Bahal*, *exaudi nos.* de Turcarum more precandi ita in Itinerar. Hierosolym. Johan. Cotovicus cap. 5.

 est

est autem orationis, quam sæpissime iterant, hæc communis forma: In nomine Misericordis Dei: sit laus Deo in æternum, Regi seculorum supremo, propitiatori, & pio Regi Judicii. serviamus igitur illi, quia adjuvabimur. dirige nos in viam o Deus, & in semitam eorum, in quibus tibi complacuisti, & quibus non irasceris; & nequaquam errabimus. & inferius: *nonnulli tantâ festinatione,* (quia inter se certant) *& clamore La illah, Illa allah, repetunt, ut verba illa proferre amplius nequeuntes, vociferationem verbo Hou, nomen Dei denotante, terminent.* ac paulo post: *atque hunc clamorem in tantum protrahunt, ut nimio quandoque clamore consternati ac fessi, spumam alii ex ore emittant, alii ob vim sibi clamoribus illatam facie nigrescant, & velut semimortui in terram labantur, id sibi persuasum scilicet habentes negligenter orantium defectus, & errores repetitione hâc plurima corrigi, & suppleri.* de repetitione precis apud Antiquos Horatius canit:

> *Quæ laborantes utero puellas.*
> TER VOCATA *audis.*

audiamus Arnobium lib. 1. pag. 29: *cum Æsculapium ipsum,* scribit, *datorem, ut prædicant, sanitatis, quoad illis superfuit vita, & precibus Fatigarent & invitarent miserrimis votis.* quod Fatigandi verbum optime magnam illam pompam verborum, in precibus usitatam ex-

exprimit. ſic Horat. Carm. libr. 1. od. 2. verſ. 26.

—— *Prece qua Fatigent*
Virgines Sanctæ minus audientem
Carmina Veſtam.

ita ut Deam, quamlibet offenſam, aſſiduitate flectant. quale quidpiam velle videtur, de Veſtâ loquens apud Ciceronem, Ennius.

Quamquam multa manus ad cæli cærula (templa
Tendebam lacrymans.

ſcribit & Tacitus hiſtor. libr. 1. cap. 29. in princ. *Ignarus interim Galba, & Sacris intentus, Fatigabat alieni jam imperii Deos.* & Perſius Satyr. 2. verſ. 3.

—— *Non tu prece poſcis emaci.*

hoc eſt, tali oratione, quæ toties repetenda fuit, & tam aſſidue ac λιπαρῶς καὶ εκτενῶς facienda, ut hoc ipſum pretii loco cenſeri poſſit. apud Lucianum in Saturnal. Sacerdos inquit: ἀλλ' ἐδὲ ἐκεῖνο ὦ Κρόνε ῥᾳδίως, καὶ προχείρως. ἔγωγ' ἐν ἤδη ἀπηγόρευκα αἰτῶν μεγάλη τῇ φωνῇ. *At non facile, Saturne, & expedite id facit; adeo ut me jam vox defecerit, magno clamore hæc ab illo flagitantem.* nil uſitatius, quam geminatio, in precationibus erat. ita Juvenal. Satyr. 10. verſ. 188.

Da *ſpatium vitæ*, *multos* Da *Jupiter*
(annos.

Perſ. Satyr. 2.

— Da *fortunare Penates*,
Da *pecus et gregibus fætum.*

ac Virgil. æneid. lib. 3.

Da *propriam*, *Thymbræe*, *domum*, Da
(mænia feſſis.

imo juxta Pythagoricorum ſententiam Ariſtoteles tradit omnia definiri tribus, & inde in celebrandis Deorum ſacrificiis hunc à naturâ ſumptum numerum obſervatum eſſe, uti Horatii ſupra citatus locus indicat, comprobante idem Tibullo in hiſce:

Ter *cane*, ter *dictis deſpue carminibus.*

& Ovidio faſt. lib. 4. verſ. 778.

His Dea placanda eſt; hæc tu converſus
(ad ortus,
Dic ter, *et in vivo prolue rore manus.*

ut & Gratio in Cyneget.

— Ter *quisque vocantes pinguia libant*
Thura foco.

quod etiam in luſtratione obſervatum docent Gratius eod. loco.

Emi-

Emicat ipse, manu ramum pallente, Sacerdos
TER *miteum quatiens.*

Ovidius fast. lib. 4. vers. 316.

TER *caput irrorat,* TER *tollit in æthera palmas.*

ac in sacrificiis Virgilius Georg. lib. 1.

TER*que novas circum felix eat hostia fruges.*

Cum vero titulorum varietate capi Deos crederent Gentiles, quin imo placari, ad Vota suscitari, & maximo inde honore affici, quod multiplex potestas & inprimis imperium ita cognoscebatur, quam pluribus congestis, quæ elogia complectebantur, nominibus Numen invocarunt. legas fragmentum illud A. Septimii Sereni Falisci, quod inter Catalecta veterum Poëtarum J. Scaliger evulgavit.

Jane pater, Jane tuens, Dive biceps, biformis,
O cate rerum Sator! o principium Deorum?
Stridula cui limina, cui cardinei tumultus,
Cui reserata mugiunt aurea claustra mundi.
Tibi vetus ara caluit aborigineo sacello.

& hanc ſuperſtitionem Callimachus hymn. in Apollin. verſ. 69. obſervat inquiens:

Ὦ πολλον, πολλοί σε Βοηδρόμιον καλέουσι,
Πολλοὶ δὲ Κλάριον. (πάντη δέ τοι οὔνομα πουλὺ)
Αὐτὰρ ἐγὼ Κάρνειον.

O Apollo, multi te Boedromium appelli-
(tant,
Multi etiam Clarium (undique enim nomen
(tibi multiplex)
Sed ego Carneum.

& illa non ſolum Apollinis, ſed reliquorum etiam Numinum πολυωνυμίη cum in antiquis Nummorum Lapidumque monumentis, tum apud Scriptores obvia ſeſe prodit, quod Ariſtophanes in Pluto pag. 111. docet, ubi de Mercurio ait:

Ὡς ἀγαθὸν ἐς ἐπωνυμίας πολλὰς ἔχειν.
Quam bonum eſt multa habere cognomina.

quæ & illis dabantur, tam ob diverſa, quibus præerant munia, quam collata beneficia. ita ut de Themide dixit Æſchylus Prom. 5. verſ. 210.

Πολλῶν ὀνομάτων μορφὴ μία.
Multorum nominum una forma.

quod lib. 11. Metam. eleganter oſtendit Apulejus inquiens: *Lætus et alacer Deam præpotentem lacry-*

lacrymoso vultu sic apprecabar: Regina cæli, sive tu Ceres Alma frugum Parens originalis, quæ repertu lætata filiæ, vetustæ glandis ferino remotæ pabulo miti commonstrato cibo, nunc Eleusinam glebam percolis: seu tu cælestis Venus, quæ primis rerum exordiis sexuum diversitatem generant, amore sociasti, et æterna sobole humano genere propagato, nunc circumfluo Paphi Sacrario coleris: seu Phœbi soror, quæ partu ferarum medelis lenientibus recreato, populos tantos educasti, præclarisque nunc veneratis delubris Ephesi: seu nocturnis ululatibus horrenda Proserpina, triformi facie Larvales impetus comprimens, terræque claustra cohibens, lucos diversos inerrans, vario cultu propitiaris, ista luce fœminea conlustrans cuncta mænia, et nudis ignibus nutriens læta semina, et solis ambagibus dispensas incerta lumina: QUOQUO NOMINE, QUOQUO RITU, QUAQUA FACIE *te fas est invocare, tu meis jam nunc extremis ærumnis subsiste.* ex quibus ulterioribus verbis formido illa notissima apparet, scilicet ne Deos parum grato nomine appellarent; quare, uti Servius ad lib. 4. æneid. tradit, Pontifices precari consueverant in hæc verba: JUPITER OMNIPOTENS, SEU QUO ALIO NOMINE APPELLARI VOLUERIS. quæ formula & in Devotionibus obtinuit locum, ubi habetur: DISPATER, VEJOVIS, MANES, SIVE VOS, QUO ALIO NOMINE FAS EST APPELLARE. &

 Catul-

Catullus poſt varia edita Dianæ nomina ſubjungit:

— Sis quocunque tibi placet
Sancta nomine.

unde pariter de Jove Æſchylus cecinit Agam. verſ. 168.

Ζεὺς, ὅςις πότ' ἐςιν, εἰ τῷ δ' αὐτῷ φίλον
(κεκλημένῳ,
Τοῦτό νιν προσεννέπω.

id eſt,

Jupiter, quisquis est, si hoc nomine
(appellari gaudeat,
Hoc cum ipſum appello.

& Ovid. Metam. lib. 4.

Et quæ *præterea per Grajas plurima gentes*
Nomina, *Liber*, habes.

aſt illa formido etiam eouſque progrediebatur, ut ſæpius Numinum ſexum dubitarent adſcribere, inque precibus loquerentur, quisquis es, *vel* sive Deus sive Dea es. audite Plautum Rud. act. 1. ſcen. 4. verſ. 38.

Nunc quisque est Deus *Veneror.*

Virgilium æneid. lib. 4. verſ. 577.

——— *Sequimur te Sancte Deorum.*
Quisquis es.

quæmadmodum & Inſcriptiones apud Gruterum ac Reineſium habent:

SIVE.

SIVE. DEO. SIVE. DEÆ.
C. TER. DEXTER.
EX. VOTO. POSUIT.

& rurſus:

SI. DEUS. SI. DEA. EST.
CUI. POPOLUS. CIVITASQUE.
KARTHAGINIENSIS. EST. IN.
TUTELA.

de ulteriore formulâ Arnobius libr. 3. pag. mihi 104. *nam conſueſtis in precibus* Sive tu Deus es, sive Dea *dicere.* utriusque enim naturæ, maſculinæ ac fœmininæ, vim ineffabilem, quam Sapientiores Veteres in Deo unico Opt. Max. agnoſcebant, myſtice innuebant, teſte hoc Orphei verſu:

Ζεὺς ἄρσην γένετο, ζεὺς ἄμβροτος ἔπλετο νύμφη.
Jupiter & mas eſt & fœmina neſcia mori.

CAPUT VIII.

Preces Publicæ, Privatæ, Clarâ voce *aut* Murmure, Ligatis *vel* Illigatis verbis *factæ. publice Sacerdos præibat antiquitus. Idem mos à recentioribus servatur. Privatim omnes pro lubitu orarunt. ad ostentationem sæpe* clara & alta vox *adhibita, & adhibitur apud hodiernos populos. inhonestas petitiones murmure & arcane prolatæ. in meliorem scopum Christiani* corde *Deum alloquuntur.* Carmina *&* hymni *Diis cantabantur. eundem ritum ab Hebræis Christiana ecclesia recepit.*

PReces vero vel *Publicæ*, vel *Privatæ*, ac *clara voce* aut tantum *murmure* celebrabantur, & *ligatis* vel *illigatis verbis* constabant. Publicæ preces Sacerdotis, vel Præconis, hoc est, κήρυκος *vel* ἱεροκήρυκος ore fiebant. sic Inventor Amoris Ovidius libr. 6. Metam. canit:

Ipse ducem dederat, cum quo dum pascua (lustro,
Ecce lacu medio Sacrarum nigra favillis
Ara vetus stabat, tremulis circumdata can-(nis.

Re-

Restitit, & parvo, faveas mihi, MUR- (MURE *dixit*
Dux *meus, & simili, faveas mihi* MUR- (MURE *dixi.*

quod Christiani sequuntur, quod Turci. audite Busbequium Legat. Turcic. epist. 3. de Turcorum paschate loquentem. *video*, inquit, *in ea planitie magnam conglobatam turbinatorum capitum multitudinem summo silentio verba praeuntis Sacerdotis excipientium.* quod apud Graecos etiam moris fuisse Curtius asserit lib. 4. *illa in candida veste verbenas manu praeferens, capite velato, praeibat preces Regis.* quas populus, qui intererat, nominatim repetebat. sic Juvenalis Satyr. 6. vers. 391. canit:

——— ——— *Dictataque verba*
Praetulit, ut mos est, & aperta palluit (*agna.*

ubi recte Ludovic. d'Orleans reponit *protulit*, cum Juvenalis agat de proferendis voti verbis solennibus. quo de ritu optime Cicero lib. 1. de divinat. & Plinius, rem totam paucis comprehendens lib. 28. cap. 2. *vidimus*, inquit, *certis precationibus obsecrasse summos magistratus, &, ne quid verborum praetereatur, aut praepostere dicatur, de scripto praeire aliquem: rursusque alium custodem dari, qui attendat.*

tendat. quam ad rem multa recensuimus capite quarto & quinto hujus syntagmatis.

Privatos etiam pro animi desiderio orasse, è citatis scriptoribus apparet; Persius vero ad ostentationem hoc fieri solitum â nonnullis ostendit, quando ait Satyr. 2. vers. 8.

Mens bona, fama, fides, hæc CLARE.
(*& ut audiat hospes.*

clarâ voce indicat factum, uti Martialis quoque notat lib. 12. epigr. 90.

Pro sene, sed CLARE, *votum Maro fecit*
(*amico.*

præceptum enim Philosophiæ est, sic loquendum esse cum hominibus, tanquam Deus audiat: sic loquendum cum Deo, tanquam homines audiant. cujus secunda pars sancit, ne quid à Deo petamus, quod velle nos, indecorum sit hominibus confiteri. præcipit & Naso lib. 2. art. amand.

Multa vove, sed cuncta PALAM.

Martialis libr. 1. epigr. 39. de laudibus Deciani.

Et nihil ARCANO *qui roget ore Deos.*

nam honestum votum clare, inhonestum arcane

cane proferri ſolet. Horat. libr. 1. epiſt. 16. verſ. 59.

Jane Pater CLARE, CLARE *cum di-*
(xit Apollo,
Labra movet metuens audiri.

clara voce hodie Javani in India & Bandæ incolæ, clarâ voce Chriſtiani adorant, atqui Veteres adorarunt. ſcribit Hilarius ad Pſ. 65. *poſſumus ibi vocem precantis populi audire.* & canit Prudentius Cathemerin. Hymn. Matutin.

Te, Chriſte, ſolum novimus,
Te mente purâ, & ſimplici
Te voce, te cantu pio,
Rogare curvato genu
Flendo, et canendo diſcimus.

nec aliam ob rem aperta, & clarâ voce vota fieri Philoſophi præcipiebant, licet Dii tacita etiam vota norint, quam ut occaſio ſupprimeretur impietati voventium. quo alludere videtur terſiſſimus Poëta Tibullus lib. 4. verbis Sulpiciæ, Cerinthum amantis, ad Natalem ſive Senium:

Optat idem Juvenis quod nos, ſed CAU-
(TIUS OPTAT;
Nam pudet hæc illum dicere verba PA-
LAM.

At

At tu Natalis quoniam Deus omnia sen-
(tis,
Annue, quid refert CLAMNE, PALAM-
(NE *roget.*

& huc, ut ſupra diximus, ſpectabat illud veterum Pythagoreorum ſymbolum μὴ φωνῆς ἔχεο. quod lib. 3. de offic. explicat Cicero his verbis: *ea deliberanda omnino non ſunt, in quibus eſt turpis ipſa deliberatio: atque etiam in omni deliberatione celandi atque occultandi ſpes opinioque removenda eſt.* eodem modo in Sacris literis promiſcue Judæi, Gentiles, ac Chriſtiani adorant. Exod. 32. comm. 11. habetur: *quamobrem deprecatus eſt Moſche Jehovæ Dei ſui faciem iratam, et dixit, quare Jehova accenderetur ira tua in populum tuum, quem eduxiſti è terra Ægypti, virtute tua magna, et manu forti.?* I. Reg. 16. comm. 26. *quumque invocaſſent nomen Bahalis, à mane usque ad meridiem, dicendo, o Bahal, exaudi nos.* & Act. Apoſtol. cap. 1. comm. 24. *et quum orarent,* (Apoſtoli) *dixerunt, tu Domine noſti quod eſt in cordibus omnium, oſtende unum, quem elegis ex his duobus.*

Multi igitur Antiquorum tacita voce & murmure quodam precati ſunt. pulcherrime Perſius Satyr. 2.

At bona pars hominum TACITA *libavit acerra.*

& ſu-

& ſuperius citato loco libr. 6. Metam. Ovidius,

—— *Et parvo faveas mihi* MURMURE *(dixit*
Dux meus, et ſimili, faveas mihi, MURMURE *dixi.*

ut Julianus in Miſopogone hoc quoque nomine Antiochenſes Chriſtianos reprehendit, quod non orarent ſilentio, ſed magno ſono loca Sacra replerent. quare etiam Tertullianus in Dei oratione docet, ſonos vocis ſubjectos eſſe debere, hoc eſt, ſubmiſſos, & murmur potius, quam vocem. ſed & corde ſuo ſæpe Deum allocutos Chriſtianos Auguſtinus hiſce docet. *Ideo non neceſſe ducebant* CLARA VOCE *precari, niſi cum alii audire preces deberent, ut aſſentirent.* verba habentur lib. de Magiſtro. quod idem proſequitur ad Pſalm 34. Ambroſius l. c. & Caſſianus collat. 9. cap. 25. de Judæis idem notatur 1 Sam. cap. 1. comm. 12 & 13 de Channa his verbis: *erat autem, cum illa multis ſupplicaret coram Jehova, ut Heli obſervaret os ejus; nam Channa loquebatur* CUM ANIMO SUO, *tantum labia ejus movebantur,* VOX *autem ejus* NON AUDIEBATUR, *qua propter reputabat eam Heli ebriam.*

Preces ligatis, vel illigatis, de quibus omnes loci citati loquuntur, verbis conſtabant. ſic in hymnis favorem numinis ſibi conciliare proponebant,

nebant, ut diſerte Homerus teſtatur Iliad. A. verſ. 472.

Οἱ δὲ πανημέριοι μολπῆ θεὸν ἱλάσκοντο,
Καλὸν ἀείδοντες παιήονα κοῦροι ἀχαιῶν.
Μέλποντες ἑκάεργον.

id eſt :

Hi autem totam Diem cantu Deum pre-
(bantur,
Iſtum canentes Pæana pueri Achivorum,
Canentes longe operantem.

exempla etiam ſunt Davidis, Moſis, Judithæ, & aliorum inter Judæos, Prudentii, & Sidonii Apollinaris inter Chriſtianos hymni. ſcribit Macrobius in ſomn. Scipion. lib. 2. cap. 3. *in ipſis quoque hymnis Deorum per ſtropham, et antiſtropham metra canoris verſibus adhibebantur.* ſic cantat apud Euripidem in Hippolyto verſus Dianam ipſe Hippolytus.

Χαῖρέ μοι ὦ καλλίστα
Καλλίστα των κατ' ὄλυμπον
Παρθένων Ἄρτεμι.
Salve mihi, o fomoſiſſima,
Pulcherrima, in cælo degentium
Virginum, Diana.

In carmine Sæculari Flaccus verſ. 1.

Phæbe,

Phæbe, silvarumque potens Diana,
Lucidum cæli decus, o colendi
Semper, & culti; date quæ precamur
Tempore Sacro.

Ὕμνοι δὲ καὶ ἀθανάτων γέρας αὐτῶν. id est, *hymni enim immortalium etiam sunt præmium.* ut Theocritus Idyl. 18. 8. canit, neque Cœlestibus solum, sed Infernis etiam Diis dicati erant. unde Θεῶν κατὰ γᾶς Ὕμνος, *Deorum sub terra hymnus* apud Æschyl. sept. theb. vers. 874. hinc Ὑμνῳδοὶ & Συνῳδοὶ dicti, qui hymnos cantabant, uti ex veteri inscriptione apud Spon. Misc. pag. 354 docemur. imo Exod. 15. comm. 1. habetur: *tunc canens Mosche & Filii Israëlis canticum istud Jehovæ, locuti sunt, dicendo: cantabo Jehovæ eo, quod admodum excelluit, equum, & sessorem ejus dejecit in mare.* atque in Peristeph. Hymn. 14. Prudentius canit:

Ibat triumphans virgo Deum Patrem,
Christumque Sacro carmine concinens.

& ibid. hymn. 5 Vincentii Martyris,

Psallentis audit insuper
Prædulce carmen martyris.

quod veteres Christianos observasse docet ejusdem Præfatio in Cathemer.

Saltem voce Deum concelebret, ſi meritis (nequit.
Hymnis continuet Dies.
Nec Nox ulla vacet, quin Dominum canat.

quod Recentiores obſervare teſtantur Pſalmi, & Cantica Mariæ, Simeonis, Zachariæ, quæ ante, & poſt Divini verbi prædicationes, atque conciones cani ſolent in Eccleſia Dei. Hymnis Mahometani Profetam celebrant, & cantico *La illah Illa allah* elatâ voce quotquot concionibus interſunt reſpondent teſte Chriſtoph. Richerio in Arab. Republ.

CAPUT IX.

Adoratio matutino tempore *frequentissima plerisque Gentibus*. Sol exoriens *apud Persas salutabatur. templi foribus assidebant. plerumque* per omnem diem *adorabatur antiquitus.* mane *&* vesperi *ad minimum. multa sacra* nocte *fiebant, à plerisque tamen, ut turpia, rejecta. Christiani ob nocturnas adorationes ab Ethnicis accusati. idem mos à nonnullis hodie observatur. magna Turcarum superstitio propter precationum tempus.*

Tempus adorationis si inquisiveris, cum matutinis temporibus Deos assidere templis crederent, surgente die quamplurimi Numina invocarunt. Prudentius hymn. 11.

Mane salutatum concurritur. omnis adorat
Pubes, eunt, redeunt Solis ad usque obitum.

& egregie Comicus in Pænul act. 1. scen. 2. in his:

Quia non jam dudum ante lucem ad ædem Veneris venimus,
Prima cum ut inseremus ignem in aram.

canit Sulmonensis Poëta lib. 4. de Pont.

His ego do toties cum thure precantia verba,
Eoo quoties surgit ab orbe dies.

Magorum ac Persarum exemplo, quibus, Herodiano teste lib. 1. in more fuit, primo semper diluculo canere Diis, hymnosque & laudes dare, Orientemque Solem venerari. scribit Philostratus lib. 1. cap. 12. in vita Apollonii Tyanæi, illum sensisse, summo diluculo cum Diis versari, procedente mox die, de Diis loqui oportere. en ipsa Philostrati verba: *cum Sacerdotibus habitabat, & Oriente Sole sacra quædam in occulto faciebat, quæ solum illis quatuor communicabat, qui secum in silentio se exercuerant.* atque illorum plurimi, quo majorem erga numina reverentiam suam testarentur, summo mane templi foribus assidebant, donec intromitterentur. Seneca epist. 59. scribit: *vetemus Salutationibus matutinis fungi, & foribus assidere templorum, humana ambitio istis officiis capitur.* Tibullus lib. 1. eleg. 3.

Et mea votivas persolvens Delia noctes,
Ante Sacras, lino tecta, Fores sedeat.

neque mane tantum, sed singulis etiam horis adorantes

Eunt,

——— *Eunt, redeunt Solis ad uſque obitum.*

Ovidius canit lib. 4. faſt.

Veſper ubi eſt. tectum ſupra nova vellera corpus
Ponit, adorato per ſua verba Deo.

ita ut moris fuiſſe videtur, ut bis in Die ad minimum, mane nempe & veſperi, Deorum curæ ſeſe commendarent. quod eleganter Plato lib. 10 de legib. innuere videtur his verbis. Ἀνατέλλοντός τε ἡλίου καὶ σελήνης, καὶ πρὸς δυσμὰς ἰόντων, προσκυλίσεις ἅμα καὶ προσκυνήσεις ἀκούοντές τε καὶ ὁρῶντες ἑλλήνων, τε καὶ Βαρβάρων πάντων ἐν συμφοραῖς παντοίαις ἐχομένων καὶ εὐπραγίαις. id eſt, *ſole lunaque orientibus ac occidentibus, advolutiones & adorationes ſpectare & audire licet omnium tam Græcorum quam Barbarorum, tam eorum, qui felicem vitam agunt, quam qui miſeriis urgentur.* quo etiam pertinent illa Horatii carm. lib. 4. od. 5. verſ. 37.

Longas o utinam, dux bone, ferias
Præſtes Heſperiæ, dicimus integro
Sicci mane die: dicimus uvidi,
Cum ſol Oceano ſubeſt.

utque die, ita multi etiam nocte preces fudiſſe lego apud Scriptores antiquos. Papinius Statius lib. 5. ſylv. 1.

Sed meliore via, dextros tua vota marito
Promeruere Deos, dum nocte, dieque fatigas.

at multi nocturnas adorationes ſuſpicabantur, atque noctem fraudi accommodatam rebusque turpibus rejiciebant. Minucius in Octavio pag. 9. ſcribit: *neſcio an falſa, certe occultis, ac nocturnis ſacris appoſita ſuſpicio.* favere enim ſceleri tenebræ videntur. hinc illa apud Horatium noſtrum improba vota:

Noctem peccatis & fraudibus objice nubem.

& hac ratione Poëtæ fingunt noctem generaſſe dolores, fraudem, mendaciam, ut videre eſt apud Heſiodum, & Apollodorum lib. 1. biblioth. & licet, veluti Seneca docet in Hercul. furent. act. 3. ſcen. 3. verſ. 846.

Citi tectis properent relictis
Attici noctem celebrare Myſtæ.

nocturnas Chriſtianorum ſacras criminabantur, ut impias. quæ tamen certis è ſacra Scriptura quæſitis fundamentis obſervabantur. rationem egregie reddit Hieronymus in Matth. 25. libr. 4. fol. 55. *traditio*, ſcribit, *Judæorum eſt, Chriſtum media nocte venturum in ſimilitudinem Ægyptii temporis, quando Paſcha celebratum eſt, & exterminator venit, & Dominus*

minus ſuper tabernacula tranſiit, & poſtes ſanguine agni noſtrarum frontium conſecrati ſunt. unde Pſalmiſta. *Media nocte ſurgebam tibi ſemper Judicia ſignificationis tuæ.*

canit Prudentius Cathemer. hymn. poſt Jejun.

Teque contemptis epulis rogemus
Nocte, Dieque.

die ergo etiam invocabant. ſic Idem in hymno ante Cibum:

Te Pater optime mane novo,
Solis et orbita cum media eſt,
Te quoque luce ſub occidua,
Sumere cum monet hora cibum,
Noſtra Deus canit harmonia.

Turci quinquies intra ſpatium Viginti quatuor horarum adorare lege ſua tenentur, tempore nempe matutino, meridiano, poſtmeridiano, veſpertino & nocturno. ut prolixe hoc teſtantur Alcoranus Mahomethi & Itinerum in Aſiam ſcriptores Tavernier, Della Valle & De La Croix. & haſce quinque horas orando ſtricte obſervant, ſi fideles Mahomethani haberi velint, attamen non tenentur templa, niſi die Veneris, illis ſacro, adire. huc tranſcribere lubet carmen mo-

rale ex Chriſtoph. Weigelii Ethica Naturali ad ſymbolicam imaginem Lunæ:

Altera fax cæli ſol eſt, fax altera Luna:
Iſta regit noctes, ut regit ille dies.
Hæc dico, qui nobis famulari ſidera juſſit,
Nonne coli debet nocte, dieque Deus?

CAPUT X.

Sacris diebus omne opus fieri prohibitum. *qua de re ſtatuta apud Athenienſes lex recenſetur. idem ritus apud Romanos obſervatus. Macrobio vera lectio reſtituta. opus item in feſtis fieri apud Judæos nefas creditum.* Profani à ſacris abeſſe juſſi, Silentiumque *aſtantibus impoſitum apud Græcos æque ac Romanos. formulæ* Favete Linguis *verus ſenſus expoſitus.* Janus *in publicis ſacris* primus invocatus *apud Romanos. Scriverius laudatus. in* Veſta *ſolennis* precatio extrema *erat. Alexander ab Alexandro & Tiraquellus notati: Veſtæ apud Græcos*, Igni *apud Perſas primæ imprecationes fiebant.*

Sacris ac indictis diebus opus fieri prohibebatur in feſtis publicis. inde ſtatuta Lex apud Athenienſes jubebat, ut ſacra Diis rite fierent, non avocato ad alias curas animo. quam legem ita nobis dedit Clariſſ. Petitus: Ἀπάντων τῶν Ἀθηναίων ἀγόντων ἱερομηνίαν μήτ' ἰδίᾳ.

ἰδίᾳ, μήτε κοινῇ μηδὲν ἀλλήλȣς ἀδικεῖν ἐν τȣ́τῳ τῷ χρόνῳ, μηδὲ χρηματίζειν, ὅ, τί ἂν μὴ περὶ τῆς ἑορτῆς ᾖ. id eſt, *die, populo Athenienſium feſto, ne cuiquam, ſive privatim, ſive publice injuria fiat, neve habetur concio de aliis rebus, quam iis, quæ ad feſtorum religionem pertinent.* ac Strabo lib. 10. pag. 467 inquit: *commune hoc eſt et Græcis et Barbaris ſacra celebrare feſta cum laborum intermiſſione.* nam pollui ferias affirmabant Sacerdotes, ſi indictis conceptisque opus aliquod fieret; ideo per præconem denuntiabatur, ne quid tale ageretur. at optime refert Macrobius Saturn. libr. 1. cap. 16. quo loco cum Clariſſ. Meurſio *per Præciam* lego pro *per Præconem*, cum, quibus id muneris dabantur, Præciæ vocarentur. ſic Feſtus: *Præcias dicebant, qui à Flaminibus præmittebantnr, ut denuntiarent opificibus, manus abſtinerent ab opere, ne ſi vidiſſet ſacerdos facientem opus, ſacra pollueretur.* quocirca eloquentiſſimus Cicero lib. 2. de legib. ſcribit: FERIIS JURGIA AMOVENTO. & paulo poſt, *Feriarum Feſtorumque dierum ratio in Liberis requiem habet Litium et Jurgiorum.*

Neceſſitatis cauſa tamen aliquando permittebatur juxta Macrobium, atque hunc morem à Judæis recepiſſe Gentiles videntur, quibus Deus ipſe Levitic. 23. præcipit: *à veſpera ad veſperam celebrabitis Sabbatha Veſtra* item: *die primo à die octavo erit Sabbathum, id eſt, requies.*

requies. & Feſtorum potiſſimum duæ cauſæ erant, Dei ſcil. honor & laborum intermiſſio, uti Exod. 20. eleganter habetur: *Memento ut diem Sabbati ſanctifices; ſex diebus operaberis, & facies omnia opera tua, ſeptimo autem die Sabbatum Domini Dei tui eſt. nullum facies opus in eo.* atque rurſus Levit. 23. *Sex diebus facietis opus; dies ſeptimus, quia Sabbati requies eſt, vocabitur ſanctus. nullum opus facietis.* neque hæc requies ab operibus tantum die Sabbati, ſed omnibus etiam feſtis obſervabatur, ſicut videre poſſumus Levitic. 23. in feſto Tubarum & Expiationum. Exod. 12. Paſchæ & Azymorum, denique Levitic. 23. in feſtis Collectarum & Tabernaculorum.

Neque opus ſolum fieri prohibebatur, aſt & Profani à ſacris abeſſe jubebantur, ſilentiumque omnibus, qui ſacris intererant, injungebatur æque apud Græcos quam Romanos, idque apud primos juxta formulam, quæ apud Comicum Θεσμοφ. pag. 767. legitur, Ἐυφημὸς πᾶς ἔςω λεὼς, Σ͂όμα συγκλείσας, *Favens eſto omnis populus, Os claudens*, & apud eundem in Equit. pag. 361. Ἐυφημεῖν χρὴ καὶ ςόμα κλείειν. *Favere oportet & os claudere.* eodem ſenſu ἐυφημεῖν à Callimacho ſumitur verſ. 17. Hymni in Apollinem ut ſcilicet cantantibus ad Lyram in Apollinis honorem pueris, omnes ore faverent. ſic apud Romanos Paulus ex Feſto Prompejo tradit in ſacrificiis dictum antiqui-

tiquitus Pascito Linguam. quod ille exponit, *linguam coërceto*, *contineto*, *taceto.* atque posteriori tempore imperabatur, ut Faverent Linguis. de quo verbo Seneca in lib. de Vit. Beat. ad Gallionem scribit, quod illud *non*, *ut plerique existimant*, *à favore trahitur*, *sed imperatur silentium*, *ut rite peragi possit sacrum*, *nulla mala voce obstrepente.* atque ejusdem sententiæ Servius & Donatus consentiunt ad lib. v. æneid. ad verba illa, ore Favete. & Proleg. Terent. Andriæ. Quintilianus vero Declam. 365. de silentio hoc commendato in sacris scribit: *in templo*, *in quo verbis parcimus*, *in quo animos componimus*, *in quo etiam tacitam mentem nostram custodibus*, *pulsare*, *velut in solitudine*, *velut in secreto quodam*, *non est ferendum.* eodem modo apud Turcas Sacerdos, quem Iman vocant, populum monet, ut attentus intersit precationibus & quam minimo murmure preces Deo offerre.

Voce autem, Procul este Profani, Impuri Pollutique homines, de quibus cap. seq. dicemus, à sacris arcebantur per sacrorum ministrum. sic T. Calpurnius Ecl. II. canit:

Ite procul, *sacer est locus*, Ite Profani.

& Juvenal. Sat. II.

Solis ara Deæ maribus patet. Ite Profanæ *Clamatur.*

Livius libr. 41. ſcribit : *quum omnis præfatio Sacrorum eos, quibus non ſunt puræ manus, ſacris arceat.* nec minus eleganter Papin. Statius lib. 3. ſylv. 3. verſ. 12. impietatis impuritatisque ſpecies varias referens canit:

——— ——— ——— *Adeſte*
Diique hominesque ſacris, PROCUL HINC, (PROCUL ITE NOCENTES;
Si cui corde nefas tacitum, feſſique ſenectus,
Longa patris, ſi quis pulſatæ conſcius un- (*quam*
Matris, & inferna rigidum tenet Æacon (*urna;*
Inſontes caſtosque voco.

quem morem merito è Græco fonte manaſſe contendit Servius ad lib. 6. æneid. verſ. 258. & Callimachi citat verſum 2. hymni in Apollinem, ubi ἑκὰς, ἑκὰς, ὅστις ἀλιτρός, *Procul hinc, Procul eſte Profani.*

In iisdem quoque ſacris publicis diligenter obſervabatur, ut Janus primus invocaretur apud Romanos, atque adeo ipſi Jovi præponeretur, teſte Martiali lib. 8. Epigr. 8.

Principium des, Jane, licet volocibus annis,
Et revoces vultu ſecula longa tibi
TE PRIMUM *pia thura rogent, te vota ſa-* (*lutant.*

ita enim cum Clariss. Scriverio lego & antiquis editionibus pro vulgata ista lectione:

> TE PRIMUM *pia turba roget, te vota (salutent.*

quam lectionem Scriverianam & solennem ritum optime probat libr. I. fast. Ovidius inquiens:

> *Jane, tibi* PRIMUM *thura, merumque (fero.*

ipsam observationem in precibus legito apud Livium lib. 8. verba facientem de Deciorum patris ac filii devotione, & scribentem Pontificem præivisse hæc verba: JANE, *Jupiter, Mars, Pater, Quirine, Bellona, Lares, Divi Novensiles, Dei indigetes, Divi, quorum est potestas nostrorum hostiumque, Deique Manes, vos precor, veneror, veniam peto feroque, uti Pop. Rom. Quiritium vim victoriamque prosperetis.* legito Catonis locum, qui est de Re Rust. cap. 141. de lustratione agri: JANUM *Jovemque vino* PRÆFAMINO, *sic dicito: Mars pater, te precor quæsoque.* adde ejusdem caput 134 de porcâ præcidaneâ, quæ, antequam novam frugem præciderent Rustici, immolabatur, referens: *priusquam messim facies, porcam præcidaneam hoc modo fieri oportet: Cereri porca præcidanea, porco fœmi-*

fœmina, priusquum hasce fruges condantur, far triticum, hordeum, fabam, semen rapicium, thure, vino, Jano *Jovi Junoni præfato. priusquam porcum fæminam immolabis* Jano *struem commoveto sic.* Jane Pater, *te hac strue commovendo bonas preces precor, uti* sies volens propitius *mihi, liberisque meis, domo familiæque meæ.* neque solum, cum Jano sacrificium fiebat, sed & cum aliis Diis sacrificabatur, dato thure in altaria, Janus prior nominatus est teste Aurel. Vict. in breviario Histor. Rom. hancque præfationem meruisse Janum eo, quod primus Diis templa & sacrorum ritus instituit, Fabius Pictor. lib. 1. de aur. secul. testatur, ut per eum ad Deos, quibus immolatur, pateat accessus. cujus ritus Macrobius Saturn. libr. 1. caput 9. rationem hisce verbis reddit: *Janum quidem solem demonstrari volunt potentem, qui exoriens operiat diem, occidens claudat: invocarique primum, cum alicui deo res divina celebratur; ut per eum pateat ad illum deum, cui immolatur, accessus: quasi preces supplicum per portas suas ad deos ipse transmittat.* atque ita illum ipsum, interrogatum quare nomen ejus præfaretur in sacris, Ovidius fast. lib. 1. introducit respondentem:

Ut possis aditum per me, qui limina servo,
Ad quoscunque voles, inquit, habere Deos.

In

In Vesta ceterum solennis precatio extrema erat, utpote quae juxta Ciceronem lib. 1. de nat. Deor. *est rerum custos intimarum*, & secundum Servium in lib. 1. Æneid. ad versum illum, *Cana Fides & Vesta. significat Religionem, quia nullum sacrificium sine igne est, unde & ipsa*, inquit, *& Janus in omnibus sacrificiis invocantur.* quem ritum exacte Virgilius Georg. lib. 1. observat.

Dii patrii indigetes, & Romule, Vesta-
(que Mater.

& Vellejus Paterculus in voto illo, quo volumen suum finiit, inquiens: Jupiter Capitoline, et Auctor et Stator Romani Nominis, Gradive Mars, perpetuorumque custos Vesta ignium, vos publica voce obtestor atque precor.

Janum vero in fine precationis etiam invocatum fuisse nullibi apud Scriptores veteres vestigium apparet, nec rationem ullam, nec Scriptorem profert Alexander ab Alexandro lib. 4. cap. 17. ad sustinendam illam opinionem suam; magis tamen miror Tiraquelli commentarium in Alexandrum, Macrobium lib. 1. Saturn. cap. 9. testem hujus solennitatis advocantem, cum iste nihil omnino istius rei meminerit, & Cicero loco citato diserte scripserit, *cum in omnibus rebus vim haberent ma-*

maximam prima & extrema, principem in sacrificando Janum esse voluerunt, quod ab eundo nomen est deductum, ex quo transitiones perviæ Jani, foresque in liminibus profanarum Ædium Januæ nominantur. & mox de Vesta: *itaque in ea Dea, quæ est rerum custos intimarum, omnis & precatio et sacrificatio extrema est.*

Apud Græcos secus observatum comperio; & directè scribit Pausanias de sacrificiis, quæ solenniter in Olympo fiebant, lib. 5: Θύουσι δὲ ἑστία μὲν πρώτη, δευτέρω δὲ τῷ ὀλυμπίω Δίι. *sacrificant Vestæ primum; tum secundo loco Jovi Olympio.* ubi Phurnutus notat: *Vesta prima et postrema nata perhibetur, quod in hanc resolvantur, quæ ab ea producuntur, et ab eadem constituuntur. quare & Græci ab illa sacrificiorum principium sumpserunt; et in illam postremo desinebant.* quod Porphyrius περ. Αποχ. l. II. p. 125. affirmat: ἄρξαντα πρῶτον ΑΦ ΕΣΤΙΑΣ τοῖς οὐρανίοις Θεοῖς θύειν. *à* VESTA *cælestium deorum sacra primum auspicati.* ejusdem autem Vestæ, quam Pindarus Nem. Od. 11. *primam Deorum* vocat, primus in urbibus Græcis ac Asiaticis cultus, ut Magnus Ezech. Spanhemius in eruditiss. sua Dissert. in Callimachi hymn. in Cerer. nos docuit. unde vulgatam illud Græcorum proverbium fluxit, ἀφ' Ἑστίας ἀρχόμενος, *à Vesta incipiens.*

Eundem honorem Persæ, ignem colentes, Igni tribuerunt; teste Strabone lib. 15. scri-

 bente:

bente: Ὅτω δ' ἂν θύσωσι Θεῷ, πρώτῳ τῷ πυρὶ ἐπεύχονται. *cuicunque Deo ſacrificent, primum Igni imprecationes faciunt.* atque in his, Maximo Tyrio auctore, precabantur, prebito alimento: *Ede Domine Ignis.* qua de re & obſervatione ſuperſtitioſâ multa diſſerit Magnus iſte B. Briſſonius de Reg. Perſar. Principat. lib. 2. pag. 164. edit. Commel. *Perſæ* enim, uti ſcribit Jul. Firmicus lib. 1. cap. 5. de errore prof. Religion. *et Magi omnes, qui Perſicæ regionis incolunt fines, ignem præferunt omnibus elementis, et putant debere proponi.*

CAPUT XI.

Impuritas *adoratoribus nocens*, *fiebat* concubitu *apud Romanos æque ac veteres Græcos*, *nec non Judæos. decem diebus à* Cibaria *&* Venerea voluptate & Vino *Ægyptii arcebantur.* Vini abstinentia *Sacerdotibus Judaicis à Deo mandata precaturis. Romanis mulieribus Vinum antiquitus interdictum. Brachmanni Indorum Vini & Veneris expertes*, *ut Sabbathis diebus Samaritani hodierni. Mahomethani templa adituri*, à mulieribus *sese* abstinent. somnia *etiam polluere Gentiles credebant. impuri* vir seminifluus, mulier menstruosa *apud Judæos.*

Non omnibus promiscue publice deos adire licebat, ast impuri à sacris arcebantur. Tibul. lib. 2. eleg. 1. vers. 11.

> *Vos quoque abesse procul jubeo, discedite (ab aris,*
> *Queis tulit hesterna gaudia nocte Venus.*

Impuritatis autem, juxta Maimonidem in præfat. ad Mikvaoth in Misna, undecim fontes erant

apud Hebræos: *Immunditia reptilium, morticini, cadaveris humani, ex ſemine ejecto orta, aquæ piacularis, victimarum piacularium, viri fluctione affecti, fæminæ fluxione laborantis, fæminæ menſtruatæ, puerperæ, ac lepræ.* quarum tamen maxima immunditio erat corporis humani, ut videre eſt Numer. 19. comm. 12. 14.

Optime Joſeph. Scaliger ad carmen illud inter Catalecta Veter. Poetar. pag. 65.

Huc, huc, quisquis es, in Dei Salacis
Diverti grave ne puta ſacellum:
Et ſi nocte fuit puella tecum,
Hac re, quod metuas adire, non eſt,
Iſtuc Cœlitibus datur ſeveris.

nos monet, Veteres concubitu abſtinuiſſe rem divinam facturos. quod Latini pure habere dicebant, ut Græci ἁγνεύειν, ἁγνῶς ἔχειν. Plaut Aſinar.

Si forte pure velle habere dixerit,
Tot reddat ſpurcas, quot puras habuerit.

ita *Solum purum* dicebatur illud, quo nulla erant ſepulchra poſita, vel cui non erant conjuncta, uti in Tabula marmorea Neapoli legitur: IN HIS ÆDIFICIS ET LOCIS PURIS ADJACENTIBUS ÆDIFICIS SIVE IS LOCUS AGER EST ÆLI RUFINI MILITIS, CUJUS SE POSSESSOREM ESSE

ESSE EX CAUSA EMPTIONIS. P. ÆLI ABASCANTI PATRIS SUI ALFENIO SENECIONI SUB PRÆF. CLASS. PR. MIS. PROBAVIT ET MERUIT SENTENTIAM. QUAM JUSSU EJUSDEM SENECIONIS SUB PRÆF. HUIC TITULO PROSCRIPSIT. SENECIO. C. C. C. DIXIT. NECESSARIAM FUISSE INSPECTIONEM ÆDIFICIORUM ET LOCI DE QUIBUS APUE ME ACTUM EST. RE IPSA MANIFESTATUR. CUM IGITUR ÆDIFICIA SOLO PURO POSITA DEPREHENDERIM NEQUE ULLO SEPULCHRO SUPERPOSITA VEL CONJUNCTA APPARET, VENDITIONEM EORUM JURE FACTAM IDEOQUE AD ÆLIUM RUFINUM MILITEM EX CAUSA EMPTIONIS PERTINERE VIDENTUR.

Abstinentia ergo à Venere opus erat, ut cum antiquis loquar, pro naturali conjunctione. ita Senecæ locus in hippol. act. 3. scen. 3. verf. 901. intelligendus:

Feræ quoque ipsæ Veneris evitant nefas,
Generisque leges inscius servat pudor.

ob castitatem apud Ovidium Hercules & Omphale secubuerunt lib. 2. Fast.

Sic epulis functi, sic dant sua corpora somno,
Et positis juxta secubuêre toris.

& Lampridius in Alexandro ſcribit: *Primum uſus vivendi eidem hic fuit: primum, ſi facultas eſſet. id eſt, ſi non cum uxore procubuiſſet, matutinis horis in Larario ſuo rem Divinam faciebat.*

Idem mos à Judæis obſervandus erat juxta legem divinam Exod. 19. com. 15. ubi Moſes edicit populo: *Eſtote parati in diem ipſum tertium, ne accedite ullus ad uxorem.* de Ægyptiis narrat Apulejus lib. 11. metam. quod Sacerdos præcepit, decem continuis illis diebus cibariam voluptatem coërceret; neque ullum animal eſſet, & invinius eſſet, Vini enim abſtinentia ut & quorundam ciborum apud varias olim Gentes obſervata. de Hebræis Levit. 10. comm. 9. habetur: *dixit Dominus ad Aaron: vinum, & omne, quod inebriare poteſt, non bibetis tu & filii tui, quando intrabitis in tabernaculum teſtimonii, ne moriamini.* hinc Joſephus libr. 6 belli Judaici ſcribit: *ad altare templumque accedebant, carentes omni vitio, Sacerdotes veſte amicti byſſinâ, maxime vero mero abſtinentes, ac ſobrii religionis metu, ne quid rem Divinam faciendo peccarent.* in hunc ſenſum accipi debent illa Hieronymi verba: *quomodo autem,* (inquit,) *virginitati veræ non præjudicat imitatio virginum diaboli, ita nec veris jejuniis caſtorum Iſidis & Cybeles, & quorundam ciborum abſtinentia in æternum: maxime, cum apud illos jejunium panis ſaginâ carnium*

nium compensetur. optime Arnobius lib. 5 ait: *quid temperatus ab alimonis panis, cui rei nomen dedistis castus?* Valer. Max. lib. 1. cap. 1. refert, quod Vini usus olim Romanis fœminis interdictus fuit, ne scilicet in aliquod dedecus prolaberentur, quia proximus à Libero Patre intemperantiæ gradus ad inconcessam Venerem esse consuevit, & doctissimè Servius ad illa Virgiliana lib. 1. Æneidos: *Summo tenus attigit ore*, commentatur: *& verecundiam Reginæ ostendit & morem Romanum, nam apud Majores nostros fœminæ non utebantur vino, nisi sacrorum causa, certis diebus; denique fœmina, quæ sub Romulo vinum bibit, occisa esto marito. Mecennius autem maritus absolutus est homicidio. sic Granius Lucinianus cænæ suæ: unde in historiis lectum est Romanorum, vini usus Romanis fæminis ignotus fuit, ne scilicet in aliquod dedecus prolaberentur.* de Brachmannis apud Indos simile quid refert Strabo Geogr. lib. 15. scilicet quod ex frondibus & sylvistribus fructibus viventes, Vini & Veneris expertes sunt. uti vero de hodiernis Samaritanis testatur ipsorum Epistola prima ad Joseph Scaligerum apud Joh. Morinum pag. 120 die Sabbathi nullos opus facere nec cum mulieribus concumbere, sic de priscis Christianis Gregor. Magnus resp. ad quæst. 10. August. Angl. Episc. scribit: *vir cum propriâ uxore dormiens, intrare Ecclesiam non debet, sed neque lotus in-*

trare statim debet. & paulo post. *& quamvis de hac re diversæ hominum nationes diversa sentiant, atque custodire videantur, Romanorum tamen semper, atque ab antiquioribus, usus fuit, post admixtionem propriæ conjugis & lavacri purificationem, ab ingressu ecclesiæ paulatim reverenter abstinere.* Mahumethani etiam à mulieribus, teste Alex. Ros, de Gentium religionibus scribente, abstinere solent, & ad Lavacra festinare, quam cito Custodes ex templorum turribus ad religionem exercendam convocent populum.

Neque Veneris Ciborumque & Vini usus solus polluere credebatur, ast & Somnium, ut Aristophanes indicat in Ranis fol. 180.

Ἀλλὰ μοι ἀμφίπολοι λύχνον ἅψατε,
Κάλπισι τ' ἐκ ποταμῶν δρόσον ἄρατε,
Θέρμετε τ' ὕδωρ'
Ὡς ἂν θεῖον ὄνειρον ἀποκλύσω.
Ferte facem celeres famulæ mihi,
Situla aquam è liquido date flumine,
Calfacite undas,
Hæc ut somnia fontibus abluam.

nec non Persius Sat. 2. vers. 10.

—— *Et noctem flumine purgas.*

aquâ enim tolli culpas sequenti capite probabitur; quod aliquando certo dierum numero fiebat,

fiebat, teste Cic de legib. & Propertio lib. 2, eleg. 33. verf. 2.

Cynthia jam noctes est operata decem.

Livius lib. 39. cap. 9. decem dierum castimonia opus esse scribit, decimo die cœnatum, deinde pure lautum in sacra ritum deducturum sese. atque Festus, *denariæ*, inquit, *vel tricenariæ cerimoniæ, quibus sacra adituris decem continuis diebus, vel triginta, certis quibusdam rebus carendum erat.* ipsos apud Judæos Vir seminifluus septem diebus, sicuti menstruosa mulier, impurus erat juxta Levit. 13. ut & puerpera, licet pepererit masculum, 33 diebus in sanguine purificationis manebat, & si pepererit fæminam, 66 diebus.nec immerito homicidium, utpote maxime inhumanum & abominandum, polluere credebant Veteres. Tertull. de Baptis. cap. 5. scribit: *Penes Veteres quisquis se homicidio infecerat, purgatrice aqua se expiabat.* apud Apollonium libr. 4. Argon. dicitur Hercules Νιψόμενος παίδων ὀλοὸν φόνον, *Lustraturus liberorum miserabilem cædem.* sic Æneas à cæde hostium rediens Deos Penates Anchisæ patri commendat his verbis:

Tu genitor cape sacra manus, patriosque Penates,
Me bello è tanto digressum, & cæde recenti
Attrectare nefas.

Quin immo & ipsa Funera polluebant, ut Lucia-

nus de Dea Syria refert: ἢν μὲν τὶς αὐτέων νέκον ἴδηται, ἐκείνην τὴν ἡμέρην, ἐς τὸ ἱρὸν οὐκ ἀποκνέεται. id eſt, *ſi quis ipſorum cadaver aliquod adſpexerit, illo die ad templum non accedit.* conſuetudo Romana etiam à Servio ad æneid. 11. verſ. 12. dicitur, ut polluti funere minime ſacrificarent. quare, nequis in cadaver aliquod incaderet, Græci ipſius mortui capillos foribus appendebant teſte Euripid. in Alceſt. Romani vero Cypreſſum, quæ ſemel cæſa renaſci neſcit, ut Servius ad 3 Æneid. verſ. 630. refert.

C A-

CAPUT XII.

Castitas *in adoratoribus necessaria.* lotione *totius corporis vel tantum partis cujusdam, vel* sparsione *constabat. aqua sacrata ad Christianos translata. lavatio* aquis marinis, *vel* fluvialibus *vel* fontanis. *purificatio marinâ aquâ usitatissima & ipsis Judæis. fluvialis lavatio Gentilibus omnibus antiquitus hodieque nota.* Adspersio *introeuntium templa apud Græcos* per Sacerdotes *facta, apud Christianos Pontificios per se ipsos. ratio ejus ritus inquiritur.*

Ad publicam ergo adorationem maxime requirebatur castitas, quæ in lotione vel sparsione Corporis totius vel alicujus partis tantum constabat. Arnob. libr. 7. pag. 222. *quorum templa cum adire disponitis, ab omni vos labe puros, lautos, castissimosque præstatis.* quem ritum lib. 5. cap. 20. eleganter Lactantius mordet & ridet inquiens: *at illi infelices nec ex sceleribus suis intelligunt quam malum sit, quod colunt: quando quidem flagitiis omnibus inquinati veniunt ad precandum, & se pie sacri-*

ſacrificaſſe opinantur, ſi cutem laverint, tanquam libidines intra pectus incluſas ulli amnes abluant, aut ulla maria purificent. quam opinionem Hoſpinianus libr. 2. de orig. ſacrif. è Funccio Comment. in Chron. lib. 5. Anthon. tit. 7. cap. 5. Sabellico Ennead. 7. libr. 4. & Panth. in Chronic. ac Joan. Sleydano comment. lib. 2. probat Papam Romanum Alexandrum primum orthodoxam & obſervandam tradidiſſe, primumque aquam ſacratam inter Chriſtianos introduxiſſe, utpote quæ aſpergens populum, finitâ publicâ religione, illum ſacraret & ſanctificaret. eam in rem ſtatus ac ſolemnis deſtinatæ aquæ, ſeu marinæ, ſeu fluviatalis, ſeu fontium uſus adhiberi ſolitus erat. ita Ariſtides ſerm. ſacr. 11. pag. 545. de crebris lotionibus, ſibi ab Æſculapio præſcriptis: καὶ μὲν ὅσα ἂν ποταμοῖς, παγαῖς, ἢ καὶ θαλάττῃ προσέταξε χρήσαθαι, *nam quoties fluviis, fontibus, aut etiam mari uti juſſerit.* uti etiam obſervat Philo, περὶ Θυόντων pag. 848. οἱ μὲν ἄλλοι σχεδὸν ἅπαντες ἀμιγεῖ ὕδατι περιῤῥαίνονται, θαλάττῃ μὲν οἱ πολλοί. Τινὲς δὲ ποταμοῖς, οἱ δὲ κάλπεσιν ἐκ πηγῶν ἀρυόμενοι; *ceteri fere omnes aquâ purâ luſtrantur, marinâ plerique, nonnulli autem fluviatili, aliique etiam urnis eam è fontibus haurientes.*

Ad plurimum tamen aquâ marinâ utebantur, cum juxta Euripidem:

Θάλασ

Θάλα σσα κλύζ{ πάντα τ' ἀνθρώπων κακά.
MARE *omnia hominum mala abluit.*

Apulejus item lib. 11. de asino aureo scribit: *meque protinus, purificandi studio*, MARINO *lavacro trado.* nihil enim marinis aquis efficacius ad purganda quælibet mala credebant Gentiles. quare non tantum androgyni & monstrosi partus, sed & parricidæ, & similibus obnoxii criminibus mari submergebantur, atque quælibet λύματα sive καθάρματα ad mare deportabantur. hinc Catullus in Gellium:

Ecquid scis quantum suscipiat sceleris?
Suscipit o Gelli, quantum non ultima Tethys,
Non genitor nympharum abluit Oceanus.

nec non Claudianus lib. 2. in Eutrop. vers. 22.

—— *Quis vos lustrare valebit*
Oceanus?

idem ritus Judæis usitatus inde liquet, quod Hemerobaptistarum secta singulis diebus mari aut fluminibus abluendorum criminum gratiâ mergi aut lavari solebat. cum vero crederent Antiqui, Deos non adeundos esse, nisi ab lustratis, nec ullæ aquæ majorem purgandi vim crederentur habere, quam marinæ, utpote quæ solæ ab omnibus seculis perstent incorruptæ, mirum videri nequit, si convenientissima precibus habita sint littora, ubi precaturis

turis præſto erant purgatrices aquæ. teſtatur Ariſtæus 70 Interpretes ſingulis diebus mane in maris littore lavaſſe manus, & tum demum, adorato Deo, operi ſe accinxiſſe, unde Tertullianus libr. 1. cap. 13. ad Nation. vocat *Orationes litorales*. optimus ſane locus invenitur apud Plautum in rudente act. 3. ſcen. 3. verſ. 36. ubi Mulieres petunt, ut ſibi pace Veneris in templo ejus eſſe liceat, quia Neptuni operâ elautæ ſunt. hæc illarum verba:

— Nosque, ut hanc tuâ pace aram obſidere
Patiare, quæ elautæ ambæ ſumus opera Neptuni noctu,
Ne inviſas habeas. neve idcirco nobis vitio vortas,
Si quippiam eſt, minus quod bene eſſe lautum tu arbitrare.

Neptunus autem hic mare eſt, qui ita dictus eſt juxta Varronem, quod mare terras obnubit, ut nubes cœlum, à nuptu, id eſt, operatione; Græcis Ποσειδῶν dicitur, quod nonnulli deducunt παρὰ τὸ πόσιν δοῦναι, quia potum dat. etſi enim ſalſas maris [hoc autem proprie Neptunus eſt] aquas non bibimus, fontanas quidem, fluviales & puteanas, quas potu haurimus, Neptuno ſive mari originem debere in confeſſo eſt, & Eccleſiaſt. 1. comm. 7. habetur: *omnia flumina intrant in Mare, & Mare non*

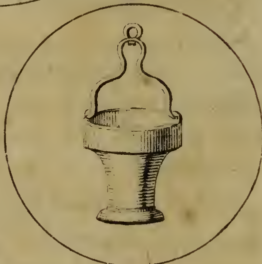
A

B

C

D

I.S. Fecit.

non redundat, ad locum unde exeunt, flumina revertuntur, ut iterum fluant. sic uterque ille Neptunus apud Catullum in epigrammate illo ad Sirmion. Peninſulam:

Peninſularum Sirmio, inſularumque
Ocelle, quaſcunque in liquentibus ſtagnis
Marique vaſto fert UTERQUE NEPTUNUS.

hic per utrumque Neptunum intelligi puto Neptunum, quatenus etiam Lacubus præeſt. uti enim Nymphæ aliæ Limniades, aliæ Marinæ, ita & alter Neptunus, qui in ſtagnis, ab eo, qui in Mari regnat. unde Hezych. Ἐπιλίμνιος Ποσειδῶν. optime hunc ritum probabit appictus ex F. de Camps lib. num, ſub lit. A. Nummus elegans, in quo Lucilla ramos Lauri avellit ad ſpargendum pueros, dum ſacerdos è mari aquam haurire tentat.

Altera lavatio fluviali aquâ fiebat, uti Virgilius docet, Æneam pontificem introducens patrem hiſce verbis alloquentem lib. 2. æneid.

Tu Genitor cape ſacra manu, patriosque Penates.
Me bello è tanto digreſſum, & cæde recenti,
Attrectare nefas; donec me FLUMINE VIVO
Abluero.

confirmat Ovidius, lib. 4. faſt. canens:

Hæc

Hæc ubi castarum processit ab agmine ma-
(trum,
Et manibus puram FLUMINIS *hausit*
(AQUAM.

& præter alios optime etiam Silius Italicus Punicor lib. 8.

Oro cælicolas, ac VIVO PURGOR IN
(AMNE.

ita enim lego pro *antro*, quod perperam in vulgatis codicibus legitur. nam quis iste purgandi ritus in antro? nulla certe apud scriptores mentio expiationis in antro fit; ast vivam aquam Lustrationibus ac purificationibus adhibitam satis constat, unde Ægyptiorum Sacræ ædes vicinæ fluminibus ponebantur, & in hunc diem apud Indos in imperio Mogogolis, Golkondæ regis & aliorum observatur, ut templa fluminis ripas spectent. preces tamen Litorales seu ripenses sub dio antiquitus iste populus fundebat teste Tertull. libr. de pudicit cap. 16. simile quid de Amochis & Chiavis in India tom. 1. cap. 5. Carolinus scribit, locutus de fluvio Gange in libello suo de referatâ Gentil. *attamen, cum hoc flumen non ubique fluat, atque ideo non per omnes adiri possit, neque in eo, ad sublationem malorum, se abluere queant Gentiles, peregrini à Brachmannis, illorum Sacerdotibus, docentur, qua-*

quâ

quâ aquâ ſeſe lavant, ejusdem vigoris eſſe, ſi modo inter lavandum Gangis ſint memores, dicentes, & exclamantes, Ganga Sjanam, hoc eſt, Ganges Lavet me.

Lavabant ſe denique Veteres aquâ fontanâ. Tibullus lib. 2. eleg. 1. verſ. 13.

Caſta placent ſuperis: purâ cum veſte venite,
Et manibus puris ſumite fontis aquam.

præcipue enim perennes fluvios putabant Divinos, quia indeficientem æternamque Deorum ſubſtantiam imitantur, quod optime veteres Nummi lapidesque probari poſſunt, cujusmodi Icon elegans viſitur Romæ ad aquæductum fontis Virginis, & inſcribitur:

Hujus Nympha loci Sacri Cuſtodia fontis
Dormio, dum blandæ ſentio murmur aquæ.
Parce meum, quisquis tangis cava marmora, ſomnum
Rumpere; ſive bibas, ſive Lavere, tace.

exſtat apud J: Jacob. Boiſſardum in parte 6. Antiquitat. Rom. pag. 25. apud quem part. 5. marmor etiam viſitur, inſcriptum.

NYMPHIS. LOCI.
BIBE. LAVA.
TACE.

Huc etiam referri poteſt alterius marmoris; quod in domo Card. Cæſii in Burgo ſervatur; inſcriptio apud eundem part. 3. pag. 52.

TI. JULIUS FEROX CURATOR
ALVEI ET RIPARUM TIBERIS.
ET CLOACARUM URBIS TER
MINAVIT RIPAM RR. PROXIMO.
CIPPO P. CCCLXXXVI.

Deferebatur & aqua ad ſacrificium nuptiale. ſic Val. Flaccus in Nupt. Jaſon. & Med. lib. 8. argonaut canit:

Inde ubi ſacrificas cum conjuge venit ad aras,
—— Ignem Pollux, undamque Jugalem
Prætulit. —— —— ——

Immo, antequam Nova nupta egrederetur domo paternâ, aquâ ſpargebatur, & cum ad virum perveniſſet, ejus pedes lavabant pronubæ, teſte M. Varrone in hiſce, quibus fontanâ aquâ hoc etiam factum eſſe docetur; *Mariti*, inquit, *uxores accipiebant igni, & aquâ de puro fonte, per puerum fœliciſſimum, & puellam, quæ intereſt nuptiis, de quâ ſolebant novæ nuptæ pedes lavari.* Feſti Pompeji verba confirmant lib. 2. poſt principium: *aqua dicatur, à quâ Juvamur. Aquâ & igni interdici ſolet damnatis, contra accipiunt nuptæ: videlicet, quia hæ duæ res humanam vitam*

maxi-

maxime continent. & lib. 6. *facem*, inquit, *in nuptiis in honorem Cereris præferebant, aquaque ſpargebatur nova nupta, ſive ut caſta, puraque ad virum veniret, ſive ut ignem, atque aquam cum viro communicet.* ſed quid quove ritu lavabant? Nonnulli totum corpus abluebant. ſic Macrobius lib. 3. Saturnal. caput 1. ait: *Conſtat dis ſuperis ſacra facturum corporis ablutione purgari.* & Virgilius libr. 2. Æneid. *donec me flumine vivo abluero*, ſicut obſervat Servius.

Alii tantum caput lavabant, uti Perſius docet Satyr. 2. verſ. 15.

——— *Tiberino in gurgite mergis*
Mane caput.

mane, & quidem bis terque juxta eundem poëtam, jungentem ſuperioribus.

— *Bis terque, & noctem flumine purgas.*

& Satyricorum principem Satyr. 6. ubi de muliere, ſacris operaturâ:

Hibernum fractâ glacie deſcendet in amnem,
Ter matutino Tiberi mergetur, & ipſis
Vorticibus timidum Caput abluet.

Manus lavabant Gentiles æque ac Judæi, ut innocentiam ſuam teſtarentur, unde Aſtrampſychus in Oneirocritico: χεῖρας καθαίρειν, φροντίδων δηλοῖ λύσιν. *Manus lavare, curarum ſolutio-*

lutionem denotat. de Judæis habetur Deutern. 21. comm. 6. & 7. & Pſalm 73. comm. 13. idque quidem ante ſacrificium, uti Pſalmus 26. comm. 6. docet. inter Gentiles hoc teſtantur Ovidius faſt. lib. 5.

Quumque manus puras fontana perluit (unda.

Horatius lib. 2. Satyr. 3. verſ. 281.

Libertinus erat, qui circum compita ſiccus
Lautis mane ſenex manibus currebat.

quod idem Lyricus affirmat libr. 3. od. 23. verſ. 17.

Immunis aram ſi tetigit manus.

immunem enim manum dixit Horatius pro immuni à culpâ ſive ſcelere, ac plane pura. uti lib. 2. ſerm. 3.

——— *At bene ſi quis,*
Aut vixit PURIS MANIBUS.

licet proprie immunis vocatur ſine munere, otioſus, vacans. idem Poëta lib. 4. od. 12.

——— *Non ego te meis*
Immunem meditor tingere poculis.

ſicuti vero Latini caſtos puroſque copulant, ſic Græci ἁγνὲς, καθαρὲς, hique iidem ſunt loti λελȣμένοι. Ovid. faſt. lib. 3.

Inde

Inde datæ leges, ne fortior omnia poſſet,
Cœptaque ſunt pure tradita ſacra coli.

pure ſcilicet καθαρῶς ἁγνῶς. & ſcribit Ὕδωρ ἁγνὸν Dionyſ. Halicarn. libr. 1. antiq. Rom. monſtratque ex Heziodi ἔργ. κ ἡμέρ. Eraſmus in Chiliadibus, quod illotis pedibus manibuſve rem aliquam aggredi dicuntur, quicunque rudes & imparati accedunt. imitati Gentilium ſuperſtioſam lotionem Chriſtiani veteres accuſantur â Chryſoſtomo Homil. 6. in 2. Epiſt. ad Timoth. *Aſſuefecimus*, ſcribit, *nos lavare & orare, & quaſi id non liceat illotis manibus facere, non libenter oramus, niſi ante lavavimus: proinde ac Denm offenſuri, niſi ita faciamus.* quæ & alia ejusmodi caput 12. Tertullianus lib. de Oration. *vel eo coërcendo* ait. *quod Gentibus æquent.* Duplex ceterum purificatio erat: Dis enim ſuperis ſacrificaturi ſeſe lavabant, cum inferis rem ſacram facturi tantum aſpergebantur Ovid. Metam. lib. 5.

SPARGIT *& ipſe ſuos* LAURO *rorante (capillos,*
Incipit & ſolita fundere voce preces.

Virg. Æneid. lib. 4. ubi Dido ſibi mortem parans Nutrici præcipit:

Annam cara mihi nutrix huc ſiſte ſororem:
Dic corpus properet FLUVIALI SPARGERE (LYMPHA

Et pecudes secum, & monstrata piacula
(ducat.
Sic veniat; tuque ipsa pia tege tempora
(vittâ.
Sacra Jovi Stygio, quæ rite incepta pa-
(ravi,
Perficere est animus.

& Virgil. Æneid. lib. 6. de Ænea, Misenum sepulturæ mandaturo, tanquam Sacerdote refert:

Idem ter socios pura circumtulit unda
SPARGENS *rore levi &* RAMO *felicis*
*(*OLIVÆ.

aspersio ergo Olivæ vel Lauri ramo peragebatur, uti in nummis Augusti litt. A. B. vel aspergillo, cujus quatuor figuras ex nummis totidem Impp. J. Cæsaris, Tiberi, Nervæ & M: Aurel. Antonini sub. litt. D. collectas exhibemus. cum vero templum adibant intrabantque Græci, à sacerdote adspergebantur, teste Theodorito lib. 3. cap. 16. describente causam, cur Valentiniano Julianus infensus erat, his verbis: ἔπαισε τὸν νεωκόρον, μεμολύνθαι φήσας, οὐ κεκαθάρθαι. id est, *æditum percussit, pollutum se inquiens, non expiatum.* nempe cum Principe templum Fortunæ ingressurus, aqua lustrali pro more conspersus erat. & Sozomeno, locuto: ἐπεὶ δὲ

ἐμελ-

ἔμελλεν ὑπεραμείβειν τοῦ ναοῦ τὸν οὐδὸν, θάλλους τινὰς διαβρόχους κατέχων ὁ ἱερεὺς, νόμῳ ἑλληνικῷ περιέρραινέ τοὺς ἰσιόντας. *cum autem limen templi transiturus essent, virentes quosdam ramos madidos tenens Sacerdos, more Græcorum, intrantes aspersit.* in cujus lustrationis usum vasa, aquam continentia, quæ sub litt. C. & alia in templis collocata docet Scipio Africanus apud Livium lib. 37. cap. 3. ante fornicem, quam in Capitolio dedicavit, duo labra marmorea ponens. quale athenis in Eleusinio fuisse Meursius ceram. gem. cap. 15. probat: εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἐλευσίνιον, ἐχερνίψατο ἐξ ἱερᾶς χέρνιβος. *Ingressus est Eleusinium, lavit è sacro malluvio.* quo de ritu & personis, qui lustratoriis adhibebantur plura videte apud sagaciss. Lomejer. in libro aureo de Lustrationibus Veter: Gentil. cap. 13. & seqq. Refert item Leo de Modene cap. 7. & 11. de hodiernis Judæis, quod omnes, priusquam Synagogas intrant, cum mane è Lecto surgunt, manus atque ora sua Lavant, & idem observare, antequam ad mensas, librum aliquem, vel rem sacram accedunt. antiquis vero Hebræis oraturis necesse erat Sacerdotibus, manus atque pedes Lavare, neque sacris rite operari potuit, cui illæ corporis partes illotæ erant, Secus facientibus mors denunciabatur Exod. 30. comm. 20. & 21. atque in templo Hierosolymytano æneum mare lavandis intrantibus inserviit, & quocunque festo Judæi aquâ

abluebantur. vide Buxtorf. Synagog. Judaic. cap. 4. comm. 10, 18, 20. ac Pocok & Sheringham à Geiero citatos de ſuperſtit. cap. 3. §. 33. Ægyptiorum Sacerdotes tertio quoque die corpus aquâ frigidâ abluebant, ter die, nocte bis. Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 12. quem Lavandi ritum Gentiles, ſacra peracturi, imitati ſunt ab Hebræis. obſervabant diligenter etiam Lavantes, ut orientem ſpectarent veluti orantes. Virgil. Æneid. lib. 8. verſ. 68.

Surgit & ætherei SPECTANS ORIENTIA SOLIS
LUMINA, *rite cavis undam de flumine palmis*
Suſtulit.

vide Alex. ab Alex. lib. 4. cap. 17. & Selden. lib. 3. de Syn. cap. 16. ratio Lavandi apud Judæos erat, quod Spiritus Dei omnem curſum vitæ humanæ per pedes manusque indicare ſolet. ita David Pſalm 24. comm. 4. canit: *qui innocentes habet manus, in monte Domini* (Jehovah) *habitabit.* & Pſalm 73. verſ. 2. & 119. verſ. 59. *vias meas excogitavi, & pedes meos ad tuas teſtificationes verti.* ipſe Salvator noſter Jeſus Chriſtus, ut Apoſtolis ſuis ideam puritatis daret, quam ſua ſanguine pararent, hoc innuiſſe videtur, quando illorum pedes volebat lavare; cum enim Petrus Apoſtolus caput ſimul & manus lavatas petebat; Chriſtus omnem

rem

rem hisce verbis aperte declaravit: *qui lavatus est, nil præter pedum lavationem opus habet.*

Neque Sacerdotibus, sed cuilibet, sacrificia offerenti, & oranti Lavatio manuum opus erat, quod hisce explicuit Philo: *ante omnia seligatur mascula victima ex animalibus puris, ad Sacrificium, Juvencus, et agnus, aut hœdus, hanc qui offert, ablutas manus imponat ejus capiti. tum aliquis Sacerdos accipiet eam.* quod è Levit. cap. 22. comm. 5. & 6. sumpsit. ubi habetur: *aut quicunque tetigerit ullum reptile, quo quis impuratur, aut hominem, quo quis impuratur, secundum omnem immunditiam ejus. anima quæ tetigerit illud, immunda quoque erit ad vesperam, ne itaque comedito de illis rebus sacris, nisi laverit carnem suam aquâ.* Idem illud Jehova Moschi observandum populo præcepit. verba sunt Exod. 19. comm. 10: *et mandavit Jehova Moschi, ito ad ipsum populum, ut sanctifices eos hodie et cras, et lavaret vestimenta sua.* quod comma 14. fecisse populum testatur. Nunquam & Javani, Mahomethanas leges secuti, templa, quæ Mesquitas vocant, priusquam loti sint, adeunt: Bandæ vero, & Insulæ Ternates Incolæ Gentiles ante ædes suas sacras ex ollis magnis, aquâ plenis, manus suas, ac pedes abluunt. Ita in urbe Araborum Mecha ex puteo quodam, *Zamzam* dicto, incolæ nonnulli aquam hau-

rientes peregrinis tradunt, quibus præceptum eſt corpus, & caput eadem ter lavare, eandemque bibere, ſecumque, ſi poſſint, auferre, Deumque orare, ut ſibi ſanitatem concedat, veniamque peccatorum tribuat. vide Arabiam Gabr. Sionitiæ, ac Joan. Heſronitæ cap. 7. quod juxta eosdem Scriptores Viatores, ſtatim atque orationis tempus inſtare advertunt, perpetrant, ſimulantes ſe, ſi aqua deſit, terrâ leviter effoſſâ, lavare. refert & Joan. Cottovicus in Itinerar. Hieroſolym cap. 4. nihil Mahometanæ legis cultoribus magis curæ eſſe, quam luſtrali aquâ bis terve in die ſeſe abluere. *Idcirco* (ſcribit idem) *Meſſitis ſuis pulcherrimos adjungi fontes curant, quo commodius quotidianæ luſtrationes, ſive ablutiones ab omnibus templum ingreſſuris peragi queant. neque ſine hâc lotione precari numen audent.* quam ita deſcribit: *Brachiis ad cubitum uſque denudatis, manus inprimis lavant: dein dextrum erectum Brachium, à manus ſummitate inchoantes, palmâ ſiniſtræ manus abluunt, aqua per extremum cubitum in terram delabente: idem in ſiniſtri Brachii ablutione obſervant. utroque abluto brachio, os, naſum, oculos, aures, faciem denique totam, collum item, verticemque capitis, mox et pudenda, poſtremo pedes, ſi nudi fuerint, ſi vero calceati, extremitatem tantum, ſuperficiemque calcei aqua madefaciunt. hæc ad leviora vitia emendanda. ad gra-*

graviora vero totius corporis lotione opus esse stolide arbitrabantur. saepius inter lavandum submissa voce preces obmurmurantes atque inter alia Elhemdu lillahi, id est, *gloria, vel laus deo:* alii *istag furlak*, hoc est, *peto veniam* vel *miserere mei*, subjungentes.

Inter Christianos hodiernos pontificii aquam lustralem ad purificationem carnis, ac delictorum maxime tribuere sibi imaginantur, aliasque res produci, ac promoveri. quas singulas Thomas Neogeorgus libr. 3. de Papist. Regno his versibus comphrehendit:

Quin delicta etiam sacratae aspergine (lymphae
Deleri credunt, procul cacodaemonas a- (tros,
Pelli: nempe quibus tormentum pergrave (gutta est.
Saepius aspergunt igitur sese populorum- (que:
Dextris excipiunt tensis, et vertice aperto
Ejus aquae guttas summi, doctique Pa- (pistae.
Semper et in templis mediis, atque ostia (propter
Aemula cum aspergillo astat, ne copia (desit
Daemonis arcendi, delendique omnia vitae
Crimina.

& so-

& ſolenne inter illos carmen auditur:

Aquâ benedictâ
Deleantur tua delicta,
Sit tibi laus et vita.

quo de ritu tamen ſcriptores ante Gregorium Magnum Epiſcopum Romanum, nullam mentionem faciunt, utpote ſibi ignoto, quod Theodoretus lib. 3. cap. 16. probat.

CAPUT XIII.

Velatio capitum usitatissima. multas ob causas peracta. Christianis ignota. Servii error notatur. omnia sacra velato capite fiebant Diis, Saturno, Honore, Ope, & Hercule exceptis. *Tutulum & Tutulati Sacerdotes. Dea* Pietas velata *pingitur, quod sacrificiis praesidet. Privati etiam* velabant capita. *interdum* manus, *in quibus* oleæ ramum *portabant. nummus imp Severi explicatus. mos hic Græcis proprius.* ramum *sæpe* lanâ involvebant. *à supplicando* ἱκετηρίαν *dicunt, ut Romani supplicem. ramos ad adoratos porrigebant supplices. velamentorum* color purpureus & albus. *hodierni Judæi* quadratum flammeum *usurpant. in nuptiis Rebecca sese velavit. Apost. Paulus.* I. *Corinth.* 11. *vers.* 10. *explicatus. Mosche coram Deo faciem manibus abscondit, & velat, uti ipsi Angeli præ Majestate Dei.*

Post Lavationem publice Deos adituri sese velabant Romani, humiles se, & indignos con-

confessi, aut veriti, ne quid mali ominis sacra inturbaret. unde Virgilius lib. 4. Æneid.

— *Tuque ipsa pia tege tempore* VITTA.

rursus lib. 3. Æneid.

PURPUREO *velare caput adopertus* (AMICTU.

ac Plautus in Curcul. act. 3. scen. 1. vers. 19.

Quis hîc est, qui operto capite Æsculapium
Salutat?

nam Itali auctore Ænea operiebant capita in sacris, uti Aurel. Victor refert in breviar. Histor: Rom: cum antea more Græcorum aperto capite sacrificarent. Velabant se multis de causis; ob Luctum in Funere; ob Pudorem in Nuptiis; ob Religionem in Re Divinâ faciendâ, Sacrisque Precationibus, & in Devotione sui ipsius Diis manibus, uti olim Decii, de quibus supra verba fecimus, sed & in Suppliciis publicis Plectendi obnubebantur, vel honestatis causa, vel commiserationis, ne interfectores suos aspicere cogerentur. hinc Cæsar & Pompejus inter occusorum manus, obducto capite, mori voluêre. sic capitis damnatis reis in foro Romano mox caput velabatur præviâ solemni formulâ: *I lictor, colligato manus, verberato, caput obnubito, arbori infelici*

felici ſuſpendito. videte Feſtum lib. 15. in voce obvolvere, Dempſter ad roſin. lib. 8. & Quintilian. declam. 298. uti etiam apud Græcos damnatus impietatis Anaxagoras, & apud Horatium Satyr. 3. verſ. 35. Damaſippus non temere caput operuere. verba poëtæ ſunt:

Nam male re geſta cum vellem mittere (operto
Me capite in flumen.

cum è contrario Sinæ ex antiquo apud illos recepto more, nefaſtum putantes aperire caput illis, qui ad ſupplicium deducuntur, aperiunt capita. in Jejunio & mærore item Judæos ac Ægyptios operuiſſe capita docent ſacra Scriptura 2. reg. 5. & Jerem. 14. ac Herodotus lib. 3. ſub init. Victimas præterea, hoſtiasque vittis ornare, ac cornua earum inaurare ſolebant. ſed cum hæc nobis aliena, ad Adorantium velationem redeo. optime Plinius lib. 16. cap. 4. *ferunt*, inquit *primum omnium Liberum Patrem impoſuiſſe capiti ſuo* (coronam) *ex hedera: poſtea deorum honori ſacrificantes ſumpſêre, victimis ſimul coronatis.* Tertullianus idem affirmat lib. de Idololat. inquiens: *ipſæ denique fores, & ipſæ hoſtiæ, & aræ, ipſi Miniſtri, & Sacerdotes eorum Coronantur.* quæ Coronatio, veluti velatio erat. de illâ Servius ad Virgil. lib. 3. æneid ſcribit: *ſacrificantes omnibus Diis ſoliti ſunt caput velare,*

ne

ne se inter religionem vagis aliquid offerret obtutibus, excepto solum Saturno, ne numinis imitatio esse videretur. at non ita visum est Tertulliano, qui Apologetico insinuat capita Romanos velasse, pudoris celandi causâ; nam ubi comparat modum orandi Christianorum cum modo Gentilium: *Christiani*, inquit, *oramus capite nudo, quia non erubescimus.* quod etiam in quotidianâ precatione in publico Ecclesiæ cætu, ubi viri & mulieres promiscue conveniunt, hodierni Christiani sequuntur, cum lex nova sit lex perfectæ libertatis ut Apostolus Jacobus cap. 2. vocat. Servius multum fallit, quod, solum Saturno excepto, sacra velato capite fieri dicit; Honori enim & Opi idem obtinuisse tradit Plutarchus problematum cap. 12. & Herculi apud aram maximam, dum sacra fiebant, dumque litabatur, omnes capite aperto, & invelato esse debebant testibus Macrobio lib. 3. Saturnal. cap. 12. Plutarcho problemat cap. 10. & nummo hoc eleganti maximi moduli apud F. de Camps pag. 22. notato lit. E. Pallium vero, quo Sacerdotes caput tutabantur sacrificaturi, Tutulum fuisse dictum notat ad Chalcidium Fulgentius. unde Tutulati dicti sunt teste Varrone libr. 6. de ling. lat. sicut stola matronale operimentum, quod cooperto capite & Scapula à dextro latere in lævum humerum mittitur, vocatur ab Isidoro lib. 19. cap. 25. sic apud Romanos

E

F

G

H

J.S. Fecit.

manos Varro lib. 4. de ling. lat. Ricam à ritu dictam ait, quod eâ fæminæ, sacra facientes, capita velent. Ita Diva Pietas velata, ut in nostro hic appicto sub littera F. ubique in nummis apparet, quod sacrificiis præest, quique ritus etiam observatur in altero nummo, littera G. notato, qui invenitur inter numismata aurea Ducis Croyi; & est Severi imperatoris, ut sacris operaturi, & tanquam pacatoris orbis, olivæ ramum gestantis, sive lauri, pace toto imperii limite post devictos adversarios stabilitâ, cum inscriptione FUNDATOR PACIS.

Legimus etiam de Mosche Exod. 3. comm. 6. quod faciem manibus operuit. idque præ duplici causa factum puto, conscientiâ nempe mali nostri, exemplo Adami Genes. 3. comm. 10. ac Petri Luc. 5. comm. 8. atque præ majestatis divinæ sublimitate, cum ob Dei præsentiam ipsi Angeli faciem obvelare dicuntur Jes. 6. comm. 2. hinc Judæi orando aperire capita turpe putabant antiqui nec non hodierni qui juxta Boxhornium in Synag. Jud. cap. 8. quotidie ad vesperam in synagoga oratum venientes, velant faciem capita in sinistrum latus propendentes, idque ab Hebreis haustum in usu esse apud Turcas videmus apud Giorgiovitz. lib. 1. de Ceremon. Turcar cap. 1.

Ad colorem quod attinet velamentorum, prætextura sive toga Sacerdotum, cujus pars

ſuperior ad cervicem, quæ ſcilicet ſiniſtro humero inſidebat, rejici ſolebat, & dextro dejiciebatur, atque in caput attrahebatur, cum ſacra fierent, ut docet Octav. Ferrarius de re Veſtiar. libr. 1. cap. 10. interdum purpurea erat, & quidem plebeia ac vilis. ita Cicero, ut Augur; pro Sextio de Piſone ait: *veſtitus aſpere noſtra hac purpura plebeia ac pene fuſca.* & D. Gregorius Nyſſenus orat de S. Theodoro: *me etiam imperatorum horum miſeret, quod eum per ſe ſatis magna inter homines dignitate ob regium imperium præditi ſint, Pontificis appellationem ſibi ſumpſerunt, et lugubri obſcuraque purpurâ hujus dignitatis nomine induuntur ad imitationem infelicium Pontificum.*

Velamentum autem, quo caput operiebatur in ſacrificiis Fidei, ex albo panno fuiſſe, ſcribit Acron. ad od. 35. lib. 1. Horatii, factum id inſinuando albori & puritati; quo pertinere poteſt illud Symmachi libr. 4. ep. 42. *Alba velamiua, non ſegmentati amictus, fidem veſtiant.* Veſtales quoque aliique Sacerdotes ac populus albo ſuffibulo capita velabant teſtibus Tertulliano in libro de pallio; Plutarcho in Quæſtion. Roman; & præter multos alios Ovid. faſt. lib. 1.

Veſtibus intactis Tarpejas itur in arces,
Et populus feſto concolor ipſe ſuo eſt.

interdum Phrygio amictu utebantur, cujus

jus ectipum hîc in nummo exhibemus ſub litt. H. ex L. Pignorii libro de magn. matr. idææ initiis. ſic Virgil. Æneid. lib. 3.

Et capita ante aras Phrygio velamur amictu.

Interdum & velatis manibus inceſſiſſe Plaut. in Amphytr. act. 1. Scen. 1. Virgil. libr. 2. Æneid. & lib. 7. probant, nec non nummus Imp. Severi, inq uo oratores duo ramis velati pacera expoſcunt, apud J. Oudaan in libro ſuo de Potentia Romanorum, qui rami nonnunquam lanâ involuti erant teſte Plutarcho in Theſ. & Liv. lib. 9. de legatis Locrenſium, Græcis ἱκετηρίαι vocabantur.

CAPUT XIV.

Purpurea *ſive* Lutea *equidem ac* Candida Veſtis *Adorantibus uſitatiſſima.* color albus *lætitiæ ſignum, &* Diis gratus *habebatur. Horatius illuſtratus.* Niger *vero* infauſtus. *Inferos adorantes nigra veſte induebantur.* Judæorum Summus Pontifex, *& omnes* Sacerdotes *ex Dei precepto* albis veſtibus *utebantur, quas baltheo revinciebant. Romanis in ſacris* nil religatum *erat. Turci hodierni* nigrum colorem *infauſtum*, album *&* viridem *Sacerrimos æſtimant. ſqualidâ veſte nonnullæ Gentes antiquitus procedebant ad miſericordiam commovendum.* Alba Veſtis Baptiſatis *apud Chriſtianos veteres uſitatiſſima. ſignificatus cujusque coloris ex Alciato. Pontificiorum Sacerdotibus alba veſtimenta ad ſacra in uſu.*

Ut albis purpureiſque velamentis, ita etiam purpurea atque in candida veſte deos ſolebant adire. Plautus in rudente act. 1. ſcen. 5. verſ. 11.

Æquius

——— ——— *Æquius vos erat*
Candidatas venire, hoſtiatasque ad hoc
Fanum: ad iſtunc modum non veniri ſolet.

hinc Philo Judæus inquit, albis indutos veſtibus, & quæ ſint ab omnibus maculis puræ, ut templa adirent, ſtudioſe obſervare: *Color enim albus*, inquit Cicero lib. 2. de legib. *præcipue decorus Deo eſt, tum in ceteris, tum maxime in textili.* ita intelligenda etiam ſunt Naſonis verba lib. 1. verſ. 79. faſt.

VESTIBUS INTACTIS *Tarpejas itur (ad arces,*
Et populus feſto concolor ipſe ſuo eſt.

& Tibulli lib. 2. eleg. 1. verſ. 13.

CASTA *placent Superis.* PURA *cum veſte (venite.*

optime Servius explicat ad lib. 2. æneid. verſ. 169. quomodo pura veſtis intelligi debet. *impolluta*, ſcribit, *& pura dicitur veſtis, quâ feſtis diebus uti conſueverant ſacra celebraturi: ut neque funeſta ſit, neque fulgerata, neque maculam habeat* Θ. *K. homine mortuo. Eſt autem Linea & purpurea.* ergo & lutea veſtis in adorationibus. vide Tibul. lib. 1. eleg. 8. verſ. 45. & hoc etiam Græcis uſitatum Curtius docet lib. 4. cap. 13. inquiens: *Alexander non alias magis territus, ad vota, & preces Ariſtandrum*

vocari jubet. ille in candida veste, verbenas manu præferens, capite velato, præibat preces regis, Minervam, Jovem, Victoriamque propitianti. color enim albus lætitiæ maxime convenire credebatur, faustus quippe, ac felix, & Diis immortalibus gratus, ut præter Ciceronem Plato inquit lib. 12. de republ. verba sunt: *Diis immortalibus albus color convenit, & lætitiæ signum præfert.* unde factum, ut in sacrificiis, conviviis, ac spectaculis albis vestibus uterentur. elegans ad hanc rem Vopisci locus est in vita Taciti imperatoris. *Quo in principem*, scribit, *loco*, *senatores elati. lætitia albati sederunt*, *atque albas hostias immolarunt.* nec ineleganter Prudentius contra Symmachum canit:

Candidiore toga niveum pietatis amictum
Sumere.

loquitur autem de lætitiâ publicâ, quâ Dis gratias albati agebant, atque ita Persius Satyr. 2.

——— ——— ——— *Negato*
Juppiter hoc illi, quamvis te albata rogarit.

hinc Lyricus *candidos* vocat Favonios, ut læta & fausta omnia candida dicimus, atra vero infausta, tristia. locus Horatii est od. 7. libr. 3. carmin. vers. 1.

Quid

Quid fles Asterie, quem tibi candidi
Primo restituent Vere Favonii.

album viventis ſymbolum vocat Hieronymus in Eſa. 66. huc ſpectat illud Virgil. Eclog. 5.

Candidus inſuetum miratur limen Olympi.

Inferis ſacrificantes & orantes nigra veſte induebantur. Orpheus Argonaut. verſ. 963.

Ὀρφνινὰ θ' ἑσσάμενος φάρη, καὶ ἀπεχθέα (χαλκὸν
Κρούων ἐλλισάμην.
Nigraque indutus pallâ, & inimicum æs
Pulſans, preces fudi.

nam *Diis lævis*, ut refert Arnobius libr. 7. *ſedes habitantibus inferas color furvus eſt gratior.* qui mos Judæis antiquitus notus fuit. illorum enim Summus Pontifex, ac minores Sacerdotes *alba veſtimenta*, בגדי לבן, *bigde Laban*, geſtabant, juxta Dei preceptum Levit. 16. verſ. 4. & 23. & Exod. 28. ipſe Chriſtus Dan. 7. verſ. 9. in throno apparuit alba veſte, quæ indicium puritatis, & juſtitiæ erat, quod ille juſtiſſimus pro injuſtis mortuus eſt, quamobrem jam veritatis amici veſtes ſuas in ejus ſanguine albas fecerunt, & juſtos ſeſe præſtiterunt. Apoc. 7. verſ. 11.

Judæi ceterum, facientes ſacra, balteis corpus revinciebant juxta Dei præceptum Exod.

29. verſ. 9. *filios quoque Aaronis applicabis, & indues tunicis lineis, cingesque baltheo.* quod factum narratur Levit. caput 8. *filios Aaronis oblatos veſtivit tunicis lineis, & cinxit baltheis, impoſuitque mitras, ut juſſerat Deus.* de cujus Coloribus, Texturâ, & Formâ legito Sigonium, Cunæum, & Wilhelm. Goeree de republ. Hebræorum, cum Romanis in ſacris reſolutoriis nihil religatum eſſet, ſicuti Servius notat ad illud Virgilii lib. 4. æneid:

Unum exuta pedem vinclis in veſte re- (cincta.

inquit & Alex. ab Alex. lib. 4. cap. 17. tom. 1. *pura, & religioſa dicebatur veſtis, qua rem divinam facturi, feſto utuntur die. ea quidem erat ſoluta omni vinculo.* huc facit Maronis locus lib. 2. æneid:

Eripui, fatear, letho me, & vincula rupi.

quod clarius Tibullus docet lib. 1. eleg. 5. verſ. 15. in hiſce:

Ipſe ego velatus filo, tuniciſque ſolutis,
Vota novem Triviæ nocte ſilente dedi.

Interdum ſqualida veſte procedebant. de Siculis ſcribit Juſtinus lib. 4. *denuo legatos Athenas mittunt, qui ſordida veſte, capillo, barbaque prolixis, & omnis ſqualoris habitu ad Miſericordiam commovendam acquiſito, concionem defor-*

deformes adeunt. de Græcis intelligenda ſunt Senecæ verba in Thyeſte act. 3. ſcen. 2. verſ. 524.

Vos quoque ſenum præſidia, vos Juvenes, (meo
Pendete collo, ſquallidam veſtem exue.

ita Gibionitæ Joſ. 9. comm. 3. Hebræos fallebant in pangendo fœdere. *Habitatores autem Gibhonis*, habetur in textu, *quum audiviſſent, quæ fecerat Joſua Jerichunti, & Haja, ipſi quoque fieri curaverunt aſtu, ut ſui abeuntes fingerent, ſe legatos veniſſe è longinquo: ſumentes novos ſaccos tritos impoſuerunt aſinis ſuis, & utres vini tritos, ruptosque, & colligatos; & calceamenta trita, & reſarta pedibus ſuis, ac veſtimenta trita ſibi induta.* atque Ninivitas, ut pœnitentiam ſuam de peccatis Deo teſtificarent, videmus Jon. 3. comm. 8 & 9. ſe coram Deo ciliciis operuiſſe. *Et poſtquam convocaſſet populum, edixit Nineves ex ſententia regis, & procerum ejus; dicendo, homines, jumenta, & armenta, & greges ne guſtanto quidquam, ne paſcuntor, et aquas ne bibunto, ſed operiunto ſe ciliciis, homines cum jumentis, et inclamanto Deum fortiter.* quem morem maxime apud Judæos obtinuiſſe docet Joſephus in anguſtiis, lib. 19. cap. 7. ad finem, ubi de populi luctu ſuper Agrippæ regis mortem iſta refert: *quam ob rem totus illico popu-*

lus, una cum fæminis, ac pueris, more patrio et antiquo, ciliciis ſe operuit, Deum pro ſalute regis oravit, et omnia ubique fletibus ſuis, ac ululatibus complevit. quali veſtitu & Regem Davidem Dei miſericordiam imploraſſe idem lib. 7. cap. 19. Judaic. Hiſtor. ſcribit. Nec Ægytii album colorem in veſtitu ſpreverunt, ut Suetonius in Auguſto cap. 99. refert: *forte Puteolanum ſinum prætervehenti vectores, nautæque de navi Alexandrina, quæ quidem tunc appulerat, candidati, coronatique et thura libantes, fauſta omnia et eximias laudes congeſſerant.* nec prætereundus Chriſtianæ eccleſiæ ritus circa album veſtem de recenti baptizatis; de qua ita Pontius Paulinus:

Inde Parens ſacro ducit de fonte Sacerdos,
Infantes niveos corpore, corde, habitu.

ipſâ in America apud Peruanos olim Sacerdotes fuiſſe ſcribunt itinerarii, & ex his Lipſius in Monit. & Exempl. Politic. lib. 1. cap. 3. qui veſte candida Deos ſuos adibant, ſalutabant & ſermocinabantur, oculis in terram dimiſſis. Optime Colorum varietates & illorum ſignificationes deſcribit emblemate 56. lib. 2. Clariſſimus Andreas Alciatus.

Index mæſtitiæ eſt pullus color; utimur omnes
Hoc habitu, tumulis quum damus inferias:
At ſynceri animi, et mentis ſtola candida puræ,
Hinc ſindon ſacris linea ſacra viris.

Nos

Nos ſperare docet viridis, ſpes dicitur eſſe
In viridi, quoties irrita retro cadit.

inter Chriſtianos Sacerdotes Pontificii in adorando albis veſtimentis incedunt, quæ ſacrata dicuntur, quibus in uſu quotidiano non uti, niſi in eccleſia tantum, conſtituit Stephanus, & ſtatutum eſt Concilio Bracarenſi, ne Sacerdos ſine Oratorio celebret Miſſam, cum primis temporibus communi veſtimento induti Miſſas miniſtrarent; uti hactenus nonnulli Orientales obſervant. reformatæ vero eccleſiæ miniſtri ſacra veſte non utuntur, niſi nigrâ & quotidiana. quem colorem Turci infauſtum æſtimant. Busbequius epiſt. 1. legationis Turcicæ inquit: *niger apud eos color vilis, infauſtusque habetur. itaque apparere ibi aliquem in veſte nigra, fœdi ſcævique ominis eſt, adeo, ut aliquando Baſſæ nos cum veſte nigra ad ſe accedere et mirarentur, et ſerio conquererentur. nec quisquam ibi cum nigro veſtitu in publicum, niſi ærumnoſus, prodit, quem vel inſignis paupertas, vel gravis aliqua calamitas premat.* Viridis color, atque Albus ſacerrimi habentur, ut idem Busbequius inferius tradit.

CAPUT XV.

Pythagoræ ſymbolum illuſtratur. nudis pedibus *ad adorationem* incedunt Hebræi. *Moſche & Joſua à Deo calceos ſolvere juſſi. Divus Leo & Juvenalis Dempſterus ac Braunius notantur. illud Turci ſecuti. qua de cauſâ inſtitutum. Indi coram Fakirorum Summo* calceamenta *deponunt honoris ergo. Romanis* nudipedalia *aliquando obſervata. Nefas apud Cretenſes habetur Dianæ Britomartis templum calcatis pedibus adire. Juvenalis elegans locus explicatus.* merus pes *pro nudus pes dicitur. quid* vinum merum *ſit inquiritur. Chriſtiani nonnulli in proceſſionibus, & crucis adoratione nudis pedibus incedunt. probibitum Pontificum inſtitutis ſacram Euchariſtiam nudis pedibus conficere.* Calceati pedes *inſtituti, ne ſerpens pedes poſſet mordere, at à nobis calcatus obteratur.*

Præcepti Pythagoræ (Nudis pedibus rem divinam facito, & adorato) quod Jamblichus

blichus in ejus vita cap. 23. refert, in ſolemnibus ſacrorum pompis à mulieribus obſervati, pauca veſtigia reperiuntur, idque tamen in ſolutione votorum factum apud Judæos lib. 2. cap. 15. deo bello Judaic Joſephus refert: *cum Berenice, ſoror Agrippæ regis, Hieroſolymam veniſſet, ut vota Deo ſolveret, is enim mos eſt, qui morbo, vel aliis neceſſitatibus implicantur, orare per aliquot dies, antequam immolent hoſtias, abſtinere quoque vino, et capillos radere, qnem morem Berenice regina nudipes illis exercuit diebus.* Moſi certe, & Joſuæ, Naves filio, Deus precepit, ut calceamenta ſolverent, quod, in quibus ſtarent locis, terra ſancta erat. Exod. cap. 3. comm. 5. & Joſ. cap. 5. comm. 15. hinc illa Divi Leonis in quodam de Jejuniis ſermone exclamatio de Hebræis. *habeant*, inquit, *illi nudipedalia ſua, et in triſtitia vultuum oſtendant otioſa jejunia.* ſed æque erronea illius opinio de nudipedalibus Judæorum eſt, quam Juvenalis iſte verſus de ritu ſabbathi, mero pede obſervati, fallit, qui invenitur Satyr. 6.

Obſervant ubi feſta mero pede Sabbatha reges.

ubi eleganter ſane *mero* pro *nudo pede* ſcribit, quia veluti vinum, in quo nihil aliud, quam *vinum*, *merum* vocatur, ſic *merus pes*, ubi nihil aliud, quam pes, nec calceus, nec tibialia, ſed nugas prodit de Judæis, qui potius, quam

quam ut nudipedes incederent, omnibus veſtibus ſabbathinis ſeſe induebant, ut ſabbathum veſtium luxu honorarent, uti Magnus Buxtorfius in Synag. Jud. cap. 15. & 16. eleganter obſervat. veriſſimum eſt apud illos Sacerdotes totumque populum diſcalceatos inceſſiſſe in magno Expiationis die teſtibus Maſſecheth Joma cap. 8. §. 1. & Jonath. ac Druſio ad Levitic. 16. 29. & Buxtorf. in Synag: Jud: cap. 26. idque ipſum factum in jejuniis, pro neceſſitate temporis ſæpe inſtitutis, ex Zachariæ vaticiniis cap. 8. comm. 19. colligi poteſt, ut prolixe de illis Buxtorfius libro citato cap. 30. agit; verum inde non probatur, ut Dempſterus ad Roſinum pag. 439 tentat, Nudipedalia proprium feſtum Judæorum fuiſſe, vel per Sabbata Juvenalem intellexiſſe jejunia, ſicuti doctiſſ. J. Braunius probare voluerit lib. 1. cap. 13. de Veſtib. Sacr. Hebræor. & ante nos Clariſſ. A: Byneus in lib. 2. de Calc. Hebr. cap. 4. monuit, multisque argumentis conatus eſt probare.

Hodie quoque Mauri, Sarraceni, Indique gentiles templa, in quibus ſacra facturi ſunt, non ingrediuntur, niſi calceis depoſuerint. quod, ex Hebræorum legibus mutatum aliquantiſper, exſcripſit in Alcorano ſuo Machometus Turcarum legislator & propheta. & hujus cerimoniæ ratio videtur, ut pedum nuditas religioſum timorem animo incuteret, &

foris

foris eum teſtatum faceret. vel potius, ut ſic puritas & ſimplicitas animi, terrenis affectibus exuti demonſtretur. unde Lyranus in comm. 5. cap. 3 Exodi inquit: *ideo jubetur Moſes ſolvere calceamentum, quia nullus digne coram Deo conſiſtere, vel Deum videre poteſt. niſi mortalia vitia deponat.* myſtice enim calceamenta opera mortua ſignificare poſſunt.

Apud Indos Fakirorum Machometi ſuperſtitionem confitentium Principem populus, cum ſanctum, ac pene divinum credat, non accedit, niſi calceamenta ſua depoſuerit, uti præter alios refert Tavernier tom. 2. pag. 305. Itiner. indic.

Sed quid Romani? Nudipedalia certe nonnullis in caſibus obſervarunt. audite Tertullianum in Apologetico: *ex eo enim*, ſcribit, *& innocentia ſeculi iniquitates temperavit, & deprecatores Dei eſſe cæperunt: denique cum ab imbribus æſtiva hyberna ſuſpendunt, & annus in cura eſt, quotidie vos quidem paſti, ſtatimque pranſuri balneis, & cauponis, & lupanaribus operati, Aquilitia Jovi immolatis, Nudipedalia populo denuntiatis, cælum apud Capitolium quæritis, nubila de laquearibus exſpectatis, averſi ab ipſo, & Deo, et cœlo.* ita *mulieres ſtolatæ*, inquit Petronius, *ibant nudis pedibus in clivum paſſis capillis, mentibus puris, et Jovem aquam exorabant.* nec intrare ulli licuit apud Cretenſes Dianæ templum, niſi

nudis

nudis pedibus teſte Solino cap. 11. *Ædem numinis, præterquam nudus veſtigia, nullus licito ingreditur.*

In proceſſionibus, & adoratione crucis nudis quoque pedibus Chriſtiani nonnulli incedunt, licet ex ceremoniarum ritu, & Pontificum inſtitutis prohibitum ſit ſacram Euchariſtiam nudis pedibus conficere, & D. Cyprianus calceatos nos pedes habere debere in Præparat. Evangel. moneat: *ut ſerpens à nobis calcatus obteratur, neve armatos pedes poſſit mordere.*

In Lemuriis feſtis is, qui Manes placaturus erat, intempeſta nocte ſurgebat, nudis pedibus, aqua fontana ſe abluebat, & junctis digitis cum medio pollice nigras fabas à tergo jaciebat, & pulſato ære rogabat, ut ex ædibus umbræ exirent. ita Ovid. faſt. lib. 5. verſ. 429.

Nox ubi jam media eſt ſomnoque ſilentia (præbet,
Et canis et variæ conticuiſtis aves;
Ille, memor veteris ritus timidusque deo- (rum,
Surgit. habent gemini vincula nulla (pedes.

in Magicis vero ſacris unum tantum pedem exuebant Magæ. uti deſcribit Virgilius æneid. lib. 4. verſ. 518.

Unum

Unum exuta pedem vinclis in veſte re-
(cincta.

Ovid. lib. 7. metam.

Tectis egreditur veſtes induta recinctas,
Nuda pedem, nudos humeris infuſa ca-
(pillos.

& Senec. in Med. act. 4. ſcen. 2.

Tibi more gentis vinculo ſolvens comam,
Secreta nudo nemora luſtravi pede.

quod autem Ovidius faſt. libr. 4. verſ. 395. canit,

Forte revertebar feſtis Veſtalibus illac,
Qua via Romana nunc nova juncta fo-
(ro eſt.
Huc pede matronam nudo deſcendere vidi.

non obſervatum ritum fuiſſe docet ſequenti verſu, utpote rei novitate ac ſpectaculo attonitus,

Obſtupui tacitus, ſuſtinuique gradum.

ſic Florus lib. 1. cap. 13. refert, quod Virgines ex ſacra Veſtæ domo nudo pede fugientia ſacra comitabantur, non quod alias nudipedes eſſe ſolebant, ſed ob luctum & ſummum periculum, quod à Gallis urbi imminebat; aſt, ut Plato refert, triumphales viri, & qui am-

plissimos honores adepti fuissent, in triumphi ornatu aut in prætexta lotis manibus, & fronde coronati, sancti & venerabiles, nudis pedibus & tonsa coma ad rem divinam accedebant, idque jam à Pythagora traditum Lacedæmonii observarunt, qui nudis pedibus adorandum sacrificandumque censuerunt.

De tempore vero, quo nudipedalia apud hos primum celebrata sunt, audite Cæl. Rhodiginum Antiq. Lection. lib. 15. cap. 6. *in libro*, inquit, *temporum ab Eusebio mandatum memoriæ est, apud Lacedæmonios sacra nudipedalia primum acta, cum regnaret Romæ Tullius Hostilius.* Prudentius quoque de nudipedalibus in Sacris Isidis, quæ aliis Cybele, canit libr. Peristeph. hymn. 14. vers. 145.

Nudare plantas ante carpentum scio
Proceres togatos matris Idææ Sacris.

Carpento enim vectum simulacrum illud Cybeles, tanquam lugentis ob Attidis ἐκλομὴν & ἀφανισμοῦς sacrum nudis pedibus præcedebant Senatores cum planctu & lamentis. quam in rem facit elegans marmor apud Petr. Sanct. Bartolum in Admirand. Roman. referens sacrificium Magnæ Matris, quare hic adponendum duximus. Tertull. in carm. ad Senator. cap. 2.

——— ——— *Caligâque remotâ*
Gallica, sit pedibus mollis redimita papyrus.

uti

J.S. fecit.

uti optime Balduinus legit, cum vulgata lectio perperam erat, *ſit pedibus molli redimita papyro.* ita ut ſenſus ſit, ſint pedes molli tantum papyro redimiti, poſtquam caligæ, quæ craſſiora ſunt pedum integumenta, remotæ fuerint; & ejusmodi papyri membranulis cum pedes indutos illi ſacerdotes haberent, ἀνυπόδητοι dici poterant ſeu diſcalceati, nudiſque pedibus incedere, cum proprie nec calceorum nec ſolearum uſum membranulæ illæ præſtarent. Calceos exuiſſe Varias Gentes tradit Juſtinus Martyr. apolog. 2. Callimachus vero in hymn. in Cerer. verſ. 125. & Valer. Flaccus lib. 2. idem à Græcis non raro factum probant, & notabilis Callimachi locus eſt de fæminis ſacris Cereris operantibus, aut pompæ Cerealis comitibus, quod diſcalceatæ eſſent, quare huc transferre lubet:

Ὡς δ' ἀπεδίλωτοι καὶ ἀνάμπυκες ἄςυ πατεῦμες.
Ὡς πόδας ὡς κεφαλὰς παναπηρέας ἕξομες αἰεί.
Et quemadmodum diſcalceatæ et vittis exutæ (urbem perambulamus,
Sic pedes, ſic capita omnis prorſus damni ex-(pertia ſemper habeamus.

Strabo Germanorum Sacerdotes γυμνοπόδας deſcribit lib. 7. atque Silius Ital. lib. 3. Herculis Sacerdotes nudipedes tradit, quomodo Druidas ex vetuſtiſſimo templi cujusdam ſaxo ſiſtit Cunradus Celtes in Norimb. cap. 3. Refert

quoque Legatus Æthiopum Christianorum apud Damianum Goensem: *nobis non datur potestas templum adeundi nisi nudis pedibus.* & Paulus Diaconus part. 4. auctor est, Justiniano imperante, terræ motu Antiochia concussâ cives superstites discalceatos Litanias cecinisse, clamantes, Κύριε ἐλέησον, & Concilium Maguntiacum canon. 33. Christianis ita discalceatis procedendum præscripsit.

CAPUT XVI.

Superstitio veterum in adeundis templis pede dextro, *quod etiam ad honorandum Magnates factum, idque prospero, ut sinistro pede incedere, malo omine fiebat.* Demissio oculorum *erga Deos submissio est habita & verecundiæ signum, Christiani* erecto vultu *orant. demissis oculis apud Gentes novæ nuptæ incedunt. in sacris etiam adoratores Gentiles in cœlum oculos erigebant. sæpe adoratores* frontem tangebant manusque fronti imponebant, *uti hodie Indi nonnulli factitant.* frons pro pudore ipso, *vel pudoris templo ponitur. phrasiologiæ variæ de fronte expositæ.* frons dura, mollis, firma, & exanguis. *in angustiis adoraturæ* crines solvebant. *quod & ab Christianis sæpe mulieribus in Litaniis ac processionibus perpetratum.* crinibus templa verrebantur *in suppliciis*; raro *etiam* in re læta *ac solenni & accuratâ religione* Crines solvebantur.

Quoniam vero antiqui credebant partem dextram bonam ac propitiam, pede dextro incedebant deorumque templa ingrediebantur. ſic Virgilius lib. 8. Æneid.

Et nos, & tua dexter adi pede ſacra ſecundo.

hoc eſt, uti Servius interpretatur, propitius & proſpero omine. inde D. Auguſtinus inquit: *ſic ſolemus dicere ſecundo pede introiiſſe, cujus introitum proſperitas aliqua conſecuta ſit.* prodit etiam Jamblichus præcepiſſe Pythagoram: *in templa per dextram ingreditor: per ſiniſtram exito.* hinc, ne ſupplices laberentur officio ſuo, ſcribebatur: Dextro Pede. quod ad honorandum Magnates quoque factum docet Petronius cap. 30. inquiens: *his repleti voluptatibus, cum conaremur in triclinium intrare, exclamavit unus ex pueris, qui ſuper hoc officium erat poſitus:* Dextro Pede. ſiniſtro enim pede incedere, improſpero omine & inauſpicato fieri credebatur. ita Apulejus lib. 1. de Aſino Aureo ait: *ſed, ut fieri aſſolet, ſiniſtro pede profectum me ſpes compendii fruſtrata eſt.* & teſte Suetonio in Auguſto cap. 92. ipſe auſpicia & omina quædam pro certiſſimis obſervabat, ita, ut ſi mane ſibi calceus perperam, ac ſiniſter pro dextro induceretur, id ut dirum omen abhorreret. atque Vitruvius lib. 3. cap. 3. ait. *Gradus in fronte conſtituendi ſunt, ut ſemper ſint impares; namque*

cum dextro pede primus gradus aſcenditur, idem in ſummo templo primus erit ponendus. ad ſuperſtitionem nempe referendum hoc, quod veteres mali ominis tenebant, ſi quis pedem ſiniſtrum ultra limen proferret, aut intra, aut etiam pede offenderet in ipſum limen, cum dextrum ſiniſtro opponitur ut fauſtum atque felix. Apulej. libr. 2. Mileſ. *ſisque felix, & iter dexterum pergas.* ſic *Dexter Apollo* apud Stat. 5. Sylv. 1. verſ. 13. & *Dextri Dei* ibid. verſ. 71. & Barthius ad libr. 3. Thebaid. ſcribit: *Numina dextra, quæ favere credebantur; læva, quæ placanda, ne nocerent.* ita dextera progreſſio, dexter pes læti ominis, lævus gradus malum portendit.

Demittebant oculos nonnulli, quo majorem erga deos ſubmiſſionem indicarent, adeuntes templa atque deos adorantes, uti ad hunc ritum, non ad pavorem Turni reſpexit Poëta lib. 12. Æneid. canens:

——— Inceſſu tacito progreſſus, & aram
Suppliciter venerans demiſſo lumine Turnus.

unde Lactantius ſcribit: *aut in cœlis ſunt veſtri Dii, aut non. ſi non eſſent in cœlis, eos non coleretis. quod ſi ſunt in cœlis, cur non in cœlos oculos tollitis, & advocatis eorum nominibus, in aperto ſacrificium celebretis?* & Baruch ſive Jeremias de Babyloniorum Sacerdotibus refert, *ſedent Babyloniorum Sacerdotes in Idolo-*

rum ædibus habentes tunicas scissas, & capita & barbam rasam, quorum capite ἀκαλυπτία sunt nuda.

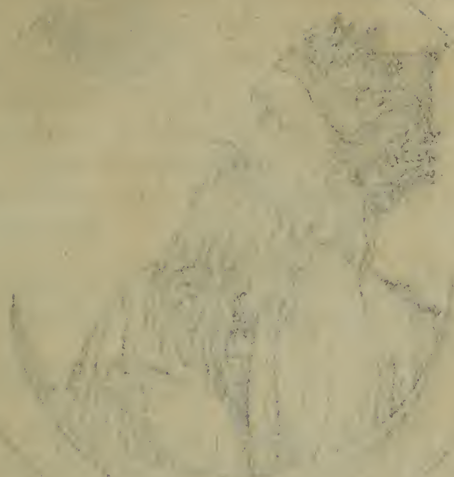
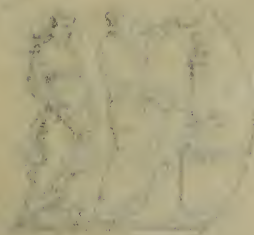
Eodem sensu accipio verba Claudiani lib. 1. de Raptu Proserpinæ:

— Genibusque suas cum supplice vultu
Admovere manus, quarum sub jure te-
(nentur
Omnia.

& hunc ritum, ut Senecæ Philosophi verbis utar lib. 7. cap. 30. natural. quæst. *Aristoteles probat*, quando egrege ait: *nunquam nos verecundiores esse debere, quam, cum de Diis agitur. si intramus templa, compositi; si ad sacrificium accessuri vultum submittimus, togam adducimus, si in omne argumentum modestiæ fingimur.* unde ad hominum venerationes translatus est. sic Petronius, *hæc dum refert*, loquitur, *Puer calicem projecit; ad quem respiciens Trimalchio: cito, inquit, te ipsum cæde, quia nugax es. Statim puer demisso labro, orare.* scilicet cœpit. Nos vero Christiani, Salvatoris promissionibus nixi, sine ullo metu oculos in cælum orantes erigimus. Prudentius in Apotheosi adv. Judæos canit:

Dum tremefacta cohors, Dominique oblita,
(supinas
Erigit ad cœlum facies, atque invocat Iesum.

atque

I

K

L

J. S. fecit.

atque hoc eleganter numiſma maximum Imperatoris Heraclii confirmat, cujus una facies hic exhibetur, referens Imperatorem coronatum, manibus barbam tenentem atque erecto Deum vultu adorantem ſub littera I.

Certiſſimum Gentiles verecundiæ ſignum putabant hanc oculorum demiſſionem, uti Polynices propter parricidium, & matris inceſtum Statius libr. 1. Thebaid. verſ. 673. factitaſſe canit.

Dejecit mæſtos extemplo Iſmenius heros
In terram vultus, taciteque ad Tydea læ-
(ſum,
Obliquare oculos.

ideo & Novæ Nuptæ vultus demittere ſolebant. uti idem lib. 2. Theb. verſ. 230 teſtatur;

Ibant inſignes vultuque, habituque ve-
(rendo,
Candida purpureum fuſæ ſuper ora pudo-
(rem,
Dejectæque genas. tacitæ ſubit ille ſupre-
(mus
Virginitatis amor, primæque modeſtia
(culpæ
Confundit vultus.

nonnulli tamen conſiderantes, quod numen juxta illud carmen Ovidii,

Os homini ſublime dedit, cœlumque videre
Juſſit, & erectos ad ſidera tollere vultus.

erecto in cœlum vultu orabant. Homer. Iliad. τ.

Ἀρξάμενος δ' ἄρα εἶπεν, ἰδὼν ἐς οὐρανὸν (εὐρύν.

Supplicans autem dixit ſuſpiciens in cœlum (latum.

& Virgil. libr. 2. Æneid.

At pater Anchiſes oculos ad ſidera lætus
Extulit, & cœlo palmas cum voce tetendit.

Alter incedentium mos erat frontem tangere, manusque fronti imponere; frontem enim ſacram Genio dicit Alexander ab Alex. lib. 2. Genial. dier. cap. 19. quod optime ad illa Eclogæ.6. Virgilii in principio:

—— Cynthius aurem
Vellit, & admonuit.

& libr. 3. Æneid.

Dixerat, & genua amplexus, genibusque (volutans
Hærebat.

obſervat Servius, inquiens: *frontem Genio conſecratam Phyſici dicunt: unde Deum venerantes, tangimus frontem.* & ad ejus Eclog. 6. notat

notat Aurem memoriæ, Frontem Genio, Digitos Minervæ, Genua Misericordiæ consecrata fuisse. simile quid hodie apud Gentiles nonnullos Indos observatur, quorum qui religionis ergo ad templum Bezouarticum in regno Golconda profiscuntur, manus, simulac introeunt, complicant, & fronti imponunt, teste Tavernier, tom. 2. pag. 139. sed quid Bandæ, & circumjacentium Insularum Incolæ? tradunt scriptores in libro de Ortu & Progressu Societatis Belgicæ ad res Indiæ Orientalis, hos in precis fine bis terve manus super faciem movere, & urbis Vintanæ incolas in regno Candy corpus in terram projicere primo, tunc surgentes manus supra caput complicare, & precari. quod etiam memoratus Tavernier de Benjanis citato tomo 2. pag. 334. testatur.

Fronti etiam manus antiquitus imponebant adoratores, quia frontem pudoris templum credebant, uti vetus Scholiastes ad Persii Satyram 5. notat. ubi ipse Persius *frontem pro ipso pudore* ponit. vers. 102.

> *Navem si poscat sibi personatus arator*
> *Luciferi rudis, exclamet Melicerta perisse*

& Terentius, *qua fronte*, id est, pudore, loquitur; pudentes enim rubescimus, quod à sanguine est. *Frons ἡ αἰδώς.* Theoginis:

Αἰδὼς

Αἰδὼς μὲν γὰρ ὄλωλεν, ἀναιδείη δὲ καὶ ὕβρις
Νικήσασα δίκην γῆν μετὰ πᾶσαν ἔχει.

periit quidem pudor : impudentia autem, & contumelia prævalescentes totam terram occupant. hinc illæ phrasiologiæ, *frons dura*, extremæ impudentiæ : *Mollis*, nimii pudoris: quas inter media *firma* est: uti illam vocat Seneca de tranquil. anim. cap. 4. *quorundam parum idonea est verecundia rebus civilibus: quæ firmam frontem desiderant.* dixit & Plinius in Panegyr. Trajani cap. 35. *frontem exanguem*, id est, impudentem, duram ac ferream.

Quartus modus consistebat in solutione crinium in angustiis, licet hoc nimium vile & generosum crederetur, neque nisi in magnis rerum difficultatibus fieret teste Polybio libr. 3. at Tibullo libr. 1. eleg. 3. vers. 30. auctore, raro in re læta,

Et mea votivas persolvens Delia noctes,
Ante sacras lino tecta fores sedeat.
Bisque die resoluta comas tibi dicere laudes
Insignis turba debeat in Pharia.

de primo casu Ovidius canit lib. 3. fast.

Si qua tamen gravida est, resoluto crine (precetur,
Ut solveret partus molliter ipse suas.

quod

quod egregie probat achates ex Gorlæi tom. 2. ſub. litt. L. quod etiam â Chriſtianis mulieribus in litaniis, & proceſſionibns ſactum Gregorius Turonenſis lib. 3. cap. 29. ſcribit: *at illi in tanta humilitate ad Deum converſi ſunt, ut induti Ciliciis, abſtinentes à cibis, & poculis, cum tunica B. Vincentii Martyris, muros civitatis pſallendo circuirent: mulieres quoque amictæ nigris palliis, diſſolutâ cæſarie; ſuperpoſito cinere, ut eas putares virorum funeribus deſervire, plangendo ſequebantur.* ita ſolutis crinibus incedere luctus ſignum habebatur, teſte Fortunatâ apud Petronium, qui ita: *concurrêre medici, & inter primos Fortunata crinibus paſſis, cum ſcypho, miſeramque ſe, & infelicem proclamavit.* quod factitabat, quia Trimalchio collo laborabat. probante & illud nummo iſto litera K. notato, ubi Ceres, vel ejus Sacerdos ſparſis capillis cernitur.

Fiebat præterea crinium Solutio, ut templa in ſuppliciis verrerent. Liv. 1. decad. lib. 3. *ſtratæ paſſim matres* CRINIBUS TEMPLA VERRENTES, *veniam irarum cœleſtium, finemque peſtis expoſcunt.* Sil. Ital.

—— *Nunc perplexis pectora* BARBIS
VERRERE HUMUM.

ac Claudianus in laud. Seren.

Nu-

Numinibus votisque vacas, & ſupplice (CRINE
VERRIS HUMUM.

adde elegantiſſimum Poëtam Sulmonenſem lib. 1. Triſt. eleg. 3.

Illa etiam ante Lares ſparſis proſtrata capillis,
Contigit exſtructos ore tremente focos.

CAPUT XVII.

Ad adorationis locum progreſſi, flectunt corpus, ſtabant, *vel* ſedebant. *hoc capite de corporis flectione agitur. conſpectis diis* corpus projiciebant *Antiqui, ut hodie Benjani in India, & Chriſtiani quidam. dei nomine audito Turci* in faciem *procidunt. quod ipſe Chriſtus obſervavit. Alii* caput flectebant, *quod in Judæis arguit Deus, ortumque ab Ægyptiis videtur. flectio capitis ipſam adorationem denotat ſæpius. ritus hic omnibus Aſiæ, Africæ, & Americæ incolis notus.* Genuflexio *non minus obſervata.* Genu dextro *vel* ſiniſtro, *aliquando ambobus Genubus fiebat. idem Chriſtianis veteribus obſervatum, excepto Die dominico & tota Pentecoſte. flectebant alii corpus paululum. exemplum dabit Martha, Chriſti manus deoſculans. eodem modo Mahomethani omnes obviatores ſalutant manibus ante pectus conjugatis.*

Erat triplex forma flectendi corpus. procumbebant enim, ſtabant, vel ſedebant. Statim cum templa ingrediebantur, conſpectis Deorum ſimulacris, in ipſo limine in terram ſeſe projiciebant Romani. ſic Tibullus lib. 1. eleg. 5. verſ. 44. canit:

Non ego, ſi merui, dubitem procumbere (templis.

& Sulmonenſis olor lib. 1. metam.

Ut templi tetigêre gradus, procumbit uter- (que
Pronus humi.

neque non Juvenalis Satyr. verſ. 47.

—— Tarpejum limen adora
Pronus. —— ——

Melton in Itinerario pag. 98. de Monaſterio S. Antonii prope Kairo locutus, hæc de Monachis Græcis refert: *obligant ſeſe etiam, quibusvis veſpertinis temporibus, antequam cubitum eunt, centum & quinquagies ore, atque ventre ad terram projicere corpus.* ab ipſis Turcis obſervatur, ut omnes, cum nomen Dei pronuncietur à ſacerdote, in faciem venerabundi procidant, & terram deoſculentur illo ipſo modo, quo in ectypo, quod hic appoſuimus, ex Gorlæi Gemmis, ſub litt. I. nudus homo in faciem proſtratus Anubin adorat.

Salva-

I

K

L

M

N

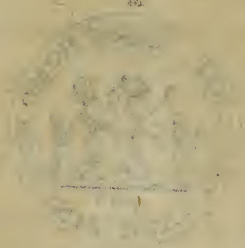

O

J.S. Fecit.

Salvator ipse Christus hunc ritum secutus est in horto Gethsemanes teste Evangelistâ Matthæo cap. 26. comm. 39. *& paululum progressus, in terram facie sua procumbebat, orans, atque dicens.* & Spiritus Sanctus in Apocalypsi Johannis cap. 4. comm. 9. dictitat: *& quum tribuebant illa animalia gloriam, & honorem, & gratiarum actionem ei, qui throno insidebat, illi, inquam, viventi in sæcula sæculorum, procidebant vigintiquatuor illi seniores in conspectu illius insidentis throno, & adorabant illum viventem in sæcula sæculorum.* quod veteres Christianos imitasse asserit Chrysostomus Hom. 68. Tom. 6. Opp. *multi ita orant, quod se in terram totos projiciunt, caput deponunt, multas lacrymas effundunt.* & Augustin. de Cura pro Morte cap. 5. *orantes corpus ita movent, veluti supplicanti et genuflectenti decet, ita ut genua flectant, manus protendant, in terram sese projiciant, & omnia externa peragant, licet interna illorum voluntas, atque mens Deo notæ sint, & illi non opus sit signum, quo mortalium cogitatio sibi aperiatur.* nec non in India in hunc diem Javani, & Ceylonnensis, ita corpus in terram projiciunt, more antiquo, ut os terram contingat, & quasi oscula porrigat.

Idem fere de Benjanis, Indiæ orientalis populo, testantur Itinerarii. scribit inter hos Tavernier tom. 2, pag. 334. his verbis de tem-

plo Buonarotico in regno Mogolis: *quam cito templi Janua aperiebatur, intrabat populus, qui, cum ſuſpenſum velum removeretur, Imagines Deorum videntes, ſeſe totum projecerunt in terram, manibus ſuper caput complicatis.*

Idem de Græcis Lucianus teſtatur in navigio. atque hoc modo crinibus paſſis templa verrebant mulieres in ſuppliciis, de quo ſuperius locuti ſumus. ipſe Abrahamus, in terra Cananæa degens, more incolarum, & Orientalium gentium videtur procidiſſe coram Deo facie ſua, ut videre eſt Geneſ. 17. comm. 3.

Capita tantum nonnulli flectebant. ſic D: Hieronymus contra Ruffinum ſcribit: *ſolent, qui adorant, deoſculari manum & capita ſubmittere.* atque ita locus Deutern. 4. comm. 19. intelligendus, ubi Deus, de Judæorum ſuperſtitione erga Solem atque Lunam locutus, demandat ne impulſi adorent, ſive incurvarent ſeſe, atque illa colerent. quod Ægyptiorum exemplo factitaſſe Judæos puto, cum in Ægypto degebant, nam Exod. 4. comm. 31. habetur. *credidit populus, & poſtquam audiverunt Johovah viſitaſſe filios Iſraëlis, et vidiſſe afflictionem ipſorum, vertice inclinato incurvaverunt ſe, adorantes eum.* diciturque Mozes ipſe Exod. 34. comm. 8. inclinato vertice in terram, honorem habiturus, ſe incurvaſſe.

Pru-

Prudentius in hymno contra Judæos canit: verſ. 454.

Auguſtum caput ante pedes curvare Mi-
(nervæ,
Fictilis et ſoleas Junonis lambere.

Neque absque capitis flectione Deorum ima gines deoſculari poterant, atque capitis iſta flectio adeo vulgaris erat, ut non raro ipſam adorationem denotarit. ita Lampridius in Alexandro ſcribit, quod ſalutabatur nomine Ave Alexander, & ſi quis caput flexiſſet, aut blandius aliquid dixiſſet, vel abjiciebatur, vel ridebatur. eandem Cerimoniam Busbequis epiſt. 3. Legation. Turcic. apud Sarracenos vigere teſtatur: *Sacerdote*, ſcribit, *Mahumethis nomen pronuntiante, pariter una omnes capita ad genua uſque ſubmittebant.* hodierni vero Judæi, auctore Alexandro Roſſ. Numinis pacem deprecantes, jam dextrorſum, atque rurſus ſiniſtrorſum capita flectunt. de Japoniæ incolis ſimile quid A: Montanus in libro de legatione Belgico-Japonicâ pag. 248. narrat, verba habens de templo idoli cujusdam Dayboth: *hoc incolæ quotidie religioſe viſitant. nonnulli ad terram corpus projiciunt, alii tantum capita ſubmittunt.* quorſum referre poſſumus Eccleſiarum Chriſtianarum conſuetudinem, quâ fæminæ, in templis aſſidentes, faciem præcaturæ ad genua declinant, cum iſtâ

ratione geſtus, inter orandum in vultu ſuborti minus videri ac rideri queant, & devotio per occurrentia ſenſibus objecta externa turbari nequit.

Verum uſitatiſſima tamen Genuflexio apud Gentes omnes videtur. de Ægyptiis optimus locus exſtat Geneſ. cap. 41. comm. 43. *et juſſit* (Pharao) *eum inſidere currui ſecundano, qui ſecundus à ſe futurus eſſet, ut proclamarent præcones ante eum flectenda eſſe genua, conſtituiſſe enim eum ſuper univerſam terram Ægypti.* Idem ritus apud Græcos teſte nummo Athenienſium apud Goltzium tom. 3, qui hic repreſentatur ſub litt. K. Idem apud Romanos probante hoc elegante numiſmate littera L. ſignato, quod ingenioſiſſimus Sambucus poſt libellum ſuum Emblematum evulgavit primus. idem apud Indos viguit. audite Ovidium. faſt. lib. 4.

> *Summiſſoque genu, vultus in imagine divæ*
> *Figit.*

Tibull. lib. 1. eleg. 5. verſ. 42.

> *Non ego tellurem genibus perrepere ſup-*
> *(plex.*

ſcil: *dubitem*, ut in antecedenti verſu dixerat. Theophraſtus. cap. 17. Charact. Ethic de ſuperſtitioſo: καὶ ἐπὶ γόνατα πεσὼν καὶ προσκυνήσας. *Nixis genibus adorans*, & Scolium Hybriæ Cretenſis apud Athenæum ſonat:

Πάντες

Πάντες γονύ πεπτηῶτες ἐμοὶ κυνέοντι
Δεσπέταν, καὶ βασιλέα μέγαν φωνέοντι.
Omnes in genua procumbentes coram me,
(adorant
Ceu dominum, et regem magnum appel-
(lant.

& in Itinerario ſecundo Chriſtoph. Columbi verſus Indiam Occidentalem narratur pag 65. de incolis Hiſpaniolæ, quod *geniculantur catervatim, et magno murmure, triſtique vultu hymnos nonnullos in honorem Idoli ſui decantare ſolent.*

Tribus certe modis Genuflectio ex veterum ſcriptis & allatis nummis probari poteſt. alii enim ambobus Genubus, Plaut Rud. act. 3. ſcen. 3.

—— —— Ambæ te Obſecramus
Aram amplexantes hanc tuam, lacryman-
(tes, genibus nixæ.

alii dextro tantum Genu, alii rurſus ſiniſtro nitebantur adoraturi. quod clariſſime appicta numiſmata ſub litt. N. & O. quæ in CIMELIO NOSTRO ſervamus, oſtendunt. *Geniculari in adorando*, B. Rhenanus inquit, *velut pœnitentis eſt: qui ſtans adorat, tanquam jam veniam conſecutus, gratias agit.* Chriſtianos antiquitus alquando genuflexos precatos fuiſſe, exempla habentur Matth. 17. comm. 14. Marc.

cap. 1. comm. 7. Luc. cap. 22. comm. 41. & 45. Act. Apost. cap. 7. comm. 59. & 60. & Epist. Paul. ad Ephes. cap. 3. comm. 14. inquit & Eusebius libr. 5. Hist. Eccles. cap. 5 de Martyris, quod vitæ periclitantes genu in terram flectebant more proprio Christianorum. digna sunt Basilii Magni verba, ut adscribam. cap. 27. de Spir. Sanct. *cum genua flectimus, et rursus corpora erigimus, ipsa re monstramus, nos peccatis lapsos esse, et Creatoris Misericordia rursus in coelum evocari.* genuflexio enim tantam humilitatis speciem præ se ferebat, ut verba γουνάζεσθαι, γονυπετεῖν ac similia, orare vel supplicare significent. & de hoc ritu elegans legitur apud Reinesium pag. 953 inscriptio de quodam Martyre Alexandro, quæ in busto Callisti expressa, Romæ exstat.

GENUA FLECTENS VERO DEO
SACRIFICATURUS AD SUPPLICIA
DUCITUR.
O TEMPORA INFAUSTA!
QUIBUS INTER SACRA ET VOTA,
NE IN CAVERNIS QUIDEM
SALVARI POSSIMUS.

Dominico die & totâ Pentecoste genua in orationibus minime flectebant Christiani veteres. testibus Tertull. lib. de coron. militis, Justin. Martyr. in lib. respons. ad orthodoxos cap. 115. B. Hieronym. advers. Luciferianos, & B. Augustin.

gustin. Epist. 110. ad Januar. nec non Epiphanio lib. 3. contra hæres. & Isidoro lib. 1. de Ecclesiast. Offic. cap. 33. in fidem & indicium resurrectionis Dominicœ stantes, erecto ad cælum corpore atque vultu.

Hodierni vero Christiani aliquando in genua vel genu procumbunt. quod in appicto æreo calculo Reipublicæ Batavicæ, littera M. signato, qui non minus, quam antiqua numismata MUSEUM NOSTRUM, illustrat, ostenditur. aliquando vel erecto corpore, vel sedentes precantur, qua de re infra, cum Deus solum hominum mentem inspiciat.

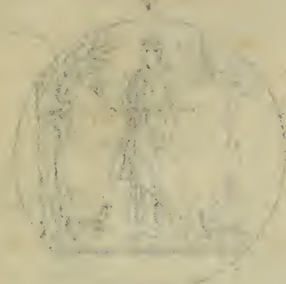
CAPUT XVIII.

In communioribus sacris stabant *erecto corpore.* fanum *prætereuntes adorant jactando oscula. nummi impp: Hadriani & Trajani explicantur. Galli veteres ac Hebræi adorantes stetisse probantur. Locus Matthæi Euangelistæ cap. 6. comm. 7. explicatus.* idem mos apud Indos *plerosque in hunc diem observatur, ut & Christianos, diebus quidem Dominicis semper priore ecclesiæ seculo, ast posteriore ævo absque discrimine geniculabant stabantque in orationibus. quod & hodie obtinet. publicis ecclesiæ reformatæ præcones & populus erecto corpore Deum invocant nudato capite. apud Pontificios plerique de Geniculis precantur.*

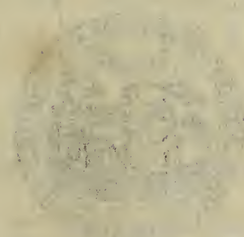
In communioribus sacris stabant adorantes erecto corpore in fortis atque erecti animi indicium, ampliorem augustioremque cultum exhibituri. sic Martialis libr. 12. epigr. 78. canit:

Multis dum precibus Jovem Salutat,
Stans summos resupinus usque in ungues,
Æthon in Capitolio.

uti

S

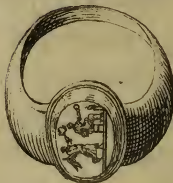
T

V

W

X

Y

J. S. Fecit.

uti de Græcis Seneca in Hercul. furent. act. 2. scen. 3. vers. 355. canit:

Namque ipsa tristi vestis obtentu caput
Velata, juxta præsides astat deos,
Laterique adhæret verus Alcidæ Sator.

Homerus quoque Iliad. 10. vers. 306.

Ἐύχετ' ἔπειτα ςὰς μέσσῳ ἕρκει ———
Precatus est postea stans in medio atrio.

& legimus in veteri inscriptione, ARA POSITA. ASTANTE. SACERDOTE. SEX. CREUSINA. SECUNDO. UT. VOVERANT. MAXIMUS. ET. MAXIMINUS. FILI.

Huc faciunt verba Apuleji apolog. 1. *nulli deo ad hoc ævi supplicavit, nullum templum frequentavit; si fanum aliquod prætereat, nefas habet, adorandi gratiâ, manum labris admovere.* ita ut privati eodem modo, quam sacrificantes, adorarunt, probante id nummo sub Litt. S. efficto ex J. Oudaan. adscribimus Juvenalis verba, quæ inveniuntur Satyr. 6. vers. 390. de matrona quadam sacrificante, ut Citharœdus Pollio ejus amatus in agone Capitolino coronam accipere posset; sonant:

— Stetit ante aram, nec turpe putavit
Pro cithara velare caput.

ubi Grangæus commentatur: *Salutabant enim Deos, non de geniculis, ſed ſtantes.* quod quidem certo reſpectu verum, at non omni, uti doctus vir dictitat. vidimus etenim mulierem genubus flexis ad aram Deos invocantem in Nummo Hadriani, ſuperiori capite effiicto.

Judæos inter nullus, niſi ſtaret, adorare poterat; teſte Rabbi Maimonide: imo ſacra temerare cenſebatur, qui eis ſedens operam dabat juxta illud Moſis Ægyptii in Biath Hamikdaſch cap. 5. interprete G: Outramo. *nullum eſt niſi ſtantis miniſterium propterea quod dictum eſt, ut ſtent ad miniſtrandum. quisquis itaque ſedens miniſtrat, profanus eſt, irritumque eſt miniſterium ejus.* neque tantum hoc Sacerdotes, ſed omnes alii in Sanctuario ſtantes peragebant, unde Maimonides in Tephilla Ubirchat Cohanim cap. 5. ait: *Nemo, niſi ſtans, rite orat.* & ipſe Chriſtus Matth. 6. comm. 5. illos accuſat, *quod ſicut Hypocritæ, ſtabant in conciliis, et in angulis platearum ad orandum, ut conſpicui fierent filiis hominum.* quod ad omnes gentes migraſſe ex Scriptoribus conſtat. Incolæ enim Bandæ, & circumjacentium Inſularum, ac nonnulli alii Indorum ſtantes adorant, ut Itinerarii omnes referunt.

Docet & appicta ex Aringhii Româ ſubterraneâ mulier Chriſtiana, Litterâ T. notata, eundem ritum apud priſcos Chriſtianos viguiſſe, affirmantibus Chryſoſtomo Homil. Diverſ. Hom.

12. & Augustino 11. ad Simplic. Qu. 4. & quidem priore ecclesiæ ævo Diebus dominicis semper, cum hebdomade de geniculis adorabant, ut supra dixi; verum posteriore seculo & geniculabant & erecto corpore stabant in precibus, licet genu flexo precari Christianarum precationum proprius mos fuerit; ita etiam recentiores Christiani stantes non raro adorant. uti in elegantissimo Numismate Regis Galliæ litterâ V. notato, quod nobis ex instructissimo Cimelio suo suppeditavit Eruditiss. L. Smids.

CAPUT XIX.

Sede[illegible]t in orationibus *Veterum plurimi*, *præsertim hoc* in parentali solemnitate *observatum apud Romanos*, *Græcos & Judæos*. Pythagoræ *de hoc more* præceptum *à Gyraldo optime explicatur. idem à Mahomethanis* ad sepulcra *observatur*. in jejuniis *Hebræorum maxime. Tertulliani de hac re elegans locus, & Servii de Lectisterniis. Solennis iste ritus incolarum insulæ Hispaniolæ. ab Christianis observatur ad plurimum.*

Alter sequitur Corporis ordo, in venerationibus aliquando observatus, quo scil. sedebant, præsertim quicunque in parentali, seu funebri solemnitate sacris operabant, teste Tibullo, lib. 2. eleg. 7.

Illius ad tumulum fugiam, supplexque sedebo,
Et mea cum multo fata querar cinere.

scribit Curtius lib. 8. *assidebat ei una ex neptibus, nuper amissum Hephestionem, cui nupserat, lugens.* atque ita intelligo Martialem lib. 2. epigr. 41.

Te

Te mæſta decet aſſidere matri,
Lugentique virum, piumque fratrem.

idque apud Hebræos viguiſſe ex ſacris literis manifeſtum. Matth. cap. 27. comm. 61. *erat autem illic Maria Magdalene, et altera illa Maria, ſedentes contra ſepulcrum.*

Apud Gentiles certe varias obſervabatur præceptum Pythagoræ *Adoraturi ſedento.* quod optime præter alios ita exponit Gyraldus in ſua interpretatione Pythag. Symbol. *ego*, inquit, *ab eo deductum puto, quod ſedentes meliorem, pacatioremque animum aſſequi exiſtimantur; (nam ſedendo, et quieſcendo animus teſte Philoſopho, melior fit) atque ea cauſa quoque rectius de quaqua re cenſere.* ſic Plautus in Rudent. act. 2. ſcen. 3.

— *I ſane in Veneris fanum, huc intro*
Sedentem, flentemque opprimes.

quam ad rem maxime faciunt tranſlatæ ex Gorlæo Annulariæ Gemmæ, litteris W. & X. notatæ. ſic Parthenius in Eroticis cap. 18. καὶ ἐπειδὴ αὐτὴν ἐξήτει ὁ ὑψικρέων, ἱκέτης προσεκαθίζετο ἐπὶ τῆς ἑςίας τῆς ἐν τῷ πρυτανείῳ. id eſt, *quam quum iſthic quæſiviſſet Hypſicreon, ſupplicem invenit ſedentem in templo Veſtæ in Prytaneo.* recte igitur Seneca in Moralibus libris inquit: *ſimulacra deorum venerantur, genu poſito illa adorant, illis per totum aſſident diem.*

Opi

Opi certe, quæ eadem terra credebatur, ſedentes vota concepiſſe, terramque de induſtriâ tetigiſſe Macrobius libr. 1. Saturn. cap. 10. & ex Varrone D. Auguſtinus libr. 7. de Civit. Dei tradunt. & canit Homerus Iliad. A.

Καὶ ῥαπάροιθ αὐτοῖο καθίζετο, ϗ λάβε γούνων
Σκαιῇ, δεξιτέρῃ δ' ἄρ ὑπ' ἀνθερεῶνος ἑλοῦσα.

Et ante ipſum ſedit, & apprehendit geni-(bus
Siniſtrâ, dextra autem mento apprehen-(dens.

ita Cotovicus Itinerar. Hieroſolym. cap. 8. narrat de Taliſmannis, ſive Turcarum Sacerdotibus: *in Meſſitis ditiores Taliſmannos ſuis ſumptibus alunt, qui ſacra inibi, in demortuorum memoriam peragunt, precesque, ac pſalmos, humi divaricatis* Sedentes *cruribus, quotidie ad certum numerum pro anima fundatoris juxta ejus ſepulchrum obmurmurant.*

Quem morem Hebræos in Jejuniis obſervaſſe caput 20. Judic. teſtatur, *omnes filii Iſraël venerunt in domum Dei, &* Sedentes *flebant coram Domino, & jejunaverunt die illo uſque ad veſperam, & obtulerunt ei holocauſta, & pacificas victimas.* & primo capite libr. 2 Eſdræ habetur: *cumque hæc audiſſem ſedi, & flevi & luxi diebus multis,*

&

& jejunabam, & orabam ante faciem Dei coeli.

Interdum vero Gentiles, precibus peractis, ſedebant, auctore Plinio libr. 28. cap. 2. & adſignatâ oratione, quam in tabulis deſcriptam annulo ſuo ſignabant, & affigebant genubus deorum. Tibullus lib. 4. eleg. 12. ad amicam verſ. penult.

Sed Veneris Sanctæ CONSIDAM *vinctus (ad aram.*
Hæc notat injuſtos, ſupplicibusque favet.

Tertullianus de Orat. *item quod aſſignata oratione aſſidendi mos eſt quibusdam.* & paulo poſt: *porro cum perinde faciant nationes, adoratis ſigillaribus ſuis reſidendo, vel propterea in nobis reprehendi meretur, quod apud idola celebratur.* Servius in locum illum Virgilii lib. 12. Æneid.

—— *Et diri ſacraria ditis.*

refert, quod Lectiſternia dicuntur, ubi in templo homines ſedere conſueverant. de vetuſtis inſulæ Hiſpaniolæ in America Incolis Alex. Roſſ. in libro ſuo de ſingulis mundi religionibus ſcribit pag. 162. *tunc circumſedent pedibus in crucis figuram collectis, & capita verſus idolum vertentes precantur, ut ſacrificia propitium dextrumque accipiat.* qui ritus etiam-

etiamnum inter Chriſtianos nonnullos obſervatur, cum publicis concionibus orationibusque interſunt ſedendo, qua de re omnem reformatam Eccleſiam Chriſti oculatam teſtem advocamus, & adducimus ex *cimelio noſtro* Calculum littera Y. ſignatum.

CAPUT XX.

Converſio ad orientem *ubique fere in uſu. maxime* apud Gentiles *veteres.* Turcæ ad Meridiem *ſeſe vertunt.* Javani *hodierni Priſcique* Orientales *idem obſervant.* Perſæ veteres Solis cultores. *illorum poſteri ſe diebus* ad Solem, *noctibus* ad Lunam *vertunt.* templa ad orientem *poſita.* Statua *ædis* ad occidentem *conſtituta.* Aræ ad orientem *erectæ.* Judæi ad Occidentem, *ubi Sanctuarium templi Hieroſolymytani erat, ſeſe convertebant.* Chriſtiani veteres *Gentilium morem ſecuti ſunt, recentiores negligunt.* Converſio ad Orientem Chriſtianiſmo antiquior. *Mercerus notatus. quare Eccleſia vetus Orientem precatura aſpexerit, inquiritur. idem mos per Helveticas Rheticaſque fœminas hodie obſervatur.*

Inter omnes vero Adorationis ritus iſte maxime obtinebat, ut ad orientem Solem ſe converterent Apulejus Metam. libr. 2. *tunc*

orientem obversus, scribit, *& incrementa solis augusti tacitus imprecatus, venerabili scena, facies, & studia præsentium ad miraculum tantum certatim adrexit:* quod scil. ex mystica religione fiebat. Apuleji verba hæc Ovidiana excipiunt lib. 4. fast:

His dea placanda est, hæc tu, conversus (ad ortus,
Dic quater: & vivo perlue rore manus.

adde elegans carmen, quod apud Valerium Flaccum lib. 3. Argon, in quo plures adorandi ritus comprehenduntur:

Delius hic longe candenti veste Sacerdos
Occurrit, ramoque vocat: jamque ipse re- (centi
Stat tumulo, placida transmittens agmina (lauro
Ducit & ad fluvios, ac vincula solvere (monstrat
Prima pedum; glaucasque comis prætexere (frondes
Imperat, hinc alte Phœbi surgentis ad or- (bem
Ferre manus.

Turcæ autem, omnesque Mahometanorum instituta secuti Populi precantes ad Meridiem se convertunt. scribit Johan. Cotovicus cap. 5. Itinerar. Hierosolym: *tum singuli in Seriphum, vel*

vel Hoggium oculos figunt, ejusque motus, & corporis gestus diligenter observant, & imitantur, in terram procumbunt, et versus Meridiem se statuentes precibus incumbunt. Javani vero, magno silentio religionem exercentes, supplices ad orientem sese convertunt, ut in libro Itinerario Indiæ Orientalis videre licet, & refert Lucianus in Navigio omnem Indorum Gentem Solem adorare, cum mane surgens sese ad orientem solem convertat, & saltatione quadam Deum salutat, Solis cursum & Choream sequens, idemque faciat vesperi, quando cubitum eat. testatur Tacitus Hist. lib. 3. cap. 24. *Syros religiose salutare solitos orientem.* ubi magnus Lipsius notat, non Syris & Orientalibus tantum, sed plerisque Gentium in more fuisse positum. legite Apulejum Met. libr. 2. *tunc Orientem*, scribit, *obversus, et incrementa Solis augusti tacitus imprecatus, venerabili scena facies et studia præsentium ad miraculum certatim tantum adrexit.* verosimile est, ab antiquis Solis cultoribus morem hunc profluxisse, quorum posteri adhuc in Persia vigent, Persæque vocantur, quibus à Sacerdotibus mandatum est sese diebus ad Solem, noctibus ad Lunam vertere. qua de re se oculatum testem Boulaye Le Gouz. in libr. itinerar. tom 2. pag. 108. sistit.

Ad Solem respiciebant Veteres, cum mundi

ortus à Læva ſit, unde ſiniſtrum ac lævum fulmen inter proſpera habetur, & in cælo templum locus auſpicii eſt, cujus partes ſunt quatuor; Siniſtra ab oriente, Dextra ab occaſu, Antica ad Meridiem, Poſtica ad Septentrionem: & præcipit Hermes Treſmegiſtus, cum quis deum adorare voluerit, reſpiciendum eſſe in Auſtrum, Sole occidente, Sole vero oriente, in eum, qui Subſolanus vocatur; aſſerit Rhodiginus quoque, quosdam ex Græcis prodere, ſi Heroibus rem divinam obibant, occaſum ſolitos ſpectare, ſi Diis, exortivas partes. locus eſt antiq. lection. lib. 12. cap. 2. hanc ob cauſam templa Orientem ponenda credebant antiqui, ut aperte Vitruvius lib. 4. cap. 5. docet. *ædes autem*, ſcribit, *ſacræ deorum immortalium ad regiones, quas ſpectare debent, ſic erunt conſtituendæ, ut, ſi nulla ratio impedierit, liberaque fuerit poteſtas, ædis ſignum, quod erit in cella collocatum, ſpectet ad verſpertinam cæli regionem, ut, qui adierint ad aram immolantes, aut ſacrificia facientes, ſpectent ad partem cæli orientis, et ſimulacrum, quod erit in æde, et ita vota ſuſcipientes contueantur ædem et orientem cæli.* atque Frontinus, improbans illorum opinionem, qui ſecus ac in orientem templa ſtruenda putabant, in lib. de Limitib. in principio habet: *Et, ſicut quidam garriunt architecti, delubra in Occidentem recte ſpectare ſcripſerunt.* ad hanc & partem cæli

Aras

Aras erectas fuisse comperio. hinc æneid. lib. 12. Virgilius.

Illi, ad surgentis conversi limina Solis,
Dant fruges manibus salsas, et tempora (ferro
Summa notant pecudum, paterisque alta- (ria libant.

Vitruvius lib. 4. cap. ult. *Aræ*, scribit, *spectent orientem*, vide plura apud Cl. Alexandr. lib. stromat. 7. Hospinian in histor. sacram, lib. 3. Polydor Virgil. libr. 5. cap. 9. & J. Lipsium in notis ad Tacit. lib. 3. histor. num. 33.

Judæi ad Occidentem conversi precabantur Deum, ubi sanctuarium erat, cum vellent ostendere *sese non Solem*, *sed Solis dominum adorare*, ut Anastasius Nicænus Quæst. 18. ait. & Exod. 26. ac Ezech. 8. comm. 16. accusantur Israëlitæ, quod precaturi ad Orientem sese converterunt. de Judæis etiam extra terram Judaicam degentibus Maimonides in Tephilla Ubircath Cohanim cap. 5 tradit, quod preces suas edebant facie ad terram Israëlis versa, & stantes intra terram Israëliticam facie versus Hierosolymam directâ, atque stantes in Sanctuario ad adytum intimum facie versa.

Atque in hoc ritu Christiani veteres maluerunt Gentilium morem sequi, Ecclesiæ non

ſcriptâ, ſed ab Apoſtolis profecta traditione, ut Auctor libri Reſponſionum ad Orthodoxos Quæſt. 118. & Baſilius Magnus cap. 27. de Spir. Sanct. ad Amphilochum memorant, Dionyſius item in libro de Eccleſiaſt. hierarch. cap. 1. ſcribit: *Et cum poſt trinam abrenuntiationis conteſtationem, tertio ſe illa abrenuntiare profeſſus fuerit, ad Orientem illum traducit* (Sacerdos ſcilicet) *aſpicientemque in coelum atque intendentem manus, Chriſto ſacrisque omnibus divinitus traditis conſentire jubet.* confirmat hoc Leo Papa ſerm. 7. de Nativ. inquiens: *de talibus inſtitutis etiam illa generatur impietas, ut ſol, inchoatione diurnæ lucis exurgens, à quibusdam inſipientioribus adoretur: quod nonnulli etiam Chriſtiani adeo ſe religioſe facere putant, ut, priusquam ad beati Petri Apoſtoli Baſilicam, quæ uni Deo vivo et vero eſt dedicata, perveniant, ſuperatis gradibus, quibus ad ſuggeſtum aræ ſuperioris adſcenditur, converſo corpore, ad orientem ſe ſolem reflectant, et curvatis cervicibus in honorem ſe ſplendidi orbis inclinent.* & propterea orantes orientem Solem reſpexiſſe tradit Auguſtinus lib. 2. de Orat. Domin. in monte tom. 4. ut elevent mentem ad Creatorem lucis. verba ſunt: *Cum ad orationem ſtamus, convertimus ad Orientem, ut admoneatur animus ad naturam excelſiorem ſe convertere, id eſt, ad Dominum, cum ipſum corpus ejus, quod eſt terrenum, ad corpus*

pus excelsius, id est, ad corpus cæleste convertatur; quoniam necesse est, ut cælum præferant terræ: et cum aliquando cognoverint dignitatem animæ cæleste etiam corpus excedere; magis eum quærant in anima, quam in corpore etiam cælesti: et cum cognoverint quantum distat inter peccatorum animas et justorum; sicut non audebant, cum adhuc carnaliter saperent eum in terra collocare, sed in cælo, sic postea meliori intelligentia magis eum in animis justorum, quam in peccatorum requirant. scribit vero J. Pineda Hispalensis in Jobi cap. 39. comm. 26. jam Leonis tempore illam primæ Ecclesiæ consuetudinem adorandi & templa erigendi versus Orientem obsolevisse, quam servandam curarant & præceperant primi Ecclesiæ Patres. quod optime Latinus Pacatus Drepanius cap. 3. Panegyrici ad Theodosium asserit his verbis: *nam ut divinis rebus operantem in eam cæli plagam ora convertimus, à qua lucis exordium est.*

Hunc ritum tamen non omnes Gentiles observasse docet Tertullianus in Apolog. *sed et plerisque*, ait, *vestrum affectatione aliquando & cælestia adorandi ad solis ortum labia vibratis.* at antiquiorem Christianismo esse, præter supracitata loca Job. 31. comm. 26. 27. & 28. docet, quare non mirari satis possum, qua de causa Clariss. Mercerus ad cap. 17. lib. 4 Alexandri ab Alexandro commentatus sit, Gentes sese ad orientem oran-

tes vertisse imitatione Christianorum, & prioribus seculis nondum receptum fuisse; cum contrarium cunctis, qui Minervæ operam dant, quam clarissime innotescat. adscribo, quod Christiani primæ ecclesiæ ad orientem precaturi se convertebant, ut quædam Sacræ Scripturæ loca, de Messia prolata, exprimerent observatione istâ, quale est illud Malach. 4. comm. 2. *Vobis vero, qui timetis nomen meum, orietur Sol Justitiæ.* ad quem locum & ritum allusit Zacharias pater Joannis Baptistæ Luc. 1. comm. 78. *Invisit nos Oriens ex alto.* vide Heins. Exerc. lib. 3. cap. 1. eundem ritum in itinerario suo per Helvetiam & Italiam Rever. & Eruditiss. Gilbertus Burnet, Salisburiensis hodie in Anglia Episcopus fidelissimus, observari in nonnullis Helvetiæ ac Rhetiæ urbibus per fæminas refert hisce verbis: *convertunt sese hoc loco, sicuti Bernæ, ad orientem inter orandum* (publice scil.) *veluti etiam observant in privata suâ religione ante inceptas postque initas preces publicas.* & Vine Le Blanc in itinerario suo de Bengalæ incolis narrat, quod in templis eorum altaria duo inveniuntur, orienti atque occidenti Soli consecrata, ad quæ, versa ad Solem facie, orant & sacrificant. sicuti Hugo Linschoten cap. 33. itinerarii sui de Subditis Magni Mogolis in regnis Guzuratte, & Decan testatur, quod Solem Lunamque adorantes,

tes,

tes, atque ſe lavantes, ſemper vultus ſuos ad Orientem Solem convertunt. & non diſſimile eſt, quod citatus Le Blanc de Mahomethanis Gentilibusque Subditis Magni Negi, ſeu Æthiopiæ Imperatoris, refert lib. 2. cap. 1. hi enim, ut ipſius urbis utar, *Solem venerantur, & oriente die excelſum locum aſcendentes, naſcentem Solem precantur, ſæpius procumbentes ac terram exoſculati.*

CAPUT XXI.

Manus in adoratione *maxime requisitæ. plerumque* in cœlum tendebantur. *Inferos oraturi* manus demittebant *Gentiles.* in publica lætitia *manus attollebantur. idem mos ad Christianos hodiernos transiit.* Varii modi protendendi manus *recensentur. nonnulli* manum dextram, *alii* ambas manus tendebant. *manus pro ipsa adoratione.* Dextræ *religio. Dextra pars boni ominis. Dextra manus Fidei ac Concordiæ signum.*

Manus in adoratione non minimam partem tenebant, cum, docente Quintiliano, sine manibus trunca sit oratio ac debilis, & ceteræ partes eloquentem adjuvent. hæc prope est, ut ita dicam, ipsa actio. manibus enim loquimur, manibus poscimus, minamur, supplicamus, atque tanti apud Veteres Philosophos habebantur, ut rationis ac sapientiæ ministras esse manus pronuntiarunt, imo Anaxagoras, uti Aristoteles & Plutarchus tradunt, ideo sapientissimum videri hominem dixit, quia manibus erat instructus, quippe *inter agendum non ut ceteræ partes loquentem tantum adju-*

adjuvant, sed ipsæ quodammodo loqui videntur inquit Rhodiginus Lection. Antiq. lib. 4. cap. 3. & tradit idem libr. 29. cap. 11. quod *Philon medicus (ut videtur) nobilis, quum medicamenta quædam ad medendi visum exquisitissima concinnaret, & regias quasdam (ut Plutarchus inquit) & alexipharmacas potestates conficeret, eas quod salutares & divinas quodammodo sciret,* θεῶν χεῖρας, *veluti adagio quodam appellare consueverat, hoc est,* DEORUM MANUS.

Erat autem voventium manus leviter pandata Virgil. lib. 3. Æneid.

> ——— *Tendoque supinas.*
> *Ad cœlum cum voce manus.*

hoc viri, hoc mulieres. sic Cæsar libr. 2. de bell. civil. scribit: *facile erat è castris C. Trebonii, atque ex omnibus locis superioribus prospicere in urbem, ut omnis Juventus, quæ in oppido remanserat, omnesque superioris ætatis cum liberis atque uxoribus, publicisque custodiis, aut ex muro ad cœlum manus tenderent, aut templa deorum immortalium adirent, & ante simulacra projecti, victoriam ab Diis exposcerent.* hoc & Græci aliique Gentiles. Homer. odyss. 1.

> Εὔχετο χεῖρ' ὀρέγων εἰς οὐρανὸν ἀστερόεντα.
> *Precabatur manus porrigens ad cœlum stel-(latum.*

Simpli-

Simplicius ad Ariſtotelem de cælo l. 1. p. 31. *καὶ γὰρ ἐν τοῖς ἱεροῖς, καὶ ἐν τοῖς ναοῖς νομίζοντες μεςοὺς θεῶν εἶναι, ἐκτείνουσιν εἰς αὐτοὺς τὰς χεῖρας, in ſacris enim & templis exiſtimantes, ea Diis eſſe plena, ad eos manus extendunt.* quod etiam Moſes Exod. 17. comm. 10 & 11. & Salomon 1. reg. 8. comm. 45. fecerunt.

In ſacrificiis Judæos ambas manus inter bina victimæ cornua poſuiſſe, confitentes peccatum, ſcribit Maimonides in Maaſe korban cap. 3. Inferos autem deos oraturi Gentiles Manus demittebant pronas, ut Euſtathius ad libr. 6. Iliad. notat, & ita aras ſubterraneas illis ponebant; qui vero Deos Marinos precabantur, verſus mare Manus expandebant, uti de Cleantho Maro Æneid. lib. 5. verſ. 233. canit: uti in publicâ quoque lætitiâ congratulantium mos erat manus in cœlum attollere, ut Suetonius in Vitell. cap. 7. annotavit. verba Virgilii ſunt:

Ni palmas ponto tendens utraſque Cloan-
(thus,
Fudiſſetque preces, Divoſque in vota vo-
(caſſet:
Dii, quibus imperium.

& de Achille â Thetide opem rogante teſtatur divinus Homerus Iliad. A. verſ. 350:

Θῖν' ἐφ' ἁλὸς πολιῆς, ὁρόων ἐπὶ οἴνοπα πόντον.
Πολλὰ δὲ μητρὶ φίλη ἠρήσατο χεῖρας ὀρεγνύς.

In

In littore cani maris, nigrum in pontum
(oculos figens:
Matri autem multas preces fudit, manibus
(extensis.

ac Horatius lib. 2. ſerm. 5. canit:

Importunus amat laudari. donec ohe jam,
Ad cœlum manibus ſublatis, dixerit,
(urge.

manum ergo expanſam habere adorationis ſignum erat, uti dictum, & Anchiſes apud Maronem lib. 3. Æneid. teſtatur hiſce:

Et pater Anchiſes, paſſis de littore pal-
(mis,
Numina magna vocat, & meritos indicit
(honores.

quod Chriſtiani Veteres, quod aliquando recentiores, & quidem in morem crucis. Ambroſius de Cruce Serm. 56. *homo cum manus levaverit, Crucem pingit; atque ideo elevatis manibus orare præcipimur, ut ipſo membrorum geſtu Paſſionem Domini fateamur.* & Tertullianus in lib. de Orat. Num. 13. *atqui cum modeſtia & humilitate adorantes magis commendabimus Deo preces noſtras: ne ipſis quidem manibus ſublimius elatis.* audite Prudentium Periſteph. Hymn. 6.

Non

Non ausa est cohibere pœna palmas,
In morem crucis ad patrem levandas,
Solvit brachia, quæ Deum precentur.

Talis adorantis figuram apponimus ex P. Aringhii, & Bosii Româ Subterraneâ præ se ferentem virum expansis, consueto orantium more, brachiis precationi insistentem, notatam Litt. Cc. lege & Matisconensis Synodi decretum cap. 1.

Sæpius ad Genua supplices manus tendebant. Seneca in Hercul. furent. act. 4. scen. 1. vers. 102.

——— ——— *En blandas manus*
Ad Genua tendens, voce miseranda ro-
(gat.

& Valer. Maximus lib. 6. cap. 4. *supplices ad Genua judicum manus tetendit.* ut videre possis in appicto Numismate sub Litt. Aa. quia scilicet, ut Plinii verbis libr. 2. cap. 45. utar, *hominis Genubus quædam religio inest observatione Gentium.* imo potestas juxta Homerum odyss. A. Ἀλλ' ἤτοι μὲ ταῦτα θεῶν ἐν γούνασι κεῖται. *Verum enimvero hæc deorum in genibus posita sunt:* Neque dispar apud hodiernos Gentiles cerimonia in adorando circa motum manuum tenetur. ita de Japonensibus refert Jesuita Froës, quod sonante tintinnabulo ad templa convocati, maximâ attentione genuflexi pre-

a a

b b

c c

d d

e e

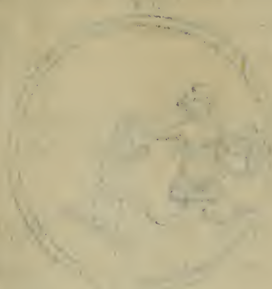
f f

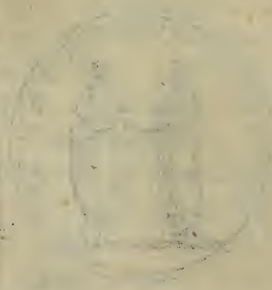
J.S. Fecit.

precantur, tollentes manus ſuas ac Roſaria in Cœlum; & de Chinenſibus ſcribit in Itinerar. Zegerus à Rechteren: *orant complicatis manibus, eaſque in pedes collocant.* teſtatur ſimile quid de Indiæ orientalis Brachmannis Abrahamus Rogerius, inquiens: *Verum quoties Idoli ſtatuam circumiërunt, toties expanſis complicatiſque manibus projicere ſeſe in terram debent.* Tribus autem potiſſimum modis manus protendebantur: in crucis figuram ſcilicet, uti ſuperius dictum, ac oſtenſum; pluries ita complicantur, ut digiti manus dextræ inter digitos ſiniſtræ, & hi rurſus inter illos reſideant, & ſiniſter pollex in dextro quieſcat. non raro manus manui opponitur, & ante faciem pectuſve tenetur: qui ritus manuum conſpicitur in quatuor appictis nummis, annulis, & marmore ſepulchrali apud Aringhium, ſignatis Litt. A a. B b. C c. & D d. in quibusdam tamen Regionibus Aſiæ & præſertim Ægypti antiquitus, & in hunc diem apud Turcas manibus in pectore decuſſatim poſitis peragitur Adoratio, teſte Le Croix in Epiſtola 6 Annalium, & Du Mont in Itinerar. per Aſiam pag. 468. probante hoc eleganter Gemma ex Gorlæo effict. ſub Litt. E e. ubi Pater omnium Termini imagine ab Simone mago & Baſilide commendatus repræſentatur.

Nonnulli tantum unam manum ad Deos tendebant, alii duplices manus, & hoc frequen-

quentius. adi Virgilium libr. 10. Æneid.

Et duplices cum voce manus ad sidera ten-
(dit.

rursus lib. 1.

Ingemit & duplices tendens ad sidera pal-
(mas
Talia voce refert.

ac Curtius de Dario scribit libr. 4. cap. 10. *tandem, ut fides facta est, vera esse, quæ adfirmaret spado, capite velato diu flevit, manantibusque adhuc lacrymis, veste ab ore rejectâ ad cælum manus tendens, dii patrii, inquit, primum mihi stabilite regnum.* puras nempe dextras simul ac sinistras. quod Athenienses teste Demosthene in Midiana pag. 392. Diis utriusque sexus cœlestibus præstare Jussi Dodoneo Oraculo, Θεοῖς Ὀλυμπίοις πάντεσι καὶ πάσαις ὁσίας δεξιὰς καὶ ἀριστερὰς ἀνιχόντες, *Diis ac Deabus omnibus cælestibus puras dextras ac sinistras manus attollentes.* de protensione unius manus Virgil. Æneid. lib. 12.

——— ——— *Sic deinde Latinus,*
Suspiciens cœlum, tenditque ad sidera dex-
(tram.

Tantam autem vim in adoratione apud Gentiles Manus habuerunt, ut per illas adorationem ipsam significarunt. Seneca in Hercul.

cul. furent. act. 4. scen. 1. vers. 914. canit:

Tonantem nostra adorabit manus.

& Horat. lib. 3. od. 23.

Cælo supinas si tuleris manus.

quin imo Plinius lib. 11. cap. 45. scribit: *inest & aliis partibus quædam religio, sicut dextra* (scil. manus) *osculis aversa appetitur, in fidem porrigitur.* in omnibus enim cautio erat, ut quidquid dabatur, de manu dextra daretur. Servius ad illa verba Virgilii Æneid. libr. 8.

Una omnes juvenum primi pauperque se-
(natus.
Tura dabant.

optime commentatur: *Verbosorum usus est. nam dici solebat in sacris: da quod debes de manu dextra aris.* ita & de Didone canit Poëta lib. 4. Æneid.

Ipsa tenens dextrâ pateram pulcherrima
(Dido
Candentis vaccæ media inter cornua fundit.

Dextrum autem dicebatur, uti capite 13. diximus, quicquid prosperum propitiumque erat. Ovid. fast. lib. 1. vers. 6.

Huic tibi devoto numine dextêr ades.

& inferius:

Dexter ades ducibus: quorum ſecura labore
Otia terra ferax: otia pontus habet.
Dexter ades patribuſque tuis populoque Qui-
(rini.

Stat. ſylv. lib. 5. ſylv. 1. verſ. 13. ita Dexter Apollo & ibid. verſ. 71.

Dextros tua vota marito
Promeruêre deos.

ita & boni ominis ergo inaugurandis Regibus Dextram imponi ab Auguribus Livius arguit lib. 1. cap. 18. atque Rhodiginus Lect. Antiq. lib. 29. cap. 26. de Ægyptiorum litteris hieroglyphicis locutus ait: *ex reliquis corporis partibus dextera manus digitis paſſis libertatem deſignat; ſiniſtra vero compreſſis, tenacitatem atque avaritiam.*

Dextra ergo manus, ut ſupra docuit Plinii locus, fidei ſignum erat, & à Perſis quidem ſanctiſſimum pignus fidei cenſeri Diodorus auctor eſt. ita & in Med. verſ. 248. Seneca,

Fidemque ſupplex præſidis dextræ peti.

Virgilius 1. Æneid. verſ. 408. *Jungere dextram*, & inter Pythagoræ ſymbola refertur, *Dextram ne cuivis porrigas.* imo & ſignum fæderum

derum ac Concordiæ habebatur, ut Virgil. Æneid. 7. verſ. 26.

Pars mihi pacis erit dextram tetigiſſe Ty- (ranni.

& putabatur fides in dextris ſacrata eſſe. de quo Livius libr. 1. cap. 21. teſtes ſunt hujus conſuetudinis nummi, quorum unus hic, qui inter numiſmata aurea Ducis Croyi reperitur tab. 28, apponitur ſub litt. Ff, referens typum Concordiæ Auguſtorum cum epigraphe Concordiæ Auguſtorum TR. P. XV. COS. III.

CAPUT XXII.

Ara apprehensa *in publicis sacris*, mensa *in privatis.* pecudi *mactando manus imponebant offerentes apud Judæos.* juramenta super altaria *præstabant Gentiles, præstant inter Christianos Pontificii.* Postem *in templi dedicatione ac suppliciis tenebant, alii* amplectebantur Aras, *nonnulli idolorum* Genua, *alii Idolorum* simulacra. *Græci* palmites, *eosque* lanâ *circumdatos, manibus gestabant. iis Statuæ Genua, ejusve dextram Manum, vel Mentum, vel Genas attingebant.*

Cum vero preces publicæ, vota ac juramenta ad altaria rite fiebant, ac orationem litare non posse putabant veteres, nisi, qui deos precabatur, aram manibus apprehenderet, uti optime refert Macrobius Saturn. libr. 3. cap. 2. in principio, & hanc antiquitus Ansam fuisse dictam refert Varro apud eundem. canit de ipso ritu Maro lib. 4. Æneid.

Talibus orantem dictis, arasque tenentem
Audiit omnipotens.

&

gg

hh

ll

ii

kk

J. S. fecit.

& libr. 6. Æneid.

Talibus orabat dictis, arasque tenebat.

at pellex lege Numæ vetebatur aram tangere, & si tetigisset, solutis crinibus agnum cædere jubebatur. Similiter in mensa, in quâ bene precari moris fuisse docet Livius, precantes mensam tangebant. Ovid. libr. 1. Amor. eleg. 4.

Tange precor mensam, tangunt quo more (precantes.

& huc eleganter facit appicta Gemma apud Gorlæum sub Litt. Gg. referens sacrificium Isidis. ita apud Judæos morem receptum fuisse videmus, ut pecudis ad ostium tentorii sacri stati capiti offerentis manus imponeretur. vide Lev. 1. comm. 4. 3. comm. 2. 8. 13. & 4. comm. 4. 24. 29. & diserte Maimonides scribit in Maase Korban. cap. 3. quod *quisque manus suas inter bina victimæ cornua ponens confitebatur peccatum juxta victimam pro peccato, noxamque juxta victimam pro noxa cæsam.* illamque confessionem hujusce formulæ fuisse idem eodem loco tradit: *Obsecro Domine, peccavi, deliqui, rebellavi, hoc & illud feci, nunc autem pænitentiam ago, sitque hostia hæc expiatio mea.*

Cumque in jurejurando Deos testes invoca-

rent altaria tangebant, ſic Juvenalis ſatyr. 14. verſ. 218. canit:

Falſus erit teſtis, vendet perjuria ſumma
Exigua, Cereris tangens aramque, pe-
(demque.

optimus ſane locus eſt apud Juſtinum lib. 24. cap. 2. ubi ſcribit: *qno perducto in ſanctiſſimum Jovis templum, veterrimæ Macedonum religionis, Ptolemæus, ſumptis in manus altaribus, contingens ipſa ſimulacra, & pulvinaria deorum, inauditis, ultimiſque execrationibus adjurat.*
ſic Virgilius libr. 12. Æneid. Latinum Regem introducit loquentem:

Tango aram, medioſque ignes, ac numina
(teſtor.

unde Propertius aram pro ſacramento ponit:

Ergo qui pactas in fœdere ruperit aras.

in cujus rei fidem videte tranſlatam huc ex Gorlæo Gemmam ſub litt. I i. in quâ Imperator armatus ac paludatus victoriæ aræ manum imponens, tacto ejus ſimulacro, adjurat. & inter Chriſtianos ſemper in Eccleſiâ Romanâ ſuper altare Jusjurandum præſtitum ſatis Canones probant. vide C. habemus 22. Quæſt. Jurament. ſup. altar. & Calculum æreum ſub
Litt.

Litt. Kk. *ex Cimelio noſtro*, referentem fædus inter Gallos & Helvetios impoſitione manuum ſuper altare & juramento ſancitum.

Neque hic mos antiquis Græcorum latuit. ſcribente M. Tullio pro L. Cornelio Balbo: *ut mos Græcorum eſt, Jurandi cauſa ad aras accedebant.* habet & Æmilius Probus in Hannib: *ad aram adduxit, apud quam ſacrificare inſtituerat, eamque, cæteris remotis, tenentem jurare juſſit.* ſic Seneca in Hercul. furent. act. 3. ſcen. 3. verſ. 875.

Thebis læta dies adeſt:
Aras tangite ſupplices.

quod Livius 3. decad. lib. 1. poſt. princ. & Valerius Maximus lib. 9. cap. 3. affirmant.

In templi vero, ædiſque conſecratione poſtem tenens, accenſo foculo, & conſecrationis verbis rite conceptis, ne ſyllaba, vel verbo cadant, numen implorabat, qui templum, ædemve dedicaturus erat. Livius 1. decad. lib. 2. *poſtem*, ſcribit, *jam tenenti conſuli, fædum inter precationem Deum nuncium incutiunt: mortuum ejus filium eſſe, funeſtaque familia dedicare eum templum non poſſe. non crediderit factum, aut tantum animo roboris fuerit, nec traditur certum, nec interpretatio eſt facilis. Nihil aliud ad eum nuncium à propoſito averſus, quam ut cadaver efferri juberet: tenens poſtem, precationem peragit; & dedicat*

templum. Cicero in Orat. pro domo ſuâ ad pontif. *Poſtem teneri*, inquit, *in dedicatione oportere videor audiſſe templi.* & paulo poſt: *verbone Pontifices putatis, ſi is poſtem tenuerit, & aliquid dixerit, domum unius cujuſque conſecrare poſſet?* Poſtem vero templorum abſque dedicatione illa templorum, ædiumve ſacrarum, adorantes numina, amplexos eſſe nonnullos optime Poetarum Latinorum princeps probat lib. 2. Æneid.

Tum pavidæ tectis matres ingentibus er-
(rant,
Amplexæque tenent poſtes, atque oſcula
(figunt.

Nonnulli paſſim aris cum advolverint, teſte Papinio Statio lib. 5. ſylv. 1.

——— *Dum cunctis ſupplex advolveris*
(aris,
Et mitem genium Domini præſentis ado-
(ras.

aras amplectebantur, Apulej. libr. 6. metam: *tunc genu nixa, & manibus aram repente amplexa, deterſis ante lacrymis, ſic deprecatur.* & Senec. Herc. fur. Act. 2. verſ. 503.

Complectere aras, nullas eripiet Deus
Te mihi.

alii Genua complectebantur. Claudianus de Rapt. Proſerp. lib. 1.

Sed Parcæ vetuêre minas, orbique timen-
(tes
Ante pedes, ſoliumque ducis fudêre ſeve-
(ram
Caniciem, Genibuſque ſuas cum ſupplice
(vultu
Admovêre Manus.

& Anacreon ad Cupidinem:

Ἐπιϛρέφεται, δὲ ὑψηλῶν ὀρέων κορυφὰς γουνοῦ-
(μαί σε
σὺ δ᾽ εὐμενὴς ἔλθ᾽ ἡμῖν κεχαρισμένης δ᾽ εὐχωλῆς
(ἐπακούειν.

En Genua ſupplex amplector tua,
Tu propitius teneras exaudi preces.

quare Thyeſtes inquit apud Senecam in Thyeſte act. 3. ſcen. 2. verſ. 522.

—— *Frater, à genubus manus*
Auſer, meoſque potius amplexus pete.

Græci & genua, & mentum in ſupplicando tangebant, ut Plinius docet libr. 2. cap. 45: *Antiquis Græciæ*, inquit, *in ſupplicando mentum attingere mos erat.* & quidem dextrâ manu, cum ſiniſtrâ genua attingebant. ſic Homerus lib. 1. Iliad.

Καὶ ῥα παροίθ᾽ αὐτοῖο καθίζετο, καὶ λάβε γούνων
Σκαιῇ, δεξιτέρῃ δ᾽ ἄρ᾽ ὑπ᾽ ἀνθερεῶνος ἑλοῦσα.

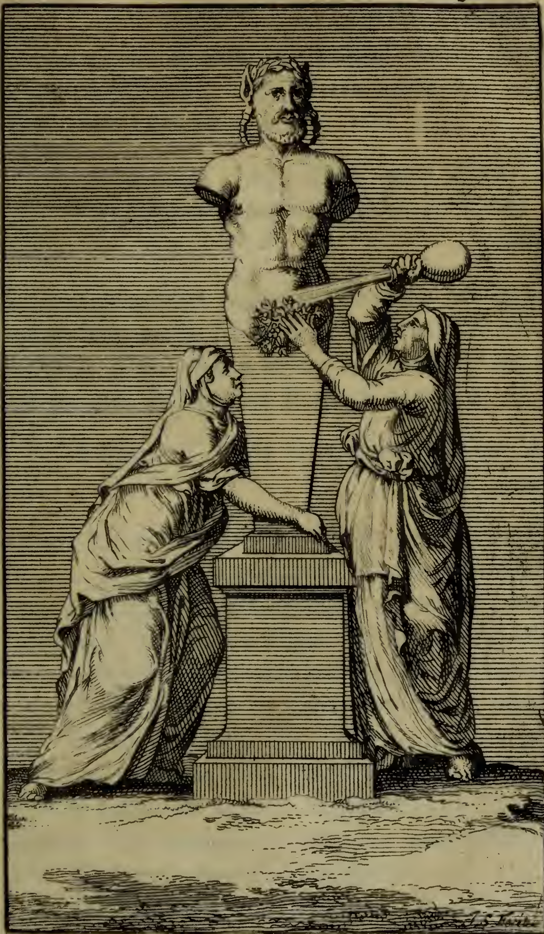
Et ante ipſum ſedit, & apprehendit ge-
(nibus
Siniſtra, dextra autem mento apprehen-
(dens.

Alii totum ſimulacrum ipſius Dei tenebant; ſicut de mulierculis in Plauti Rudente act. 3. ſcen. 2. dicitur:

Veneris ſignum ſunt amplexæ, nunc homo
(audaciſſimus
Eas deripere vult.

quod L. Syllam Valer. Maximus lib. 1. cap. 2. ſcribit feciſſe, quoties prælium committeret. verba ejus ſunt: *L. Sulla, quoties prælium committere deſtinabat, parvum Apollinis Signum, Delphis ſublatum, in conſpectu militum complexus, orabat uti promiſſa maturaret.* cujus rei exempla prebent appicta ex Gorlæo Gemma ſub Litt. Hh. & Marmor antiquiſſimum ex J. J. Boiſſardi Autiquitat. Roman. part. 1. deſumptum, at diminutum, ubi ſacrificium ſolenne Priapi coronati & oleo delibuti conſpicitur, & ad ſiniſtrum ejus latus Ithyphallus Sacerdos illius ſtatuam manibus comprehendit, & oſculari videtur.

Supplices autem apud Græcos palmites manibus plerique geſtabant, ut benevolentiam numinis, cui ſupplicabant, ſibi conciliarent, prout Triclinius Comment. in Soph. Oedip. Tyr.

Tyr. verſ. 3 tradit; atque illos lana circumdare ſolebant, & hujuſmodi lana, quod circumvolvi ſolebat, à Latinis Vitta dicebatur vel Infula. Virgil. Æneid. lib. 7. verſ. 236.

——— *Ne temne, quod ultro*
Præferimus manibus vittas ac verba pre-
(cantum.

a Græcis autem ςέμμα dicebatur, uti expreſſe vetus Sophoclis Scholiaſtes affirmat in verſ. 3. Oedip. Tyr. ςέμμα δέ ἐςι τὶ προσειλημένον ἔριον τῷ θαλλῷ. & Homer. Iliad. A. verſ. 14.

Στέμμα τ' ἔχων ἐν χερσὶν ἑκηβόλου Ἀπόλ-
(λωνος.

atque his ramis Statuæ genua, cui vota faciebant, attingere ſolebant, &, ſi ſpes de felici exitu affulgeret, ad manum dextram, vel ad mentum vel genas uſque admovebant palmites, quorum exempla paſſim apud Homerum & veteres Scriptores alios adeo obvia ſunt, ut ſupervacuum duco illa afferre. verum obſervatione dignum eſt, quod olim in more poſitum erat, ut iidem ſupplices ſiniſtra manu ramos iſtos ἱκετηρίους geſtarent, dum manu dextrâ Deorum ſigna apprehenderent, uti ex Æſchyl. Suppl. verſ. 199 liquet. ubi Danaides ad Jovis aram accedentes cum ἱκτηρίαις jubentur à Patre,

Σεμ

Σεμνῶς ἔχουσαι διὰ χερῶν εὐωνύμων,
Cum reverentia easdem geſtare manibus (ſiniſtris.

quo loco vetus Enarrator, ὅτ᾽ ἐςιν, ἀντέχεσθε τῇ θεξιᾷ τῶν ἀγαλμάτων. τῇ ἀριςερᾷ τοὺς κλάδους κατέχουσαι, quod eſt, *adprehendite dextra ſtatuas, ſiniſtra ramos ſupplicum tenentes.*

CAPUT XXIII.

Lacrymæ *precibus plerisque* additæ. *ipſis* Diis *lacrymæ* attributæ *per Gentiles.* aræ, limina, poſtes, ſimulacra *lacrymis rigabantur. pænitentiæ ergo coram Deo Judæi ac Chriſtiani ſecuti ſunt hunc morem.*

Deſperantes ſolis precibus Deos poſſe flecti, ad plurimum lacrymis moveri credebant Veteres. Ovid. eleganter lib. 3. de Pont.

Gratia ſi nulla eſt, lacrymæ tibi gratia (fiant:
Hac potes, aut nulla parte movere deos.

&, de Venere teſtatur Tibullus lib. 1. eleg. 4.

Blanditiis vult eſſe locum Venus ipſa que-(relis.
Supplicibus miſeris flentibus illa favet.

hinc ad aram Miſericordiæ, ubi nullum dei ſimulacrum erat, nec thure adolebant, nec victimam afferebant, ſolis lacrymis litantes, docente idpræter alios Statio theb. lib. 12.

——— ——— *Noctesque dieſque*
Ire datum, & ſolis numen placare que-(relis.

Parca

Parca ſuperſtitio. non thurea flamma nec
(altus
Accipitur ſanguis, lacrymis altaria ſu-
(dant.

ita & Curtius de Dario ſcribit: *Darius capite velato diu flevit.*

Ipſiſque diis ſuis Gentiles lacrymas ſæpiuſcule adſcripſerunt. uti has Veneri tribuit Statius theb. lib. 3. verſ. 271.

— Nec genus Harmonies, nec te connubia
(cælo
Feſta, nec hæ quicquam lacrymæ, furi-
(bunde, morantur?

Aras vero, limina, poſtes, ſimulacra, illorumque genua, pedes, veſtigia manuſque lacrymis rigare ſolebant. ſic dictus Stat. Silvar. libr. 5.

——— Nunc anxius omnibus aris
Illacrymat, ſignatque fores, & pectora
(terget
Limina.

rurſus Lucanus lib. 3. verſ. 30.

Hæ lacrymis ſparſêre deos; hæ pectora
(duro
Affixêre ſolo, laceraſque in limine ſa-
(cro

Attoni-

Attonitæ fudere comas, votisque vacari
Assuetis crebris ferunt ululatibus au-
(res.

scribit Apulejus lib. 6. Mil. *Tunc Psyche uberi fletu rigans deæ vestigia.* Prudentius Peristeph. hymn. 10.

Jam si sub aris ad sigillorum pedes
Jaceatis.

& paulo post:

Sed credo magni limen amplectar Jovis.

annuis etiam festis quorundam deorum fata illacrymabantur. Jul: Firmicus de error. profan. religion. pag. 14. scribit: *si dii sunt, quos colitis, cur eos lugetis? cur eos annuis luctibus plangitis? si lachrymis, & luctu digni eos dignos putatis, Deos appellare nolite, ne luctibus, ac lachrymus vestris, majestas divini nominis polluatur.* & post: *in plurimis orientis civitatibus, licet hoc malum etiam ad nos transitum fecerit, Adonis quasi maritus plangitur Veneris, & percussor ejus circumstantibus, vulnusque monstratur.* quod Ovidiana verba lib. 10. Metam. affirmant. ubi Venus inquit:

——— ——— *Luctus monumenta mane-*
(bunt.

Sem-

Semper Adonī mei, repetitaque mortis (imago
Annua plangoris peraget ſimulamina no- (ſtri.

Ita coram vero Deo Hebræi factitarunt; & Samuel libr. 1. cap. 1. comm. 10. de Matre ſua Hanna ſcribit: *quumque eſſet amaro animo, ſupplicavit Jehovam, & vehementer flevit.* & libr. 2. Machab. cap. 13. comm. 12. *quum itaque omnes ſimul idem facerent, & orarent Miſericordem Dominum cum fletu, ac jejuniis dies tres indeſinenter proſtrati, hortatus eos Jehuda juſſit venire ad ſe.* ita Veteres, ita hodierni Chriſtiani ſæpius inter preces lacrymant ob peccata ſua. Hieronym. Vida in hymno ad Jeſum Chriſtum:

Tunc etiam, ſed jam erumpit mihi pectore (fletus,
Et lacrymas oculi fluminis inſtar a- (gunt.
Flere juvet ſaltem, lacrymiſque explere (dolorem.
Quando aliud nil eſt, quod tibi perſol- (vam.

& Prudentius Cathemer. Hymn. Matutin. ad Chriſtum:

—— Te cantu pio,

Rogare

Rogare curvato genu
Flendo, & canendo discimus.

& ibid. in hymn. ad Galli cantum.

Jesum ciamus vocibus
Flentes, precantes, sobrii.

atque lacrymæ copiosius profluentes non raro Fontibus & Rivis, Fluminibus ac Imbribus & Nivibus, Solis tepore solutis, comparantur; cujus comparationis paucissima exempla depromam. FONTI quidem lacrymas comparat Naso in Epist. Hermiones vers. 64.

Has solas habeo semper, semperque pro-
(fundo.
Hument incultæ fonte perenne genæ.

ac afflatu divino impulsus Jeremias cap. 9. comm. 1. *quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lacrimarum? & plorabo Die ac nocte interfectos filiæ populi mei.* adde Homeri Iliad. I. vers. 13.

——— ἀν δ' Ἀγαμέμνων
Ἵςατο δακρυχέων, ὥςε κρήνη μελάνυδρος,
Ἥτε κατ' αἰγίλιπος πέτρης δνοφερὸν χέει
(ὕδωρ.

——— *Agamemnon autem*
Surrexit lacrymas fundens, ceu fons aquæ
(nigræ,
Qui ab excelsa petra obscuram fundit
(aquam.

Rivo; Psalmista psalm. 119. comm. 136. Eobano Helio interprete.

Sicut aquæ largos fundunt mea lumina rivos
Dum video legis culta perire tua.

nec non Ovidius Met. lib. 9. vers. 654.

Muta jacet; viridesque suis terit unguibus herbas
Byblis; & humectat lacrymarum gramina rivo.

Flumini; idem Poëta in Epistola Hermiones vers. 62.

Flere licet certe: flendo diffundimus iram:
Perque sinum lacrymæ fluminis instar eunt.

atque Claudianus libr. 3. de rapt. Proserp. vers. 128.

Larga vel invito prorumpunt flumina vultu.

Multi cum Imbre contulere. Seneca canit in Thyeste vers. 950.

Imber vultu nolente cadit:
Venit in medias voces gemitus:
Mœror lacrymas amat assuetas.
Flendi miseris dira cupido est.

refert

refert & Petronius: *intravit ipsa, una comitata virgine, sedensque super torum meum diu flevit. ac ne tunc quidem nos ullum adjecimus verbum, sed attoniti exspectavimus lacrymas ad ostentationem doloris paratas. Ut ergo tam ambitiosus detonuit Imber, retexit superbum pallio caput.* non Pauciores cum NIVIBUS SOLUTIS. Albinovanus Consol. ad Liviam Aug. vers. 102.

Liquitur: ut quondam Zephyris & Solibus ictæ
Solvuntur teneræ, vere tepente, nives.

Seneca Hippol. vers. 381.

Lacrymæ cadunt per ora, & assiduo genæ
Rore irrigantur: qualiter Tauri jugis
Tepido madescunt imbre percussæ nives.

& Petronius:

Hæc ait, & tremulo deduxit vertice canos,
Consecuitque genas, oculis nec defuit imber.
Sed qualis rapitur per valles improbus amnis,
Quum gelidæ periere nives, & languidus Auster
Non patitur glaciem resoluta vivere terra;
Gurgite sic pleno facies manavit, & alto
Insonuit gemitu turbatum murmure pectus.

Obiter monendum puto, quod idolorum ſtatuis lacrymas adſcripſerint Gentiles. teſtis eſt Tibullus lib. 2. eleg. 5. verſ. 75.

Ipſum etiam Solem defectum lumina vidit
Jungere pallentes nubilus annus equos;
Et ſimulacra Deum lacrymas fudiſſe tepentes.

memoriâ digna ſunt Livii verba libr. 43. cap. 13. *Minturnis quoque per eos dies cœli ardentis ſpecies affulſerat. Reate imbri lapidavit. Cumis in arce Apollo triduum ac tres noctes lacrymavit.* ſic & Virgilius Georg. libr. 1. verſ. 479.

Et mæſtum inlacrymat templis Ebur, æraque ſudant.

nec non Silius Italicus lib. 8. verſ. 646.

—— —— *atro ſanguine flumen*
Manavit Jovis in templis, lacrymæque vetuſta
Effigie patris large fluxere Quirini.

CAPUT XXIV.

Circumactio corporis *apud Veteres Gentiles observata. Dempsterus laudatus.* Romani *se* ad dextram partem *vertebant. idem mos ad honorandos principes introductus. Galli veteres ad sinistram partem corpus circumagebant. idem ritus hodie ab Indis nonnullis tenetur. omnis circuitio apud Judæos ad dextram fieri debuit. inter Christianos Pontificii idem in Mysticis sacris observant.*

Inter preces publicas corpus circumagebant adeo, ut ritum antiquissimum sacrificantium fuisse ex eo conjicere queat, quod piacularis, & expiatorii sacrificii genus à circumlatione dictum contendat Servius ad libr. 6. Æneid. vers. 229. Titus Livius 1. Decad. lib. 5. scribit: *convertentem se inter hanc venerationem traditur memoriæ prolapsum cecidisse.* de convertendi in adoratione modo ita Propertius lib. 3. eleg. 7.

> *Quæ mulier gravida est, jactat convitia* (*linguæ*,
> *Et Veneris Magnæ vortitur ante pedes.*

 ita

ita enim lego, *pro volvitur*, cum Clariſſ. Dempſtero ex M S. Codice. canit & lib. 5. faſt. Ovidius,

Cumque manus pure fontana perluit unda,
Vertitur, & nigras accipit ore fabas.

nam & inter ſymbola Pythagorica illud erat προσκυνεῖν περιφερόμενος, id eſt, *adorandum circumactu corporis.* nimirum ad imitationem cæli, perpetua vertigine, circumacti, Eraſmus Chil. 1. cent. 1. in proverbio: *Adorato circumactus.*

Hoc autem Romani in dextram partem fecerunt. Plutarchus in Camillo non longe à principio, *cum hæc*, inquit, *dixiſſet*, *ut mos eſt Romanis*, *preces agentibus*, *ſe ad dextram volvere*, *circumnectens cecidit.* & feſtive admodum Plautus in Curcul. act. 1. ſcen. 1. cum Palinuro ſervo diceret, *quo me vortam*, *neſcio*, Phædromus, reſpondet, *ſi Deos ſalutas*, *dextroverſum cenſeo.* hoc idem planius, & uberius Plutarchus narrat his verbis: *manus in cœlum ad deos ſuperos ſuſtulit Camillus*, *& precans*, *Jupiter magne*, *inquit*, *& vos dii bonorum*, *& malorum facinorum inſpectores*, *vos ipſi ſcilicet juxta atque Romani ſcitis*, *nos non contra jus*, *ſed neceſſitate coactos*, *& injuriam acceptam referenteis*, *hominum malevolorum & jura*, *legeſque negligentium urbem ulciſci*, *quod ſi qua etiam nobis reciproca*, *& viciſſim rediens*

rediens præsentis felicitatis ultrix justitia debetur, precor, & pro civitate, & pro exercitu Romanorum, ut hæc in caput meum cum minimo incommodo recidat. hæc locutus, quemadmodum mos est Romanorum, posteaquam precati, & venerati sunt, se dextram partem versus vertere, interea dum se circnmagit, prolapsus est, quam ad rem facit ut plurimum appicta ex Gorlæo Gemma sub Littera L l, & hanc superstitionem postea, ad Principes honorandos, transmigrasse ex Suetonii Vitellio videre possumus.

Sed quid Galli antiquitus? hi diverso modo corpus circumegerunt, scilicet ad sinistram partem, uti clarissimis verbis narrat Plinius libr. 28. cap. 2. *in adorando dextram ad osculum referimus, totumque corpus circumagimus, quod in lævum fecisse, Galli religiosius credunt.*

Simile quid inter Orientales Indos Bramines observare solent. audite Carolinum, & Abrah. Rogerium in aperta Janua operti Gentilismi cap. 17. *postea simulacrum ter circumeunt à manu dextra, nonnulli pluries; at quoties simulacrum circumierunt, toties expansis, sed complicatis manibus coram simulacro corpora sua prosternere legibus tenentur.*

De Judæis testatur R. Mosche Fil. Maimon. hypothesin illis esse omnem circuitionem ad dextram fieri debere in sacris. scribit

& R. Ob. de Bartenora illis præceptum esse: *quocunque te verteris, semper ad dextram te vertas.* huc respicitur §. 3. cap. 5. de sacrificiis in Misna Judæorum: *ascendit* (Sacerdos) *super clivum, & respicit ad circumeundum, & venit ad cornu meridionale orientale, ad occidentale meridionale.* & Misnæ §. 3. cap. 6. de sacrif. qui sonat: *quicunque accedunt ad altare ascendant versus dextram, & circumeant, descendantque à sinistrâ.* ritus vero vertendi inde orta videtur, quod Persæ juxta Plutarchum crederent Cœli circulum deum, quia in se omnia complectitur, & Hermes Deum dixit circulum, cujus punctum ubique, circumferentia nusquam. Clivus enim erat ad miridiem, & quando per illum ascendebat Sacerdos, atque ad altare se vertebat, dextra illius ad orientem, atque circumeundo, cum rediisset prius per dextram ad orientem, per ambitum ad cornu istud pertingebat versus dextram, & facie ipsius ad altare à meridie ad orientem conversa, & ab oriente ad septentrionem, à septentrione ad occidentem. qua de re amplius & doctissime commentantur supracitati Rabbini ad dictum locum Misnæ edit. Surenhusianæ.

Idem inter hodiernos Christianos Pontificii in sacris mysticis facere consueti sunt, sed aliam ob causam; nam & in dextram, & in sinistram diversa ratione, dum rem sacram missam faciunt, circumaguntur, uti ritualibus illorum libris continetur.

CAPUT XXV.

Oſcula *in venerationibus Deorum ſolenniſſima. vel ad Os, vel ad Manus, vel ad Pedes dabantur.* ſtatuarum dextræ *oſculis appetitæ à prætereuntibus urbiumque portas exeuntibus civibus. honor idem ſæpius Principibus datus.* Limina templorum *exoſculati ſunt Veteres Romani ac Græci. quare* Limen Nova Nupta tranſilibat, *et nondum debebat tangere.* Poſtibus *interdum ac* Portis *& ipſæ* Terræ oſcula figebantur. *poſterior mos apud nonnullos Indos adhuc obſervatur. ſimilis ritus apud Mahomethanos viget, & Chriſtianos Pontificios. modi varii oſculandi recenſentur. Salmaſius laudatus. oſculum labratum quid.*

Neque minimum venerationis genus exiſtimabant Gentiles oſculum, quod ore dabatur vel ad os, vel ad manus, vel ad pedes Idolorum, quinimo vel ad Limina, Poſteſque Templorum vel ad Terram.

De *Ore* refert Cicero libr. 5. in Verrem.

ibi est ex ære simulacrum ipsius Herculis, quo non facile dixerim me quidquam pulchrius vidisse, usque eo, Judices, ut rictum ejus ac mentum paulo sit attritius, quod in precibus ac gratulationibus non solum id venerari, sed etiam osculari solent. hoc tamen raro fiebat, cum Idolorum sanctitatem prophanari eo credebant, quare potius illorum *manibus* oscula figebant. sic Lucretius lib. 1. vers. 317.

> ——— *tum portas propter ahena*
> *Signa, manus dextras ostendunt attenuari*
> *Sæpe salutantum tactu, præterque meantum.*
> *Hæc igitur minui, cum sint detrita, videmus.*

Verum hæc religiosâ observatione dabantur *Dextris* tantum. Tacitus Annal. 15. cap. 71. *sed compleri interim urbs funeribus, Capitolium victimis: alius filio, fratre alius aut propinquo, aut amico. interfectis, agere grates Diis, ornare lauru domum, genua ipsius advolvi, & dextram osculis fatigare.* ænea enim signa ac statuæ ad portas collocatæ videntur juxta illud Varronis lib. 4. de L. L. *nam neque quas Ambracia ante portas statuit, duas viriles species æneas Dii magni.* atque horum manus dextras osculatos esse exeuntes Cives boni ominis ac eventus causa docet citatus locus Lucretii, & adhuc Divonæ Cadurcorum antiquissimum monu-

monumentum éxſtat, exhibens mulierem coram Idolo dextram deoſculantem.

Nonnullos vero *pedes* oſculis honoraſſe teſtantur Apulejus Mileſ. 11. *exoſculatis veſtigiis Deæ, quæ gradibus hærebat argento formata, ad ſuos diſcedunt Lares.* Arnobius lib. 6. adv. Gent. pag. 202. *ita enim non videtis ſpirantia hæc ſigna, quorum plantas, et genua contingitis, et contrectatis orantes.* & egregie Prudentius contra Judæos,

Auguſtum caput ante pedes curvare Minervæ
Fictilis, et ſoleas Junonis lambere.

Quod nonnunquam Tyranni patiebantur ſibi hominibus fieri, quemadmodum de Maximino Juniore Julius Capitolinus refert, licet Maximinus Senior, ejus pater, ſolitus eſſet dicere; *Dii probibeant, ut quisquam ingenuorum pedibus meis oſculum figat.* & de C. Cæſare teſtatur Seneca lib. 2. de Benef. cap. 12. quod Pompejo abſoluto & gratias agenti oſculandum ſiniſtrum pedem porrexit. adde locum elegantem Appendicis libri Eſtheræ, qui eſt cap. 13. comm. 12. & Mardochæum inducit orantem: *tu omnia noſti, tu ſcis, Domine, quod non per contumeliam, neque per ſuperbiam, neque per gloriæ cupiditatem hoc fecerim, non adorando ſuperbum Amanum. nam lubenti animo ſoleas pedum ejus oſculari vellem ad ſalutem*

lutem Israëlis: sed feci hoc, ne gloriam hominis collocarem supra gloriam De. neque pedibus tantum sed & *genubus* ac *manibus* oscula data probat Suetonius in Tiberio cap. 72. *Chariclem Medicum, quod manum sibi osculandi caussa apprehendisset.* & Claudianus canit libr. 2. in Rufinum:

Illa manus, quæ sceptra sibi gestanda pa-
(rabat,
Cujus se toties submisit ad oscula sup-
(plex
Nobilitas.

de Genuum osculis Ammianus Marcellinus lib. 28. *ex his quidem cum salutari plectoribus oppositis cœperunt, osculanda capita, in modum taurorum minacium, obliquantes, adulatoribus offerunt genua suavianda et manus.*

Quin etiam religionis esse credebant Veteres *Limina* ipsa Templorum sacrarumque ædium osculari. Tibullus libr. 1. eleg. 5. vers. 41.

Non ego, si merui, dubitem procumbere
(templis,
Et dare sacratis oscula liminibus.

Arnobius libr. 1. adv. Gent. *cum per omnia supplices irent templa, cum Deorum ante ora prostrati, limina ipsa converrerent osculis.* hinc Medea

Medea apud Apollonium libr. 4. καὶ δ' ἑοῖο λέχος, καὶ δικλίδας ἀμφοτέρωθεν σταθμούς. & Theocritus in eraste: Κύσε τὰν φλοιάν. *osculatus est limen.* unde *Religiosa Deorum Limina* scripsit libr. 2. Æneid. Maro. & Servius ad Eclog. 8. Virgilii refert Varronem scripsisse, *ideo limen non tangere novas nuptas debere, ne à sacrilegio inchoarent, si depositurae virginitatem, calcent rem Vestae, id est, numini castissimo consecratam.* nullam certe dubitationem hujusce ritus adorativi relinquit Juvenalis satyr. 6. vers. 47.

—— Tarpejum limen adora
Pronus. —— ——

dum egregie Ovidius lib. 1. Metam. canit,

Ut templi tetigere gradus, procumbit uter-
(que
Pronus humi, gelidoque parens dedit oscu-
(la Saxo.

Figebantur interdum quoque oscula *Postibus.* Virgilius Æneid. libr. 2.

Amplexaeque tenent postes atque oscula fi-
(gunt.

rursus Æneid. lib. 3.

—— Sceaeque amplector limina portae.

& apud Valer. Maximum libr. 2. cap. 10. exempl.

exempl. 2. Roman. Prædonum duces Scipionem Africanum, in Linternina villâ se tenentem, spectaturi, postes januæ tanquam aliquam religiosissimam aram sanctumque templum venerabantur. Urbis quoque *portas* quandoque discedentes honoris gratia osculatos, præter allatum Virgilii locum, testatur Rutilius libr. 1. Itinerarii.

Crebra relinquendis infigimus oscula portis.

Ingressi vero aliquam regionem, vel in Patriam reversi, Genios loci invocabant, adorabant, ac *terræ*, veluti carissimæ matri, oscula figebant religiosa. Ovidius Metam. lib. 3. vers. 24 & 25.

Cadmus agit grates, peregrinæque oscula (terræ
Figit, & ignotos montesque agrosque sa- (lutat.

Homerus quoque Odyss. N. vers. 354. de Ulysse canit, quod

Χαίρων ᾗ γαίῃ, κύσε δὲ ζείδωρον ἄρουραν.
Gaudens sua terra: osculatus autem est (almam tellurem.

& rursus Odyss. D. vers. 522.

— χαίρων ἐπεβήσατο πατρίδος αἴης,
Καὶ κύνει ἁπτόμενος ἣν πατρίδα.

id eſt, *gaudens conſcendit in patriam terram, & oſculabatur attingens patriam ſuam.* teſtatur & Vinc. Le Blanc cap. 12. Itiner. in Regno Damute ad flumen Zaire incolas gentiles in Solis cultu terram oſculo Devotionis honorare. de Muhamethanis vero narrant Reipublicæ Arabiæ Auctores cap. 7. pag. 33. quod *perveniunt ud ſacellum, quod ſumma reverentia ſuo modo, atque cultu preces ſuas obmurmurantes ſepties circumeunt, angulos deoſculantur.* rurſus pag. 34. *videres hic,* ſcribunt, *niſi rideres potius, hominum turbam deoſculantem atque amplectentem maximo cum ardore & affectu lapidem quendam, quem ipſi Hagiar Alaſuad, ſcilicet Lapidem nigrum vocitant.*

Apud Chriſtianos autem veteres cum Martyrum etiam vivorum vulnera exoſculati ſint, teſtibus Hymno 5 Periſteph. Prudentii in laudem Vincentii.

Ille ungularum duplices
Sulcos pererrat oſculis:
Hic purpurantem corporis
Gaudet cruorem lambere.

ac Tertulliano lib. 2. ad Uxorem ſcribente: *quis in carcerem ad oſculanda vincula martyris reptare patietur?* poſteriori ſæculo in ſuperſtitionem hæc res abiit, atque res externas homines oſculari cæperunt. Joan. Sap. in epigrammate quodam de Capillis Divæ Catharinæ canit: *Cre-*

Credulus hic toto circumfert orbe capil-
(los,
Allicitur plebes in nova vota levis.
Conveniunt, orant, & crinibus oscula fi-
(gunt.

Si vero ore deos, vel tangere non potuissent, vel illo, tanquam parte corporis pudenda, illos contingere vererentur, eminus stantes, manus prius osculari solebant, ac postea eam versus illos, quos adorare cupiebant, porrigebant, uti recte contra Lipsium observat Salmasius in notis ad Flavii Vopisci Probum. cujus ritus ita meminit Lucianus περὶ θυς. tom 3. edition. basil. pag. 92. ὁ δὲ πένης ἱλάσατο τὸν θεὸν φιλήσας μόνον τὴν αὐτοῦ δεξιάν. *at si quis pauper sit, is ita Deo litat, ut dextram duntaxat suam ipsius exosculetur.* egregie Plinius lib. 28. cap. 2. *in adorando dextram ad osculum referimus.* sic Apulejus in Apolog. scribit: *si fanum aliquod prætereat, nefas habet adorandi gratiâ manum labris admovere.*

Vocabatur hoc *osculum labratum*, & fiebat priore digito in erectum pollicem residente. veluti testatur Apulejus Mil. libr. 4. inquiens: *et admoventes oribus suis dextras, priore digito in erectum pollicem residente, ut ipsam prorsus deam Venerem religiosis adorationibus venerabantur.* quem gestum nihil ab Hesperiorum ritu hodie abire scribit Lipsius, illosque ex pollice

pollice, & indice quaſi cucem formantes, eam in adoratione, & templis deoſculari, niſi quod iſti pollicem Indici imponunt, Romani contra. Prudentius contra Symmachum libr. 1.

Mox humeris poſitus nutricis, trivit & ipſe.
Impreſſis ſilicem labris puerilia vota
Fudit, opeſque ſibi cæca de rupe popoſcit.

Uti vero, Plinio teſte libr. 2. *religio quædam in dextrâ ponebatur*, hanc oribus admovêrunt, ſicut aperte dicto loco Apulejus ſcribit. per excellentiam tantum Manum dixêrunt ſcriptores. Minucius Felix in Octavio pag. 2. *Cæcilius, ſimulacro Serapidis denotato, ut vulgus ſuperſtitioſus ſolet, manum admovens ori, oſculum labiis impreſſit.* hic ritus ceterum etiam Populo Orientali in uſu fuit juxta illud Jobi cap. 31. comm. 26. 27. 28. *ſi vidi Solem, cum ſplendeſceret, aut Lunam, nobiliter incedentem, & ſeductum eſt in abſcondito cor meum & admota eſt manus mea ori meo, etiam hæc eſt iniquitas à judice vindicanda, quia ſic negaſſem Deum ſupremum.* ſæpius enim in Hebræorum phraſi Deoſculatio eſt adoratio. Hieronymus libr. 1. contra Ruffinum: *qui adorant*, inquit, *ſolent deoſculari manum, & capita ſubmittere.* & paulo poſt: *Hebræi juxta linguæ ſuæ proprietatem deoſculationem pro veneratione ponunt.* hinc &

Psalm 2. *Adorate*, vel *Osculamini filium.* quibus adde verba Reg. 1. cap. 19. comm. 18. *Genua, quæ non sunt incurvata ante Baal, & omne os, quod non adoravit eum.* Verum subsisto, cum jam pridem doctissimos Viros in hoc ritu ceremoniisque magno lucro laborasse comperio, quorum diligentiæ, ac famæ nihil detractum volo.

CAPUT XXVI.

Inſtrumenta muſica *in hymnis & Deorum placationibus apud Paganos ex Latinis Græciſque auctoribus adhibita probantur.* in ſacris & ſacrificiis *Veterum ad plurimum audiebantur. à Tenediis Abidiſque contemta.* Tibicines ſacris publicis præſto *erant, & Sacerdotum Miniſtri.* Muſica *maxime* in feſtis *canebatur antiquitus. inſtrumenta hæc diverſa erant.* Organa, Sambucæ, Citharæ, Calami, Tubæ, Tympana, Tibiæ, Cymbala. *illorum uſus in veri Dei cultu apud Judæos celebris.* Tubarum feſtum *celebre.* Cantores *è Levitis electi. idem mos à Chriſtianis medii ævi receptus, à naſcenti Eccleſia ſpretus. Muſica apud hodiernos Gentiles inter Diaboli invocationes obſervatur.*

Non omittendum eſt, cum de hymnis quædam prælibaverim, nonnulla etiam addere de Inſtrumentis muſicis, quæ ad ſacrificia adhibebantur, teſte Iſidoro libr. 2.

cap. 15. *ut enim*, inquit, *in veneratione Divina Hymni, ita in Nuptiis Hymenæi, in Funeribus Threni, & Lamenta ad Tibias canebantur.* & Apulej. de Deo Socrat. *Religionum diversis observationibus & sacrorum variis suppliciis fides impertienda est. Etsi nonnulli sunt ex hoc Divorum numero, qui nocturnis vel diurnis, promtis vel occultis, lætioribus vel tristioribus hostiis vel ceremoniis vel ritibus gaudeant: uti Ægyptia numina ferme plangoribus, Græca plerumque choreis, Barbara autem strepitu Cymbalistarum & Tympanistarum et Choraularum.* & sunt introducta in Sacris Musica Instrumenta propter Gentilium falsam opinionem, quod hisce iratos Deos suos possent mitescere. Horatius Carmin. lib. 1. Od. 36. vers. 1.

Et thure et Fidibus juvat
Placare, et vituli sanguine debito.
Custodes Numidæ Deos.

rursus libr. 4. Carm. od. 1. vers. 21. ad Venerem:

Illic plurima naribus
Duces thura, Lyræque et Berecynthiæ
Delectabere Tibiæ.
Mistis carminibus non sine Fistula.

& Arnobius lib. 7. Adv. Gent. *Vos æris tinnitibus et Tibiarum sonis, vos equorum curriculis et theatralibus ludis persuasum habetis Deos et delectari*

lectari et affici, iraſque aliquando conceptas eorum ſatisfactione molliri. quem locum optime Cenſorinus cap. 12 de Die Natali illuſtrat. *Nam* (inquit) *niſi grata eſſet* (Muſica ſcil.) *immortalibus Diis, qui conſtant ex anima divina, profecto Ludi Scenici placandorum Deorum cauſa inſtituti non eſſent: nec Tibicen omnibus ſupplicationibus in ſacris ædibus adhiberetur: nec cum Tibicine triumphus ageretur, non Apollini Cithara, non Muſis Tibiæ, ceteraque id genus eſſent attributa. non Tibicinibus, per quos numina placantur, eſſet permiſſum aut ludos publice facere, aut veſci in Capitolio.* nulla ferme olim apud Græcos juxta & Barbaros Deorum ſacra ſine organica haud minus ac vocali Muſica celebrata fuiſſe præclare Strabo lib. 10. pag. 467 probat, & obſervat Platonem & Pythagoreos priores omne, quod Muſicum, Dei opus cenſuiſſe, & legimus in libro de anima è Timæo apud Plutarchum, antiquos Theologos ſive vetuſtiſſimos Philoſophos Inſtrumenta Muſica in Deorum manibus repoſuiſſe, *non utique*, inquit idem, quod *eoſdem Lyra vel Tibia ludere putarent; ſed quod nullum Deo opus convenientius judicarent quam Harmoniam ac Symphoniam*, οὐχ ὡς λύραν ποῦ καὶ αὐλὸν, ἀλλ' οὐδὲν ἔργον οἰόμενοι θεῶν, οἷα ἁρμονίαν εἶναι καὶ συμφωνίαν.

In ſacris ergo Gentilium Inſtrumentorum Muſicorum uſus introductus eſt, unde *Sacri-*

fica Tibia apud Senecam in Agamemn. ac Ovidius Faſt. lib. 6. canit:

Cantabat fanis, cantabat Tibia ludis.

adde, quod idem ritus apud Ægyptios, idem apud Græcos, idemque apud Romanos obſervabatur, & locum habuiſſe Iſidis in cultu Tibullus lib. 1. eleg. 3. docet:

Quid tua nunc, Iſis, tibi Delia? quid mihi proſunt
Illa tua toties Æra repulſa manu?

deque Deæ Syriæ ſacris Apulejus Mileſ. 8. teſtatur, *Inibi*, ſcribens, *vir principalis et alias religioſus, et eximie Deum reverens, tinnitu cymbalorum et ſonitu tympanorum, cantuſque Phrygii mulcentibus modulis excitus procurrit obviam: Deamque votivo ſuſcipiens hoſpitio nos omnes intra conſeptum domus ampliſſimæ conſtituit.* Junoni ipſi pulſata cymbala Lucianus in Dea Syria refert: Διὶ μὲν ὦν κατ' ἡσυχίην θύουσι οὔτε ἀείδοντες, οὔτε αὐλέοντες εὖτ' ἂν δὲ τῇ Ἥρῃ κατάρχωνται, ἀείδουσί τε, καὶ αὐλέουσι, καὶ κρόταλα ἐπικροτέουσι. id eſt, *ſed quando Junoni primitias offerunt, voce tibiaque canunt, et crotala pulſant.* ita etiam in Minervæ hymnis Tibias adhibitas probat Cæl. Rhodiginus Lect. Antiq. lib. 9. cap. 7. & licet apud Gentes nonnullas ſine Muſica ſacra fierent, quemadmodum Diod. Siculus lib. 5 de Tenediis, & Strabo lib.

lib. 17 de Abidis referunt, frequentior tamen mos viguit non ſine Tibicinibus ſacrificare. hinc illi in inſcriptionibus ſacris Publicis Præſto eſſe dicuntur, uti apud Gruterum pag. 269. habetur :

IMP. CÆS. IMP. CÆS.
L. SEPTIM. SEVERI.
PII. PERTINACIS.
AUG. ARAB. ADIABEN.
PACTHIC. MAXIMI. FORTISSIMI.
FELICISS. P. P. FILIO.
M. AURELIO. ANTONINO PIO
FELICI. AUG.
TRIB. POT. III. PROCOS.
TIBICINES. ROMANI. QUI. SACRIS.
PUBLIC. PRÆST. SUNT.

hinc templorum Tibicines vocantur apud Jul. Firmicum lib. 4. cap. 7. & ſacrorum Tibicines apud Gellium lib. [illegible] cap. 12. & Reineſium pag. 363. in Inſcriptione 16. Claſſ. 5.

C. OSCIO. C. F. VOL. SECUNDIO.
TIBICIN. SACRORUM.
PRAEF. MERK.
HON. USUS.

à Rosino Antiq. Rom. lib. 3. cap. 31. inter Sacerdotum Ministros recte numerantur, quorum collegium apud eundem Reinesium memoratur pag. 184. inscript. 167.

NUMINI. DOMUS. AUGUSTORUM.
VICTORIÆ. SACRUM.
GENIO. COLLEGI. TIBICINUM.
ROMANORUM. Q. S. P. P. S.
A. TUCCIUS. Q. Q. II.
S. P. D. D.

Neque in Hymnis, Sacris, Sacrificiisque Deorum Musica Instrumenta tantum locum habebant, ast maxime in festis quoque publicis adhibita docemur ex genuinis Latinis atque Græcis Scriptoribus. sic elegantissimus Poëta Amor. lib. 3. eleg. 10.

Festa dies, Veneremque vocat, CANTUSQUE *merumque*.

Juvenalis Satyr. 6. vers. 313.

Nota Bonæ secreta Deæ cum TIBIA *lumbos*
Incitat, et cornu pariter vinoque feruntur
Attonitæ, crinemque rotant ululantque Priapi
Mænades.

& rur-

& rurſus Ovidius Amor. lib. 3. eleg. 13.

Caſta Sacerdotes Junoni feſta parabant.
Per celebres ludos, indigenamque bovem.

& mox:

Accipit ara preces, votivaque thura pio-
(rum,
Ara per antiquas facta ſine arte ma-
(nus.
Hic ubi perſonuit ſolemni TIBIA *cantu,*
It per velatas annua Pompa vias.

inter Græcos autores Strabo lib. 10. ex Pindari Dithyrambis probat Matrem Deum cymbalis cultam eſſe. verba ſonant:

Σοὶ μὲν κατάρχει μᾶτερ πάρα
Μεγάλοι ῥόμβοι κυμβάλων ἔνδεκ' ἀχλάδων
Κρόταλ' αἰθομένα τε δαῒς ὑπὸ ξανθῆσι πεύκαις.

id eſt, vertente Guarino Veronenſi,

Tibi ſane mater inchoat
Adraſti magni Cymbalorum Strepitus
Et fax ardens flavas ſub pinos.

nec non Clem. Alexandr. ad Gent. Πολλὰ κἀγαθὰ γένοιτο τῷ τῶν Σκυθῶν βασιλεῖ, ὅστις ποτὲ ἦν Ἀνάχαρσις. οὗτος τὸν πολίτην τὸν ἑαυτοῦ τὴν παρὰ Κυζικηνοῖς μητρὸς τῶν θεῶν τελετὴν ἀπομιμούμενον παρὰ Σκύθαις, τύμπανόν τε ἐπικτυποῦντα, καὶ κύμ-

βαλον ἐπηχῦντα οἷα τῦ τραχήλυ τινὰ μητραγύρτην ἐξηρτημένον, κατετόξευσεν. id eſt, *Multa bona* Regi *Schytarum eveniant, quicunque fuerit Anarchaſis. is civem ſuum, qui Matris Deorum Sacra, quæ fiunt apud Cyzicenos, in Schytia imitabatur, & tympanum perſtrepens, & cymbalum reſonans, ut Metragyrtes aliquis, collo appenſum habebat, ſagittis confodit.*

Varia autem *Inſtrumenta Muſica* cantum Sacrificiorum & Feſtorum compoſuiſſe ex ſcriptoribus antiquis colligo. Prudentius Apotheos. Hymn. 2. canit,

Hæc ait et varios jubet obmuteſcere can-
(tus
Organa, Sambucas, Citharas, Ca-
(lamosque, tubasque.
Stulta ſuperſtitio tacuit, vox feſta quie-
(vit,
Quæ male conſpicuæ celebrabat imaginis
(aurum.

Ovidius Metam. libr. 4. Bachi feſta deſcribens,

——— *Et adhuc Minyeia proles*
Urget opus, ſpernitque Deum, feſtumque
(profanat:
Tympana *cum ſubito non apparentia*
(raucis

Obſtre-

Obstrepuere sonis, & adunco TIBIA *(cornu,*
TINNULAQUE ÆRA *sonant.*

& Diodorus Siculus libr. 5. in nuptiis Cadmi & Harmoniæ, *Electra*, ait, *Magnæ Deum matris sacra una cum* CYMBALIS & TYMPANIS & ORGIA *ducentium Choris donavit.*

Subsequitur Musicam Gentilium ejusdem usus in vero Dei cultu apud Judæos & Christianos veteres, ad inflammandos scilicet pietate atque devotione animos. ita Paralip. 1. cap. 13. comm. 8. habetur: *David autem et omnes Israëlitæ præ lætitia gestiebant coram Deo totis viribus, tam Canticis, quam* CITHARIS *et* NABLIIS, *et* TYMPANIS *et* CYMBALIS *atque* TUBIS. & 2 Paralip. cap. 5. *Levitæ Cantores* CYMBALIS *et* PSALTERIIS *et* CITHARIS *concrepabant, et cum eis Sacerdotes centum viginti canentes* TUBIS, *igitur cunctis pariter et* TUBIS, *et voce, et* CYMBALIS, *et* ORGANIS, *et diversi generis Musicorum concinentibus, et voce in sublime tollentibus, longe sonitus audiebatur. cum Dominum laudare cœpissent, et dicere: Confitemini Domino, quoniam Bonus, quia in seculum Misericordia ejus.* atque rursus cap. 29. *Cumque offerrentur holocausta, cœperunt laudes canere Domino, ac clangere* TUBIS *atque in diver-*

diversis ORGANIS, *quæ David rex Israël præparaverat, concrepare.* Quinimo *Tubarum festum* apud illos observatum videmus Die Primâ mensis septimi, quem Judæi Tisri, nos Septembrem nominamus secundum ipsius Dei præceptum Levit. 23. *mense septimo prima Die mensis erit vobis Sabbathum memoriale clangentibus* TUBIS, *et vocabitur Sanctum. nullum opus Servile facietis in eo, et offeretis holocaustum Domino.* & hujus diei mentio facta est Psalmo 80. *Buccinate in Neomenia* TUBA *in insigni die solemnitatis vestræ, quia præceptum est in Israël.*

Musica ergo Instrumenta erant Tubæ, Cymbala, Psalteria, Citharæ, & quæ præcipue Organa dicebantur, uti ex citatis locis colligo; neque quisquis pro lubitu illa tractabat, sed certi constituti Levitæ, qui CANTORES vocabantur, uti habetur 1. Paralip. 23. & 24. *igitur David et præfectus exercitus segregaverunt in ministerium filios Asaph et Heman et Idithun, qui prophetarent in* CITHARIS *et* PSALTERIIS *et* CYMBALIS *secundum Numerum suo sibi dedicato officio servientes.* Sacerdotes vero ipsi tubis ante eos canebant, uti 2. Paralip. cap. 7 dicitur, SACERDOTES *stabant in officiis suis, et* LEVITÆ *organis carminum Domini, quæ fecit David rex, hymnos canentes per manus suas, porro* SACERDOTES *canebant* TUBIS *ante*

ante eos. & Esdræ cap. 3. *fundato à cæmentariis templo Domini, steterunt* SACERDOTES *in ornatu suo cum* TUBIS, *&* LEVITÆ *filii Asaph in* CYMBALIS, *ut laudarent Deum per manus David regis Israël.*

Huncce ritum sequebatur medii ævi Ecclesia Christiana, & hodierna tenet, atque Augustinus, si recte pieque, ut modestiam Christianam decet, exerceatur Musica, hisce verbis Psalm 31. Concord. 1. indulget: *Et si ad Lyram, vel Citharam canere, & psallere noveris, nulla in te cadet reprehensio; Hebræorum justum Regem imitaberis, qui Deo est gratus & acceptus: Exultate justi in Domino; rectos decet collaudatio: Confitemini Domino in Cithara, & Psalterio decachordo ei Psallite.* nascens tamen Ecclesia, dum in Christianorum pectoribus adhuc vivebat accensus iste pietatis ardor, omnia luxuriæ & voluptatum instrumenta aspernavit, præsertim si ullam Idololatriæ speciem immistam putaret, quo etiam nomine tibiarum usus damnatus est, quod Gentilium in sacris tibiæ canebantur. Clem. Alexandr. libr. II. Pædag. cap. 4. σύριγξ μὲν οὖν ποιμέσιν ἀπονενεμήσθω: αὐλὸς δὲ ἀνθρώποις δεισιδαίμοσιν εἰς εἰδωλολατρείας σπεύδουσιν. & ibid. Ἑνὶ δὲ ἄρα ὀργάνω τῶ λόγω μόνω τῶ εἰρηνικῶ ἡμεῖς κεχρήμεθα, ᾧ γεραίρομεν τὸν Θεὸν, οὐκ

ἔτι

ἔτι τῷ ψαλτηρίῳ τῷ παλαιῷ καὶ τῇ σάλπιγγι καὶ τυμπάνῳ καὶ αὐλῷ. quod eſt, *uno ergo Inſtrumento verbo ſolo pacifico nos utimur, quo Deum honoramus, non amplius veteri Pſalterio, et* Tuba, *et* Tympano, *et* Tibia.

Secuti hodierni Gentiles Patres ſuos plerumque Numina ſua Muſicis Inſtrumentis colunt. ita Caſp. Balby in Itiner. ſuo cap. 39 ſcribit de Peguanis: *quando quiſpiam ægrotat, Diabolo votum facit, ne plus mali ſibi impungat, cum Deum omnis boni, Diabolum vero omnis mali fontem credunt. quando igitur tale votum Peguani fecerunt, ſublime theatrum erigunt, albiſque veſtibus ornant et floribus, quibus varios cibos propter Diabolum imponunt, ne in poſterum ſibi plus infortunii attribuat; utque ejus favorem magis concilient, varii generis Inſtrumentis Muſicis canunt.* quod Vinc. Le Blanc & Fernand. Pinto in Itinerariis ſuis affirmant, ſimile quid referente O. Dapper pag. 45. Legationis ſecundæ Batavicæ Societatis Indiæ ad Imperatorem Sinarum, de Deo Sikjaa: *ſemper et Sacerdotes duo die nocteque ante altare proſtrati precantur, ſeque continuo erigunt ac proſternunt iterum, dum alii Cymbalis, Tympanis, atque æreo tintinnabulorum genere quodam ludunt.* & poſt de Deo Angjaa; *Sacerdotes Domum accedentes, deponunt* (ſtatuam) *et canentes ac orantes Cymbalum pulſant.*

C A-

CAPUT XXVII.

Saltatio *in Gentilium feſtis* inter hymnos *&* Muſica Inſtrumenta *celebrata* circa Aras *vel* Idolorum Statuas. *Farnabius laudatus.* modus Phrygius *ad religionem exercitatus.* in Orbem *pleræque Saltationes decenti modo, ac* manuum, pedum, capitiſque motione. Pueri, Viri, Senes *plerumque* in Deorum, Virgines *ac* Matronæ in Dearum feſtis *chorum agebant. interdum Puellæ Puerique ſimul Saltabant in cujuſvis Numinis honorem. Saltatio religioſa apud Indos ac Judæos veteres obſervata ad Gentiles hodiernos tranſiit.*

Deinde *Saltatio* honori divino edebatur apud nonnullos. Arrianus libr. 4. de Expedit. Alexand. καὶ χοροὶ τοῖς θεοῖς ἵστανται, καὶ παιάνες ἐπὶ τοῖς θεοῖς ᾄδονται. id eſt, *Tripudia etiam Saltationeſque Diis fiunt, et Pæanes cantantur.* & Seneca in Hercule furente act. 3. ſcen. 3. verſ. 877.

Pingues cædite victimas:

Per-

Permiſtæ maribus nurus
Solemnes agitent choros.

hinc, quia pleriſque ſacris Saltatio, Hymni ac Tibiæ aderant, χορευτικὴ ἀοιδὴ, hymnus in Apollinem dictus apud Apollon. Rhod. lib. 11. verſ. 716. & Plutarchus de Aud. Poëtis notat, θυσίας μὲν γὰρ ἀχόρους καὶ ἀναύλους ἴσμεν, οὐκ ἴσμεν δὲ ἄμυθον ποίησιν. quibus vult dicere (uti lucidum Eruditorum Decus ingenſque honos, Magnus Jacobus Perizonius in notis ad caput 3 libri 3 Æliani Variarum Hiſtoriarum nos docuit) Choros ac Tibias uſitatiſſimas in Sacrificiis quidem, at non perpetuas, uti Fabulæ ſunt in Poëſi. quinimo tam impenſe Dianam Choreis delectari credebant, ut ipſa Dea Delphis χοροὺς ἐξάρχουσα, *choreis præcinere*, dicatur ab Homero, vel alio potius auctore ignoto Hymni in eandem, & in Euripidis Troadibus verſ. 553 mulieres loquantur: Διὸς κόρην Ἄρτεμιν, Εμελπόμαν χοροῖσι; *Jovis filiam Dianam celebrabam choreis.*

Choreæ vero illæ vel circa Aras Dei Deævæ, vel Simulacra ipſa Numinis, cujus erant ſolemnia, agi ſolebant. Seneca in Troad. act. 3. ſcen. 2. verſ. 780.

Non inter aras mobili velox pede,
Revocante flexo concitos cornu modos
Barbarica priſco templa ſaltatu coles.

ad

ad quem locum erudite Clarisſ. Farnabius habet: *Choreæ in Dindymenes ſacris, ſaltando ad Phrygium modum, qui cæteris quatuor concitatior. Æolius enim ſimplex & animi tempeſtates tranquillat; Doricus honeſtus & gravis pudicitiæ largitor; Ionius ſeu Iaſius varius, intellectum obtuſis acuit; Lydius querulus mentem curis defatigatam reparat & oblectat; Phrygius vero religioſus & ἔνθεος pugnas excitat, & vatum furores inflammat.* præcipue igitur ad Phrygium modum ſaltabant in feſtis & ſacris publicis circa aram Numinumve Statuas, teſte libr. 6. pag. 250 Athenæo, ubi privata memoravit, quibus Nymphæ colebantur apud Siculos, ſacra, ſcribente: ὀρχεῖσθαί τε περὶ τὰς θεὰς, *& ſaltare circa illas Deas.* ſive earum, de quibus ille agit, ſimulacra. quod Callimachus verſ. 170 Hymni in Dianam affirmat cantans, Νύμφαι σε χορῷ ἔνι κυκλώσονται, *Nymphæ te in Choro circumdabunt.* quare Iphigenia à Patre juſſa prope lavacrum adſtare, uti deſtinata victima pro univerſæ Græciæ ſalute, licet adhuc fati ſui ignara, fatur apud Euripidem in Iphig. in Aul.

Στήσομεν ἀφ' ἀμφὶ ΒΩΜΟΝ, ὦ πάτερ, ΧΟΡΟΥΣ,
Faciemus circa Aram Choream, o Pater.

Maxime in Orbem ſaltabatur. Dionyſ. Alex. verſ. 841 de Feſtir Bachi:

Ὀρχεῦνται θηητὸν ἑλισσόμεναι περὶ κύκλον,
Saltabant mirificum se flectentes in Orbem.

neque κύκλῳ sive in orbem chori fiebant, nisi solito ac decenti modo ad rhytmum corporis totius, manuum scilicet pedumque, lumborum ac capitis motione. cujus ritus elegans testimonium apud Aristophanem in Ranis pag. 233 exstat, de Choro in Cereris Eleusiniis referens:

Χωρεῖτε νῦν ΙΕΡΟΝ ἀνὰ ΚΥΚΛΟΝ θεᾶς,
Ανθοφόρον ἀν' ἄλσος,
Παίζοντες, οἷς μετουσία
Θεοφιλοῦς ἑορτῆς,
Nunc ite in Orbem seu Chorum Sacrum (Deæ,
In florido luco
Ludentes seu Saltantes, qui participes sunt
Dilecti Deæ Festi.

Adde Comici locum in Nub.

Κοῦφα ποσὶν ἄγ' ἐς κύκλον,
Χειρὶ σύναπτε χεῖρα, ῥυθμὸν χορείας
Ὕπαγε πᾶσα,
Leviter pedibus move te in Orbem,
Manui conjunge manum, rhytmum choreæ
Observa unaquæque.

Sed videamus quorum auctoritate saltationes hæ peragebantur. In Apollinis honorem Chori in

in Delum insulam mittebantur non à vicinis solum Cycladibus, ast è tribus mundi plagis, auctore Callimacho vers. 278. Hymn. in Delum,

Ἀλλά τοι ἀμφιετεῖς δεκατηφόροι αἰὲν ΑΠΑΡ- (ΧΑΙ
Πέμπονται; ΠΑΣΑΙ δὲ ΧΟΡΟΥΣ ἀνάγουσι (ΠΟΛΗΕΣ
Αἵ τε πρὸς ΗΟΙΗΝ, αἵ θ' ΕΣΠΕΡΟΝ, αἵ τ' (ἀνὰ ΜΕΣΣΗΝ
Κλήρους ἐστήσαντο, καὶ οἳ ΚΑΘΥΠΕΡΘΕ ΒΟ- (ΡΕΙΗΣ
Οἰκία θινὸς ἔχουσι.

Verum tibi quotannis decimiferæ semper (Primitiæ
Mittuntur solenniter, omnesque Choros (agunt Civitates;
Quæque ad Orientem; quæque ad Hespe- (rum, quæque ad Meridiem
Sedes posuerunt; & quæ supra Boreale
Littus habent Domicilia.

Chori vero simul & Chorei, χοροὶ καὶ χορεῖαι, à pueris, viris, senibus in deorum, imo à Virginibus ac Matronis sæpe agebantur in Dearum Festis. Horatius noster Carm. lib. 1. od. 21. vers. 1.

Dianam teneræ dicite Virgines:
Intonsum pueri dicite Cynthium,

Latonamque ſupremo
Dilectam penitus Jovi.

Homerus quoque in priſco in Apollinem hymno verſ. 146 canit:

Ἀλλὰ σὺ ΔΗΛΩ, Φοῖβε, μάλιστ᾽ ἐπιτέρπεαι
(ἦτορ,
Ἔνθά τοι ἑλκεχίτωνες Ἰάονες ἠγερέθονται,
Αὐτοῖς σὺν παίδεσσι, καὶ αἰδοίης ἀλόχοισιν
Οἱ δέ σε πυγμαχίῃ, τε καὶ ὀρχηθμῷ, καὶ
(ἀοιδῇ
Μνησάμενοι τέρπουσιν, ὅταν στήσονται ΑΓΩΝΑ.
Sed tu Delo, Phæbe, maxime oblectas
(animum.
Ubi tibi cum longis tunicis Iones congre-
(gantur:
Suis cum Liberis & verecundis Uxoribus.
Hi autem te Pugilum certamine & TRI-
(PUDIO & CANTU
Memores exhilarant, cum dixerint CER-
(TAMEN.

atque Δήλων erat dictus mulierum iſte cœtus ſeu chorus Dianam colens apud Cyzicenos, uti ex Æliano Suidas in voce Δόλων tradit. quinimo ab Callimacho verſu 242. Dianæ Nymphæ comites in Hymn. in Dian. dicuntur in deæ honorem κύκλω στησάμεναι χορὸν, *in Orbem choream agentes.* quibus addi poteſt Apollonius lib. 1. verſ. 1223. cantans:

NYM-

ΝΥΜΦΑΩΝ ἵσαντο ΧΟΡΟΙ. μέλε γὸ σφίσι (πάσαις,
Ὅσσαι κεῖσ' ἱερὸν Νύμφαι ῥόον ἀμφενέ-(μοντο,
ΑΡΤΕΜΙΝ ἐννυχίῃσιν ἀεὶ μέλπεσθαι ἀοι-(δαῖς,
Instaurabantur NYMPHARUM CHORI. *nam omnibus ipsis curæ erat*
Nymphis, quæcunque amœnum accolebant (fluentum,
DIANAM, *ut nocturnis cantibus assiduo (celebrarent.*

Ita Salii Martis Sacerdotes in ejus numinis honorem Choreas ducebant Saltabantque, unde eos Virgilius *Exsultantes* vocat, & Lucianus de Saltat. tom. 1. pag. mihi 793. refert: ἐπὶ τὲ τοις δίκαιον μὴ ἢ τ Ρωμαίων ὀρχήσεως ἀμνημονεῖν, ἣν οἱ εὐγενέστατοι αὐτῶν, τῷ πολεμικωτάτῳ τ Θεῶν Ἄρει, οἱ Σάλιοι καλέμενοι, ἱερωσύνης ἢ τἔτο ὄνομα, ὀρχἔνται σεμνοτάτην τε ἅμα καὶ ἱερωτάτην. id est. *Præter hæc æquum est, ut neque Romanæ Saltationis obliviscamur, quam Romanorum nobilissimi quique, Marti Deorum bellicosissimo, qui Salii vocantur, quod est Sacerdotii nomen, gravissimam & religiosissimam exercent.* imo illos *à Saltando* dictos scribit Varro lib. 4. de L. L. *quod facere in Comitio in sacreis quotanneis & solent & debent.* vel, quod parum differt, *à Saltu* juxta Ovidium lib. 3 Fast. vers. 387.

 Jam

Jam dederat Saliis (à Saltu nomina du-
(cunt)
Arma.

quem vocabuli fontem ne ad minimum vocat in dubium Servius, cum ad Virgilii Æneid. lib. 8 verſ. 663 *hic exſaltantes Salios*, ſcribit: *Dicti Salii, ideo, quod circa aras ſaliunt & tripudiant.* nam Dionyſ. Halicarn. libr. 11 teſte, Πάντες οἱ Σάλιοι χορευταί τινές εἰσι καὶ ὑμνηταὶ τῶν ἐνοπλίων θεῶν, *Omnes Salii ſunt Saltatores & Laudatores Deorum, qui armorum præſides exiſtunt.* atque juxta Veterem Commentatorem Horatii ad lib. II. Epiſt. I. verſ. 85 *Salii dicebantur, quia circa aras canendo ſaliebant.* quod Olor Mantuanus lib. 8. Æneid. verſ. 285 confirmat, inquiens,

Tum Salii ad cantus, incenſa altaria cir-
(cum,
Populeis adſunt evincti tempora ramis.

Ita apud Lacedæmonios Pueri tripudiantes Deorum laudes canebant juxta Max. Tyrium Serm. 36, & Plutarchum in Ageſilao. qui etiam in libro de Muſica inquit; *Gymnopodia Chori erant Spartæ Puerorum, qui nudis pedibus cum tripudio laudes Deorum canebant in honorem Spartanorum, qui pro patria in Thyræcis occubuerant.* de Saliis eorumque Manſionibus multa referunt inſcriptiones veteres. apud Gruterum pag. 318. num. 1. edit. Commel.

L. AN-

L. ANTESTIUS. CN. F. HOR.
SARCULO. SALIUS. ALBANUS.
ANTESTIA. L. L. PLUTIA.
RUFIA. P. F. TERTIA. SOROR.
L. ANTESTIUS. L. L. QUINCTIO.
L. ANTESTIUS. L. L. RUFUS. L.
ANTISTIUS.
L. Ɔ L. THAMYRUS.
L. ANTISTIUS L. Ɔ. L. ANTHUS. L.
ANTISTIUS.
L. L. EROS. CAPPADOXS.

atque pag. 173. num. 5.

MANSIONES. SALIORUM.
PALATINORUM. A. VETERIBUS.
OB. ARMORUM. ANNALIUM.
CUSTODIAM. CONSTITUTAS.
LONGA. ÆTATE. NEGLECTAS.
PECUN. SUA. REPARAVERUNT.
PONTIFICES. VESTÆ. V̇. V. C. C.
PRO. MAGISTERIO.
PORTII. ACILII. LUCILLI. VITRASI.
PRÆTESTATI.
V. V. C. C.

Non raro tamen Pueri ac Puellæ simul Deum Deamve cantabant, chorumque celebrabant. Horat. in Carmine Sæculari vers. 31.

> VIRGINUM PRIMÆ PUERIQUE *(Claris*
> *Patribus orti,*
> *Deliæ tutela Deæ, fugaces*
> *Lyncas & cervos cohibentis arcu*
> *Lesbium servate pedem, meique*
> *Pollicis ictum,*
> *Rite Latonæ puerum canentes,*
> *Rite crescentem face noctilucam,*
> *Prosperam frugum, celeremque pronos*
> *Volvere menseis.*

atque iterum lib. 4. Carm. od. 1. vers. 25. ad Venerem:

> *Illic bis* PUERI *die*
> *Numen cum teneris* VIRGINIBUS *(tuum*
> *Laudantes, pede candido*
> *In morem Salium, ter quatient hu-(mum.*

quod confirmat lepidissimus Catullus in Carmine sæculari:

> *Dianæ sumus in fide*
> *Puellæ & Pueri integri.*
> *Dianam Pueri integri,*
> *Puellæque canamus.*

Atque

Atque ita Cererem ipſa à cuncta Pube, ineunte Vere, adorandam ſaltationibus & Choreis mandat Virgilius Georg. libr. I. verſ. 339.

Sacra refer Cereri, lætis operatus in herbis
Extremæ ſub caſum hyemis, tam vere ſereno.
Tunc agni pingues, & tunc molliſſima vina:
Tunc ſomni dulces, denſæque in montibus umbræ.
CUNCTA *tibi* CEREREM PUBES *agreſtis* ADORET;
Cui tu lacte favos, & miti dilue Bacho.
Terque novas CIRCUM *felix* EAT HOSTIA *fruges:*
Omnis quam CHORUS & SOCII COMITENTUR OVANTES:
Et Cererem Clamore vocent in tecta: neque ante
Falcem maturis quiſquam ſupponat ariſtis.
Quam Cereri torta redimitus tempora quercu,
DET MOTUS INCOMPOSITOS, & *Carmina dicat.*

Tanti momenti & Saltatio hæc habita eſt, ut ſapientiores ipſi Gentiles non veriti ſint Deos ipſos ſaltatores facere. Heſiodus Θεογ. verſ. 3. de Muſis,

Καὶ τε περὶ κρήνην ἰοειδέα πόσσ' ἁπαλοῖσιν
'Ορχεῦνται, καὶ βωμὸν ἐρισθενέος Κρονίωνος.
Et circa fontem cæruleum pedibus teneris
Saltant, aramque præpotentis Saturnii.

Anacreon od. 5. de Rosâ verſ. 9.

Ρόδα, παῖς ὁ τῆς Κυθήρης
Στέφεται καλοῖς ἰούλοις,
Χαρίτεσσι συγχορεύων.
Roſeis puer Cytheres
Caput implicat corollis,
Charitum choros frequentans.

ita & Carm. libr. 1. od. 4. verſ. 5. Horatius,

Jam Cytherea choros ducit Venus immi-
(nente Luna:
Junctæque Nymphis Gratiæ decentes
Alterno terram quatiunt pede, dum gra-
(veis Cyclopum
Vulcanus ardens urit officinas.

& ejusmodi motus incompoſitos ſalſe perſtringens Arnobius libr. 7. inquit pag. 239. *Jam vero ſi viderint in fæmineas mollitudines, enervantes ſe viros, vociferari hos fruſtra, ſine cauſa alios curſitare, amicitiarum fide ſalva contundere ſe alios, et crudis mutilare ſe cæſtibus, certare hos ſpiritu, buccas vento diſtendere, votiſque inanibus concrepare, manus ad cœlum tollunt,*

tollunt, rebus admirabilibus moti prosiliunt, exclamant, in gratiam cum hominibus redeunt. hæc si Diis immortalibus oblivionem afferunt simultatum, si ex comediis, attellanis, mimis ducunt lætissimas voluptates, quid moramini, quin et ipsos dicatis Deos ludere, lascivire, saltare, obscænas compingere cantiones, et clunibus fluctuare crispatis?

Hinc piorum statum apud Inferos in campis Elysiis describens Tibullus libr. 1. Eleg. 3. vers. 57. canit,

Sed me, quod facilis tenero sum semper (amori,
Ipsa Venus campos ducet in Elysios.
Hic choreæ, cantusque vigent, passimque (vagantes
Dulce sonant tenui gutture carmen aves.

Confer hæc cum fortunatis nemoribus sedium beatarum apud Virgilium lib. 5. Æneid. vers. 638.

Devenere locos lætos et amæna virecta
Fortunatorum nemorum sedesque beatas.
Largior hæic campos æther, et lumine (vestit
Purpureo, Solemque suum, sua sidera no- (runt.
Pars in gramineis exercent membra pa- (læstris:

Con-

Contendunt ludo, et fulua luctantur arena:
Pars pedibus plaudunt choreas, et carmina dicunt.

Neque Saltationes religiosæ inter Græcos Romanosve latuerunt, sed ipsos ad Indos peragrarunt, uti aperte Lucianus Tom. 1. de Saltatione pag. 792. testatur. καὶ τί σοι τοὺς Ἕλληνας λέγω, ὅπου καὶ Ἰνδοὶ, ἐπειδὰν ἕωθεν ἀναστάντες, προσεύχωνται τὸν ἥλιον, οὐχ ὥσπερ ἡμεῖς τὴν χεῖρα κύσαντες, ἡγούμεθα ἐντελῆ ἡμῶν εἶναι τὴν εὐχὴν, ἀλλ' ἐκεῖνοι πρὸς τὴν ἀνατολὴν στάντες, ὀρχήσει τὸν ἥλιον ἀσπάζονται, σχηματίζοντες ἑαυτοὺς σιωπῇ, καὶ μιμούμενοι τὴν χορείαν τοῦ Θεοῦ. hoc est, *quid vero Græcos tibi commmemorem, cum Indi quoque posteaquam mane surrexerunt, Solem precentur, non quemadmodum nos manum deosculati, perfectam precationem esse putamus. sed illi ad ortum excitati, Saltatione Solem salutat, silentio semet ipsos componentes, Deique Choream imitantes.* quam ad rem facere puto verba Arriani lib. 6. de Expedit. Alexandri, Φιλῳδοὶ γὰρ εἴπερ τινες ἄλλοι, Ἰνδοὶ, καὶ φιλορχήμονες ἀπὸ Διονύσου ἔτι, καὶ τῶν ἅμα Διονύσῳ βακχευσάντων μετὰ τὴν Ἰνδῶν γῆν. *Studiosi enim musices, si qui alii, sunt Indi, Saltationibus quoque addicti jam inde à Dionyso, eorumque qui in India Bachati sunt, tempore.* Ipsos etiam Hebræos in Deserto, revertentes ad Idololatriam Ægyptiorum, & desperantes de reditu Mosches, divinam Legem ab ipso Legislatore Deo accepturi in Monte Sinai, circa erectum Vituli simulacrum

choros

choros agitasse honoris ergo, atque saltasse videmus Exod. 32. comm. 1. 2. 3. 4. 5. 6. *quum autem videret Populus admodum Moschen descendere ex ipso monte, congregatus populus ad Aharonem, dixerunt ei, surge, fac nobis Deos, qui anteant nobis, jam enim Moschi viro illo, qui eduxit nos è terra Ægypti, quid factum sit Ignoramus: Et dixit eis Aharon, rumpentes detrahite inaureis aureas, quæ sunt in auribus uxorum vestrarum, filiorum vestrorum, filiarumque vestrarum, et afferte ad me. Rumpentes ergo detraxerunt sibi totus ille populus inaureis aureas, quæ erant in auribus suis, et attulerunt ad Aharonem, qui acceptum è manu eorum formavit illud cælo, quum fecisset ex eo vitulum fusilem: tum dixerunt, hi sunt Dii tui Jisraël, qui eduxerunt te è terra Ægypti. quod videns Aharon, exstruxit altare coram eo, proclamavitque Aharon, dicendo, festum Jehovæ cras esto. Surgentes itaque postridie mane, obtulerunt holocausta, et applicarunt euchari-steria: seditque populus ad edendum et bibendum, deinde surrexerunt ad ludendum.* hoc est, saltationes & choros agitando coram vitulo cum cantu, uti comm. 18 & 19. habetur. *qui dixit non est sonus, quo strenui clamant, neque est sonus, quo debiles clamant: sonum cantantium ego audio* (post crapulam scilicet coram vitulo ludentium uti supra comm. 6. habetur) *fuitque quum appropinquans ad castra*

videret

videret vitulum illum & Choros, ut accenderetur ira Moschis, et abjiciens è manibus suis tabulas, (zelo sanctissimo, & duce Dei Spiritu, ipso Mosche teste Deutern. 9. comm. 17.) *frangeret eas sub ipso monte.* nullum vero vestigium apud Judæos reperio in sacris Litteris Saltationis religiosæ in veri Dei honorem, ast quidem in signum maximæ lætitiæ; cujus exemplum exstat cap. 21. Judicum comm. 19. de puellis à Benjaminitis raptis; *tandem dixerunt* ibi habetur, *ecce festum Jehovæ Schilunte, de anno in annum; quod celebratur ab Aquilone domus Dei fortis, versus ortum Solis, ad tritam viam, quæ ascendit à domo Dei fortis Schecemum; & à meridie Lebonæ. et præceperunt Benjaminitis, dicendo, ite, ut insidiamini in in vineis: et animadvertetis, ut ecce, quum exibunt puellæ Schiluntinæ ad saltandum Choreis; prodeuntes è vineis illis rapiatis statim vobis quisque uxorem suam è puellis Schiluntinis:* quod Jephtæ filia probat cap. 11. meliori jure, præ sacra scilicet lætitia, quâ Spiritus Sanctus animam ejus accendebat propter constitutionem purissimæ religionis & typos ac signa salutiferæ gratiæ Domini nostri Jesu Christi, qui ex semine ejus oriundus erat, David Rex, adducens arcam è domo Hobed Edomi Gitthæi in civitatem, saltavit omnibus viribus coram Jehovah cum clangore & sono tubæ, quemadmodum legere possumus 2. Sam.

cap. 6.

cap. 6. comm. 14. & 15. de Ægyptiis idem teſtatur Apulejus Met. lib. 4. *jamque per plateas commeantem populi frequenter floribus ſertis et ſolutis adprecantur.* & rurſus lib. 10. *hinc gratiæ gratiſſimæ, inde horæ pulcherrimæ, quæ jaculis floris ſerti et ſoluti, deam ſuam propitiantes ſcite ſcitiſſimum conſtruxerunt chorum.* quam in rem Philoſtratus in vita Apollonii: *Poſt hæc in aquam ſeſe projicientes lavêre, lotique ad templum acceſſerunt coronati, et hymnum cantantes inſtar choreæ in Gyrum compoſiti.* atque *ideo in religionibus* inquit Servius in Eclog. 5. Virgilii, quæ Daphnis dicitur, *ſaltabant majores: quia nullam corporis partem eſſe voluerunt, quæ non ſentiret religionem. nam cantus ad animum, ſaltus ad mobilitatem pertinet corporis.*

Veſtigia hujus ritus in hunc diem reperiri apud Indos tam Orientales, quam Occidentales ſive Americanos V. Le Blanc cap. 7 Itinerarii ſui Peguani & Martabani de annuis illorum feſtis agens ſcribit, *ita illi* (Sacerdotes nempe) *theatra conſcendunt atque ſonantibus inſtrumentis muſicis ſaltant, parvo ſonitu incipiunt, moxque pergunt canere, precari, ſeſeque execrari, uſque eo quidem, ut perpetua ſaltatione furentur, unde nonnulli procidunt in terram, quo tempore alii mutant ſonum, et majori furore ſaltationibus inſiſtunt.* quod F. Mendez Pinto affirmat in itinerario ſuo; & de incolis regni

regni Mongibur in Æthiopia dictus V. Le Blanc refert: *nulla ſimulacra in templis inveniuntur, verum in feſtis ſuis ibi congregantur, et in orbem choros agitant, hymnoſque canunt in Solis honorem.* ſimile quid de Mexicanis in America Jozeph de Acoſta Hiſtor. Natural. & Moral. Americæ lib. 5. cap. 9. & 25 refert. *ſacrificiis peractis, Juvenes Puellæque ordine è templo procedunt, cantantes et tripudiantes ad clangorem Tympani, quibus Viri principes, Parenteſque reſpondent circumſaltantes prædictum Chorum, qui ſemper medium obtinet.*

CAPUT XXVIII.

Coronæ in Deorum honorem *inventæ. variis casibus Diis offerebantur. Laribus* donaticæ *coronæ imponebantur singularis magnitudinis. idem mos a Græcis uti Latinis observatus.* simulacra *Deorum* privata *&* publica privatus *quisque ac* publicus coronabat. *Coronæ Sacræ quæ? Res divina in solis coronis quandoque constabat, & illis peracta est. nullum fere Sacrum sine his peractum.* coronantes *numina & ipsi* coronati *erant privati homines & Sacerdotes. qui mos etiam in Syria obtinuit. asylum in coronis positum. earum forma circularis habebatur perfectissima ac perpetua.*

Et hisce ritibus præmissis, ad Coronarum usum in cultu divino transgredimur, cum passiva observatio sit, Deos coronis, sertis, & floribus ornatos fuisse. sic Arnobius scribit lib. 7. pag. 237. *etiam Dii sertis, coronis afficiuntur; & floribus.* & Minucius Felix in Octav. pag. 2. *ut tam luculento die in lapides eum patiaris impingere, effigiatos sane, & unctos, & coronatos,*

tos. hæc Chriſtiani Scriptores. inter Gentiles ſcribit lib. 21. cap. 3. Plinius: *Coronæ Deorum honos erant, & Larium publicorum, privatorumque, ac ſepulchrorum & manium.* Apulejus libr. 4. Mileſ. de Pſyche divino honore cultâ: *Jamque per plateas commeantem populi frequenter floribus ſertis, & ſolutis adprecantur.* canit Juvenalis Satyr. 9. verſ. 137.

O parvi, noſtrique Lares, quos thure mi-
(nuto,
Aut farre, & tenui ſoleo exorare corona.

Fiebat id multis occaſionibus. cum proſpere aliquid acciderat, aut malum aliquod depulſum fuerat, aut in magnis, ac feſtivis ſolemnitatibus. Tertullianus de coron. milit. cap. 7. *Saturnum,* ſcribit, *Pherecydem ante omnes refert coronatum, Jovem Diodorus poſt devictos Titanas, dat & Priapo tænias idem, & Ariadnæ ſertum.* ac paulo poſt: *plura quærentibus, omnia exhibebit præſtantiſſimus in hac quoque materia commentator Claudius Saturnius. nam eſt illius de Coronis liber, & origines, & cauſas, & ſpecies, & ſolennitates earum ita ediſſerens, ut nullam gratiam floris, nullam lætitiam frondis, nullum ceſpitem, aut palmitem, non alicujus capiti invenias conſecratum.* ſic puellæ, Veneri militantes, languidas Corollas, capiti ſuo demtas, Deo cuipiam in munus dabant. Plautus in Aſinar. act. 4. ſcen. 1.

Tum

Tum si coronas, serta, unguenta jusserit
Ancillam ferre suam Veneri, aut Cupi-
(dini,
Tuus servus servet, Venerine eas det, an
(Viro.

& meretrices observasse docet Propertius, ut quot Itinera nocte unâ confecissent, tot corollas ludicro cuinam, & Minorum gentium Deo donarent, puta Trephallo, Marsyæ, Hermæ, & talibus. ita votum est in carmine Libero.

Quæ si contigerit fruenda nobis,
Totam comparibus Priape nostris,
Cingemus tibi mentulam coronis.

& infra:

Quæ quot nocte viros peregit una,
Tot verpas tibi dedicat salignas.

hoc, quando quid prospere succederat, hoc fiebat, cum malum abiisset. sic Lactantius divinar. Instit. lib. 2. cap. 1. *postquam metus deseruit, & pericula recesserunt: tum vero alacres ad Deorum templa concurrunt: his libant, his sacrificant, hos coronant.* idem etiam diebus festis observabatur. Cato de Re Rustica cap. 143. *kalendis*, inquit, *Idibus, Nonis festus dies cum erit, Coronam in focum indat.* in honorem scilicet Laris familiaris; quæ coronæ inusitatæ

magnitudinis erant, ut Meursius optime ad hunc Catonis locum observat, quales etiam postea *Donaticæ* fieri ceperunt. Festus habet: *donaticæ coronæ dictæ, quod his victores in ludis donabantur, quæ postea magnificentiæ causa institutæ sunt, super morem aptarum capitibus, quali amplitudine fiunt, cum Lares coronantur.* quem morem jam absoletum, restaurasse Augustum, in ejus vitâ his notat Suetonius: *Compitalitiis Lares ornari bis in anno instituit, vernis floribus, et æstivis.* Plautus in Trinum. act. 1. scen. 2.

Larem corona nostrum decorari volo.
Uxor venerare.

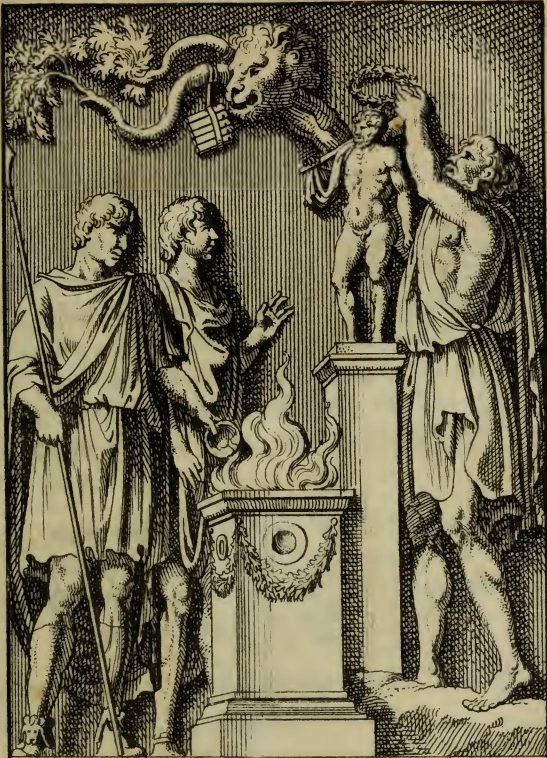
& natalitio die mares Genio, feminæ Junoni corollas dedicabant, & dei collo imponebant. ut Tibullus indicat lib. 1. eleg. 7.

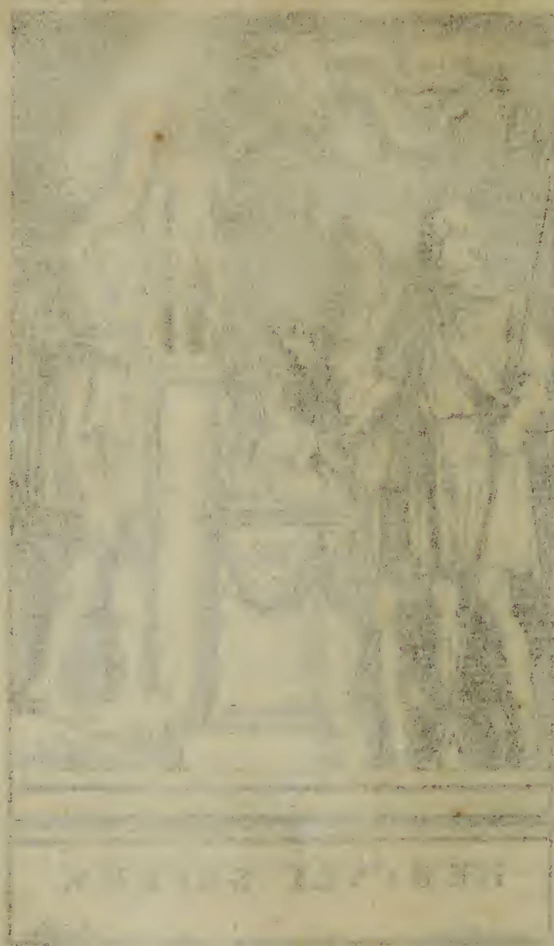
Illius è nitido stillent unguenta capillo.
Et capite, et collo mollia serta gerat.

usitatius tamen capiti: cujus fidissimam testem dabit exhibitum marmor è S. Petr. Bartoli libro de Admirandis Romanis, referens sacrificium & coronationem Herculis. & idem libr. 2. eleg. 2. canit:

Ipse suos Genius adsit visurus honores,
Cui decorent sanctas florea serta comas.

quando-

HERCVLI SACRVM.
J.S. Fecit.

quandoque ante templi fores, eodem teste lib. 1. eleg. 1.

Flava Ceres, tibi sit nostro de rure co-
(rona
Spicea, quæ templi pendeat ante fores.

Uti hoc Latinis, ita & Græcis aliisque Gentilibus olim in usu fuisse probabo. Plato Πολιτ. pag. 360. ὥσπερ καὶ ἐκεῖνα (ἀγάλματα) στέφειν ἦν νόμος, *sicut etiam et simulacra coronare mos erat*. privata equidem ac publica. ita anxia de Oedipi perturbatione ob Laji cædem Jocasta decretum sibi ait apud Sophoclem Oed. Tyr. verſ. 932.

Ναοὺς ἱκέσθαι δαιμόνων, τὰ δ' ἐν χεροῖν
ΣΤΕΦΗ λαβούσῃ κἀπιθυμιάματα,
Templa adire Deorum, his manibus
Coronas accipiens et suffitus.

& in edito per illustrissimum Ezech. Spanhemium Stratonis Epigrammate,

καὶ οἴκαδ' ἀπελθών,
Ἐστεφάνωσα Θεούς, κεῖνον ἐπευξάμενος.
et domum abiens,
Coronavi deos, illum invocans.

Hasce proinde coronas vel quisque privatim adhibebat, vel in publicis ritibus sacrorumque solenniis gestatas probare conabor. de primo

casu præter allata loco testis erit Euclio apud Plautum in Aulul. inquiens act. 2. scen. 8.

Nunc tustulum emi, et hasce coronas flo-
(reas.
Hæc imponentur in foco nostro Lari,
Ut fortunatas faciat natæ nuptias.

nec vulgatius fere quicquam invenitur, quam ut quisque, cui se numini commendaret, ejus statuas, qua fronde floribusve poterat, coronaret impetrandi illius opi. de publica coronatione optimus locus exstat apud Augustinum de Civit. Dei libr. 7. cap. 21. *in oppido Lavinio unus Libero totus mensis tribuebatur, cujus diebus omnes verbis flagitiosissimis utebantur, donec unum illud membrum per forum transvectum esset; atque in loco suo quiesceret. cui membro inhonesto matrem-familias honestissimam palam coronam necesse erat imponere.* & paulo post, *jam quod in Liberi sacris honesta matrona pudenda virilia coronabat spectante multitudine.* adde Plinium lib. 12. cap. 19. *coronas ex Cinnamo, interrasili auro inclusas primus omnium in templis Capitolii atque Pacis dicavit Imperator Vespasianus Augustus.*

Cum vero inter preces plerasque, quæ Diis offerebantur inter victimarum oblationes, inter incensa & suffitiones, decimas, taliaque numerantur στεφανῶν, sacras coronas vocitarunt. Suetonius in Nerone cap. 25. *sacras coronas in cubi-*

cubiculis circum lectos posuit. & Plautus Menæch. act. 5. scen. 5.

> *At ego te sacram coronam surripuisse Jovi scio;*
> *Et ob eam rem te in carcerem esse compactum scio.*

vix ac ne vix enim ullum numinis simulacrum incoronatum, neque ullum divinum cultum, sive is publicus, sive privatus fuit, invenies absque coronæ mentione. *antiquitus quidem*, inquit Plinius libr. 15. *nulla corona nisi Deo dabatur. ob id Homerus cælo tantum eas & prælio universo tribuit. viritim vero ne certaminibus quidem ulli.* quod vituperandum Marcelli factum apud Valer. Max. lib. 9. cap. 8. & Macrobium Saturn. libr. 3. cap. 13. contestatur, ille enim *se in Hispania Deum faciebat, cum patiebatur sibi in transitum sedenti à demisso victoriæ simulacro cum tonitruum machinato strepitu, sicuti capiti cælesti coronas imponi; sibique adeo supplicari.* proinde Euripides Herac. act. 1. rogat, ποῖ τρεψόμεθα; τίς γὰρ ἄστεπτος θεῶν, *quo vertamur? quis enim incoronatus Deus?* hoc est, eccui Deo nondum supplicavimus. quippe Ephesi στεφάνοις διὰ θαλλῶν τὰς ἱκεσίας ποιοῦσιν, *coronis per oleæ ramos supplicationes faciunt*, Dianæ scilicet, & multa ait Lucianus de sacrific.

crific. ab Diis redimi vel gallo, vel corona, vel ſolo thure.

Coronantes autem Numina & ipſi coronati ſæpius fuiſſe videntur, id eſt quaſi velati. Livius libr. 30 de Romanis ſuis; *Majores*, ait, *duodecim annis omnes coronati, & lauream in manu tenentes ſupplicaverunt.* & lib. 33. *Cunctique Magiſtratus circa omnia pulvinaria victimis majoribus ſacrificarent, populuſque coronatus eſſet.* hoc exemplo Æneas apud Virgilium libr. 7. Æneid. coronatus Italiæ numina adoravit.

Sic deinde effatus frondenti tempora ramo
Implicat; & Geniumque loci, primamque Deorum
Tellurem, Nymphaſque, & adhuc ignota precatur
Numina.

qui mos in Græcia quoque viguit, uti præter Sophoclem in Oedip. Tyr. variis locis, & Euripidem in Jov. act. 1. Æſchylus ἱκέτ. teſtatur,

ἀλλ' ὡς τάχιςα βᾶτε, καὶ λευκοςεφεῖς
ἱκτηρίας ἀγάλματ' αἰδοίȣ Διὸς
σεμνῶς ἔχȣσαι διὰ χερῶν συνωνύμων.

ſed quam citiſſime ite, et alba lana coronatos ramos ſupplices, ſtatuas venerandi Jovis reverenter

renter in manibus conſentientibus habentes. adde Ariſtophanem σφῆκ.

> Ἀλλ' ὡς τάχιςα πῦρ τις ἐξενεγκάτω,
> Καὶ μυῤῥίνας, καὶ τὸ λιβανωτὸν ἔνδοθεν,
> Ὅπως ἂν εὐξώμεθα πρῶτα τοῖς θεοῖς.

Sed quam celerrime ignem aliquis efferat, et myrtos, et thus intus, ut ſupplicemus primum diis.

Neque quoslibet tantum ſacrificantes, ſed Sacerdotes quoque conſtat fuiſſe coronatos è Statio lib. 3. Theb.

> *Huc gemini vates ſanctam canentis olivæ*
> *Fronde comam, et niveis ornati tempora (vittis*
> *Evadunt pariter.*

adde Tertullianum de Coron. Milit. cap. 10. *Ipſæ denique fores, ipſæ hoſtiæ, et aræ, et ipſi Miniſtri et Sacerdotes eorum coronantur. habes omnium collegiorum Sacerdotalium coronas apud Claudium.* ita apud Græcos ςεφανηφόροι, qui peculiari Sacerdotio fungebantur, ſeu Coronigeri Sacerdotes inveniuntur in veteri inſcriptione apud Reineſium Claſſ. 1. inſcript. 41.

> ΕΚ ΔΕΚΑ ΠΕΝΤ' ΑΝΔΡΩΝ, ΦΟΙΒΟΥ
> ΣΤΕΦΑΝΗΦΟΡΟΣ ΙΡΕΥΣ
> ΚΡΗΣΚΗΝΣ, ΗΓΑΘΕΟΣ ΤΕ ΛΕΟΝΤΙΟΣ,
> ΕΝΣΟΦΟΙ ΑΝΔΡΕΣ

ΟΣ ΜΕΝ ΑΠ' ΑΝΤΟΛΙΗΣ, ΟΣΔ' ΑΡ' ΑΦ'
ΕΣΠΕΡΙΗΣ,
ΟΡΓΙΑ ΣΥΝΡΕΧΑΝΤΕ ΘΕΑΙ ΠΑΜΜΗΤΟΡΙ
ΡΕΙΗΙ
ΧΡΙΟΒΟΛΟΥ ΤΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΤΑΥΡΟΠΟΛΟΙΟ
ΦΕΡΙΣΤΥΣ
ΗΜΑΣΙ ΜΥΣΤΙΠΟΛΟΙΣ ΒΩΜΟΝ
ΥΠΕΡΤΙΘΕΣΑΝ.

& rurſus apud Sponium part. 1. pag. 416.

ΜΝΗΜΑ ΜΟΝΟΜΑΧΙΔΩΝ
ΔΟΘΕΝΤΩΝ ΥΠ. ΑΡΧΙΕΡΕΩΣ
ΣΤΕΦΑΝΗΦΟΡΟΥ ΔΙΟΚΛΕΟΥΣ
ΤΟΥ ΔΙΟΚΛΕΟΥΣ ΤΟΥ
ΜΗΤΡΟΦΙΛΟΥ.

hinc ſacerdotalem vocat hanc coronam Ammianus Marcellinus lib. 29. *biduoque poſt Icoſium oppidum militaria ſigna et Coronam Sacerdotalem cum cæteris, quæ interceperat, nihil cunctatus reſtituit.* & Flamines Laurigeros Prudentius in Apoth.

Laurigeroſque Deum templis adſtare mi-
(niſtros.

& hunc coronandi Sacerdotes morem in Syria quoque

quoque viguisse Hieronymus in vita D. Hilarionis hisce probat; *non prius abiri passi sunt, quam futuræ Ecclesiæ lineam mitteret, et Sacerdos eorum, ut erat coronatus, Christi signo denotaretur.* quem salse irridens Clemens Alexandrinus Exhort. ad Græc. 4. scribit: *Si Deum vere videre desideras, participa piaculis non ramorum lauri, non quarundam tæniarum lana et purpura distinctarum. Justitia vero redimitus id age, ut sis acceptus Christo.* neque Gentilibus tantum, sed & Judaicis Sacerdotibus Insigne proprium Corona erat juxta præceptum Dei Exod. 28. *facies et* LAMINAM *de auro purissimo, in qua sculpes opere cælatoris Sanctum Domino, ligabisque eam vitta hyacinthina, et erit super tiaram imminens fronti Pontificis.* quod factum narratur Levitic. 8. *Moyses vestivit Aharon Subucula linea, accingens eum Baltheo, et induens Tunica hyacinthina, et desuper humerale imposuit, quod astringens cingulo aptavit rationali, in quo erat Doctrina et Veritas. Cidari quoque texit Caput, et super eam contra frontem posuit* LAMINAM AUREAM *consecratam in sanctificatione, sicut præceperat ei Dominus.* quæ Lamina duos digitos lata, frontemque cingens usque ad aures, Exod. 39. comm. 30 dicitur נזר הקדש, *corona sancta.* qualis vero fuerit hæc Lamina clarius ex Josepho nobis tradidit Hieronymus in Epist. 128. scribens, *Octava*

Octava est Lamina aurea, in qua est scriptum nomen Dei hebraicis literis, quod apud illos ineffabile nuncupatur. hic super pileolum lineum, & commune omnium Saeerdotum, in Pontifice (maximo scil.) *plus additur, ut in fronte vitta hyacinthina constringatur, totamque Pontificis pulchritudinem Dei vocabulum coronet et protegat.* debebat & hanc Pontifex semper gestare secundum Exod. 28. *erit autem*, ibi legimus, *Lamina semper in fronte ejus, ut placatus sit ei dominus.* atque omnes apud Hebræos Corona ni aurea, tamen lanea coronabantur Sacerdotes, uti Exod. 29. comm. 26 comprobatur. *Filios quoque Aharonis applicabis, et indues tunicis lineis, cingesque baltheo, et impones eis Mitras.* & clarius Exod. 39. comm. 25. ubi, *facies et tunicas byssinas opere textili filiis ejus, et mitras cum coronulis suis ex Bysso.*

Atque ita adornatus Sacerdos ab injuria tutus habebatur, sicuti minister dei, asylum enim quoddam in coronis ponebatur. Euripides Heracl. act. 2.

> κοὐκ αἰσχυνοῦμαι δῆτ᾽, ἐὰν δὴ τις λέγῃ,
> τί δεῦρ᾽ ἀφίκεσθ᾽ ἱκεσίοισι σὺν κλάδοις.

non me pudebit, si quis dixerit, quid huc advenistis ramis cum supplicibus. atque usque adeo quidem, ut quibus caput corona redimitum erat, inviolabiles crederent, teste Eodem Heracl. act. 1.

ἱκέται

—— ἱκέται δ᾽ ὄντες ἀγοραίου Διός.
Βιαζόμεθα, καὶ στέφη μιαίνεται.

Supplices enim forensis Jovis vim patimur, sertaque profanantur. quare Servus Cario apud Ariſtophanem in Pluto concomitans Dominum coronatus ad Oracula, ait, οὐ γὰρ με τυπτήσεις, στέφανον ἔχοντά γε. *non enim verberabis me: quum coronam geram.* quando etiam rei divinæ intentus erat quiſpiam, judices capitalium cauſarum cognitione & judicio abſtinuiſſe Achilles Tatius lib. 7. teſtatur: quin imo coronarum forma omnium perfectiſſima credebatur, & capaciſſima, omni ex parte in ſeſe vergens, & nuſquam incipiens, nuſquam deſinens, cum referat motum circularem, qui ſolus eſt perpetuus. hinc Manilius lib. 1. cecinit,

Hæc æterna manet, diviſque ſimillima forma,
Cui neque principium eſt uſquam, nec finis in ipſa.

Quoniam vero aliæ arbores aliis Diis fuerunt conſecratæ, idcirco Dei publice adoraturi variis coronis ornabantur, & numina ornabant. quam ad rem cecinit Phædrus lib. 3.

Olim quas vellent eſſe in tutela ſua
Divi legerunt arbores: QUERCUS *Jovi,*
Et MYRTUS *Veneri placuit, Phœbo* LAUREA,
PINUS *Cybelæ,* POPULUS *celſa Herculi.*
Minerva

Minerva admirans, quare steriles sumerent,
Interrogavit. causam dixit Juppiter:
Honore fructum ne videamur vendere,
At mehercule narrabit, quod quis voluerit,
OLIVA *nobis propter fructus est gratior.*

ita de Cerealibus sacris libr. 1. Georg. Virgilius,

——— ——— *neque ante*
Falcem maturis quisquam snpponat aristis,
Quam Cereri, torta redimitus tempora QUERCU,
Det motus incompositos.

& de Apollinis, ut de aliis taceam, quæ passim apud Poëtas occurrunt, canit Apollonius Rhodius lib. 2. Argonaut. vers. 159.

Ξανθὰ δ' ἐρεψάμενοι δάφνῃ καθύπερθε μέτωπα.
Flavaque sunt viridi redimiti tempora LAURO.

de ipsis Deorum coronis pauca accipite. Tibullus ita præter Nummos, qui apud F. Ursinum in familia Cassia reperiuntur & alibi, *Cereri spiceas coronas* tribuit.

Flava Ceres tibi sit nostro de rure Corona
SPICEA, *quæ templi pendeat ante fores.*

& Ovid. in libr. Amor.

Flava

Flava Ceres tenues SPICIS *redimita ca-*
(pillis.

Fluminibus corona nectebatur *ex arundine*. Virgil. lib. 10. Æneid.

Quos parte Benaco velatus ARUNDINE *glauca*
Mincius infesta ducebat in æquora pinu.

Autumno ex pomis. Horat. Epod. od. 2.

Vel cum decorum mitibus POMIS *caput*
Autumnus arvis extulit.

Herculi ex Populo arbore; *nam et Salios*, scribit Macrobius, *Herculi dedit* (Virgilius) *quos tantum Marti dicavit antiquitas*; *et populeas coronas nominat*. & Tertullianus de Coron. Milit. dicit. *Herculem capite præferre nunc Populum*, *nunc Oleastrum*, *nunc Apium*. ita & *Pan cum Ebulo*, *Satyri cum Scypho*, *Vertumnus cum fæno* coronati inveniuntur apud Virgilium Eclog. 10.

Pan deus Arcadiæ venit; *quem vidimus ipsi*
Sanguineis EBULI BACCIS, *minioque ru-*
(bentem.

apud Plinium lib. 35. cap. 10. *Aristippus cujus est Satyrus cum* SCYPHO *coronatus*; nec non apud Ovidium libr. 14. Metam.

Tempora sæpe gerens FOENO *religata recenti*
Defectum poterant gramen versare videri.

Postre-

poſtremo nullum numen, quin propriam ſuam coronam habebat,qua de re multa & erudita vulgarunt Carolus Paſchalius in eleganti ſuo libro de Coronis, & Reverendus Philologus ſacer ac Theologus Jacobus Lydius in auro præferendis Libellis de Agoniſtica Sacra & Florum Sparſione ad Paſſionem Jeſu Chriſti.

Atque hiſce coronidem huic ſyntagmati imponens,& corruptibiles hujus mundi coronas miſſas faciens, à Deo æternis floribus vividam coronam in cælo exſpectabo, cujus gaudia animo præcipio, gratias Deo maximas agens, quod dilecti filii ſui pretioſiſſimo ſanguine nos redemit, dum tot tantiſque Gentibus in hunc diem non exoritur ſol Juſtitiæ, quare numen precari noſtrum eſt, ut cæcos iſtos idololatras miſericors ac benignus congregare velit ad Eccleſiam ſuam, ut ſimul cum dilectis ſuis per ſæcula ſæculorum ipſi tribuant honorem atque gloriam.

FINIS.

SUMMARIA CAPITUM.

CAPUT I.

Verbi adorare etymologia ex verbo orare *&* *præpositione* ad. *multis verbis* adorare *exprimitur.* orare, obſecrare, rogare, obteſtari, ſupplicare, vocare, precari, venerari, implorare. *Verbi* adorare *variæ ſignificationes notantur. Hebraica & Græca vocabula notiſſima, eundem actum denotantia recenſentur.* Adoratio *antiquiſſima, & ab Adamo ipſo exercitata.* Pag. 1.

CAPUT II.

Adoratoriæ Formulæ, à Briſſonio omiſſæ, illuſtrantur ex Romanis ſcriptoribus. Petitoriæ proponuntur & explicantur. Solenniores apud Græcos quæ? Χαῖρε *in principio precum ac fine obſervata.* Ζεῦ σῶσον, *antiquiſſima formula, ſternutantibus acclamata probatur. Sigonii error notatus.* Ἐλεήσον, *miſerere, ex Græcorum conſuetudine fluxiſſe videtur; per Chriſtianam Eccle-*

ſiam recepta. Elegantiſſimæ Hebræorum formulæ recenſentur. Pag. 11.

CAPUT III.

Diis Varia Cognomina data. μακαρες Beati *omnes.* αγναὶ & θρέπλειραι *Deæ vocatæ Græcis, ut Latinis* Almæ. *Dii ac Deæ* Magni *et* Magnæ. *ſolus Jupiter* Optimus Maximus. *alii et Dii* Maximi. *Dii* Reges *et* Domini, *Deæ* Reginæ *ac* Dominæ. *quo titulo et verum Deum Hebræi adorarunt. frequenter numina* Patres Matresque *dicebantur. à Chriſtianis et Judæis Deus* Pater *vocitatus, ut et* Conſervator *ſive* Salvator, *æque ac Gentilibus. ab his Dii blandis verbis* Boni, Amici, Propitii, Pulchri *appellantur, ab Iſraëlites Deus* Magnus, Bonus, Juſtus, Miſericors *et* Sanctus. *quod nomen Gentilibus familiare.* Pag. 37.

CAPUT IV.

Ad ipſam Adorationem proceditur. Adorationis varii ordines. antiquiſſima eſt, quæ ſub Jove fiebat *à perſonis* privatis, *vel* publicis *apud Romanos et Græcos, quæ ab Hebræis defluxit. Cain et Abel primi adoratores.* Montes *et* Sylvæ *ad orandum ſæpius apud Gentiles quærebanrebantur*

rebantur. locus mundus *à Persis electus*, *et* templa rejecta, *uti à veterrimis Romanis.* Dii in via *à viatoribus invocati*, *et in aliis multis locis. Per* personas publicas *fiebat* interveniente populo. *Deorum ex hostium urbibus* Evocatio *usitatissima. ubi et urbium et exercitus*, *aliquando etiam hominum* devotio *fiebat*, *quæ non Græcis ignota fuit. adoratio Patris Patrati* in fædere feriendo *observatissima ambabus Gentibus. ab Hebræis simili modo orationes factæ primis temporibus.* Pag. 45.

CAPUT V.

Adoratio in templis *recentior.* publica & privata. *publica* Interveniente Sacerdote. *privata* absque vel cum Pontifice *fiebat apud omnes fere Gentes*, *et non raro* voce clarâ *ad ostentationem. templa apud Ægyptios et Indos meretricum contubernia facta. apud hodiernos etiam Gentes* templa *Domus precationum habentur*, *non tamen superstitiosâ observatione*, *cum Dei præsentiam ubique credunt.* Sacerdotum officium *primum* preces concipere, *quod et Hebræis veteribus in usu*, *ast maxime Ægyptiis. Magi eorum Philosophi et Sacerdotes. eorum autoritas et munus.* Pag. 49.

CAPUT VI.

Adorationis quinque ſpecies recitatæ. Salutatio *matutinis horis proprie exercebatur. à Salutandi patronos conſuetudine Romana defluxit.* Laudatio *circa Deorum poteſtates et beneficia verſabatur. Scaligeri commentaria in Tibullum laudata.* Petitoriæ preces *ad præſtandum auxilium vel avertenda mala. honeſtæ Laconum et Platonis preces, ac turpiſſimæ plurium enumerantur.* Vota, *quæ, quanta, et qualia. ipſis Hebræis nota.* Gratiarum actio *pro acceptis beneficiis reddita. ubique Gentium obſervata.* 70.

CAPUT VII.

Variis Elogiis *Dii invocati.* Multiloquium *Judæorum notatum, ad Turcas tranſlatum, à Romanis Græcisque ad plurimum obſervabatur.* Numerus Ternarius *in ſacris ſæpiſſime uſurpatus.* πολυωνομίη *apud Gentiles in precibus ſolenniſſima. ex formidine, ne Deos parum grato nomine invocarent,* ſis quocunque nomine, *precabantur; numinum vero ſexum ignorantes,* ſive Deus ſive Dea *vel* quisquis es, *dicebant. Jupiter mas et fœmina nominatus, et invocatus.* Pag. 81.

CAPUT VIII.

Preces Publicæ, Privatæ, Clarâ voce *aut* Murmure, Ligatis *vel* Illigatis verbis *factæ. publice Sacerdos præibat antiquitus. Idem mos à recentioribus ſervatur. Privatim omnes pro lubitu orarunt. ad oſtentationem ſæpe* clara & alta vox *adhibita, et adhibitur apud hodiernos populos. inhoneſtæ petitiones murmure et arcane prolatæ. in meliorem ſcopum Chriſtiani* corde *Deum alloquuntur.* Carmina *et* hymni *Diis cantabantur. eundem ritum ab Hebræis Chriſtiana eccleſia recepit.* Pag. 90.

CAPUT IX.

Adoratio matutino tempore *frequentiſſima plerisque Gentibus.* Sol exoriens *apud Perſas ſalutabatur. templi foribus aſſidebant. plerumque* per omnem diem *adorabatur antiquitus.* mane *et* veſperi *ad minimum. multa ſacra* nocte *fiebant, à plerisque tamen, ut turpia, rejecta. Chriſtiani ob nocturnas adorationes ab Ethnicis accuſati. idem mos à nonnullis hodie obſervatur magna Turcarum ſuperſtitio propter precationum tempus.* Pag. 99.

CAPUT X.

Sacris diebus omne opus fieri prohibitum. *qua de re statuta apud Athenienses lex recensetur. item ritus apud Romanos observatus. Macrobio vera lectio restituta. opus item in festis fieri apud Judæos nefas creditum.* Profani à sacris abesse jussi, Silentiumque *astantibus impositum apud Græcos æque ac Romanos. formulæ* Favete Linguis *verus sensus expositus.* Janus *in publicis sacris* primus invocatus *apud Romanos. Scriverius laudatus. in* Vesta *solennis* precatio extrema *erat. Alexander ab Alexandro & Traquellus notati: Vestæ apud Græcos,* Igni *apud Persas primæ imprecationes fiebant.* Pag. 105.

CAPUT XI.

Impuritas *adoratoribus nocens, fiebat* concubitu *apud Romanos æque ac veteres Græcos, nec non Judæos. decem diebus à* Cibaria & Venerea voluptate & Vino *Ægyptii arcebantur.* Vini abstinentia *Sacerdotibus Judaicis à Deo mandata precaturis. Romanis mulieribus Vinum antiquitus interdictum. Brachmanni Indorum Vini & Veneris expertes, ut Sabbathis diebus Samaritani hodierni. Mahometani templa adituri,* à mulieribus *sese* abstinent. somnia *etiam polluere*

polluere Gentiles credebant. impuri vir ſeminifluus, mulier menſtruoſa *apud Judæos.* P. 115.

CAPUT XII.

Caſtitas *in adoratoribus neceſſaria.* lotione *totius corporis vel tantum partis cujusdam, vel* ſparſione *conſtabat. aqua ſacrata ad Chriſtianos tranſlata. lavatio* aquis marinis, *vel* fluvialibus *vel* fontanis. *purificatio marinâ aquâ uſitatiſſima & ipſis Judæis. fluvialis lavatio Gentilibus omnibus antiquitus hodieque nota.* Adſperſio *introeuntium templa apud Græcos* per Sacerdotes *facta, apud Chriſtianos Pontificios per ſe ipſos. ratio ejus ritus inquiritur.* P. 123.

CAPUT XIII.

Velatio capitum *uſitatiſſima. multas ob cauſas peracta. Chriſtianis ignota. Servii error notatur. omnia* ſacra velato capite fiebant Diis, Saturno, Honore, Ope, & Hercule exceptis. Tutulum *& Tutulati Sacerdotes. Dea* Pietas velata *pingitur, quod ſacrificiis præſidet. Privati etiam* velabant capita. *interdum* manus, *in quibus* oleæ ramum *portabant. nummus imp. Severi explicatus. mos hic Græcis proprius.* ramum *ſæpe* lanâ involvebant. *à ſuppli-*

cando ἱκετηρίαν *dicunt, ut Romani ſupplicem. ramos ad adoratos porrigebant ſupplices. velamentorum* color purpureus & albus. *hodierni Judæi* quadratum flammeum *uſurpant. in nuptiis Rebecca ſeſe velavit. Apoſt. Paulus.* 1. *Corinth.* 11. *verſ.* 10. *explicatus. Moſche coram Deo faciem manibus abſcondit, & velat, uti ipſi Angeli præ Majeſtate Dei.* P. 141.

CAPUT XIV.

Purpurea *ſive* Lutea *equidem ac* Candida Veſtis *Adorantibus uſitatiſſima.* color albus *lætitiæ ſignum, &* Diis gratus *habebatur. Horatius illuſtratus.* Niger *vero* infauſtus. *Inferos adorantes nigra veſte induebantur.* Judæorum Summus Pontifex, *& omnes* Sacerdotes *ex Dei precepto* albis veſtibus *utebantur, quas baltheo r[illegible]inciebant. Romanis in ſacris* nil religatum *erat. Turci hodierni* nigrum colorem *infauſtum,* album & viridem *Sacerrimos æſtimant. ſqualidâ veſte nonnullæ Gentes antiquitus procedebant ad miſericordiam commovendum.* Alba Veſtis Baptiſatis *apud Chriſtianos veteres uſitatiſſima. ſignificatus cujuſque coloris ex Alciato. Pontificiorum Sacerdotibus alba veſtimenta ad ſacra in uſu.* Pag. 148.

CAPUT XV.

Pythagoræ ſymbolum illuſtratur. nudis pedibus *ad adorationem* incedunt Hebræi. *Moſche & Joſua à Deo calceos ſolvere juſſi. Divus Leo & Juvenalis Dempſterus ac Braunius notantur. illud Turci ſecuti. qua de cauſâ inſtitutum. Indi coram Fakirorum Summo* calceamenta *deponunt honoris ergo. à Romanis* nudipedalia *aliquando obſervata. Nefas apud Cretenſes habetur Dianæ Britomartis templum calceatis pedibus adire. Juvenalis elegans locus explicatus.* merus pes *pro nudus pes dicitur. quid* vinum merum *ſit inquiritur. Chriſtiani nonnulli in proceſſionibus, & crucis adoratione nudis pedibus incedunt. probitum Pontificum inſtitutis ſacram Euchariſtiam nudis pedibus conficere.* Calceati pedes *inſtituti, ne ſerpens pedes poſſèt mordere, at à nobis calcatus obteratur.* P. 156.

CAPUT XVI.

Superſtitio veterum in adeundis templis pede dextro, *quod etiam ad honorandum Magnates factum, idque proſpero, ut ſiniſtro pede incedere, malo omine fiebat.* Demiſſio oculorum *erga Deos ſubmiſſio eſt habita & verecundiæ ſignum, Chriſtiani* erecto vultu *orant. demiſſis oculis apud Gentes novæ nuptæ incedunt. in ſa-*

cris etiam adoratores Gentiles in cœlum oculos erigebant. ſæpe adoratores frontem tangebant manuſque fronti imponebant, *uti hodie Indi nonuulli factitant.* frons pro pudore ipſo, *vel pudoris templo ponitur. phraſiologiæ variæ de fronte expoſitæ.* frons dura, mollis, firma, & exanguis. *in anguſtiis adoraturæ* crines ſolvebant. *quod & ab Chriſtianis ſæpe mulieribus in Litaniis ac proceſſionibus perpetratum.* crinibus templa verrebantur *in ſuppliciis*; raro *etiam* in re læta *ac ſolenni & accuratâ religione* Crines ſolvebantur. Pag. 165.

CAPUT XVII.

Ad adorationis locum progreſſi, flectunt corpus, ſtabant, *vel* ſedebant. *hoc capite de corporis flectione agitur. conſpectis diis* corpus projiciebant *Antiqui, ut hodie Benjani in India, & Chriſtiani quidam. dei nomine audito Turci* in faciem *procidunt. quod ipſe Chriſtus obſervavit. Alii* caput flectebant, *quod in Judæis arguit Deus, ortumque ab Ægyptiis videtur. flectio capitis ipſam adorationem denotat ſæpius. ritus hic omnibus Aſiæ, Africæ, & Americæ incolis notus.* Genuflexio *non minus obſervata.* Genu dextro *vel* ſiniſtro, *aliquando ambobus Genubus fiebat. idem ritus à Chriſtianis veteribus obſervatum, excepto Die dominico & tota Pentecoſte.*

flecte-

flectebant alii corpus paululum. exemplum dabit Martha, Christi manus deosculans. eodem modo Mahomethani omnes obviatores salutant manibus ante pectus conjugatis. P. 175.

CAPUT XVIII.

In communioribus sacris ſtabant *erecto corpore.* fanum *prætereuntes adorant jactando oscula. nummi impp: Hadriani & Trajani explicantur. Galli veteres ac Hebræi adorantes stetisse probantur. Locus Matthæi Euangelistæ cap. 6. comm. 7. explicatus.* idem mos apud Indos *plerosque in hunc diem observatur, ut & Christianos, diebus quidem Dominicis semper priore ecclesiæ seculo, ast posteriore ævo absque discrimine geniculabant stabantque in orationibus. quod & hodie obtinet. publicis in sacris ecclesiæ reformatæ præcones & populus erecto corpore Deum invocant nudato capite. apud Pontificios plerique de Geniculis precantur.* Pag. 184.

CAPUT XIX.

Sedebant in orationibus *Veterum plurimi, præsertim hoc* in parentali ſolemnitate *observatum apud Romanos, Græcos & Judæos.* Pythagoræ *de hoc more* præceptum *à Gyraldo optime*

time explicatur. idem à Mahomethanis ad sepulcra *observatur.* in jejuniis *Hebræorum maxime. Tertulliani de hac re elegans locus, & Servii de Lectisterniis. Solennis iste ritus incolarum insulæ Hispaniolæ. à Christianis observatur ad plurimum.* Pag. 188.

CAPUT XX.

Conversio ad orientem *ubique fere in usu. maxime* apud Gentiles *veteres.* Turcæ ad Meridiem *sese vertunt.* Javani *hodierni Priscique* Orientales *idem observant.* Persæ veteres Solis cultores. *illorum posteri se diebus* ad Solem, *noctibus* ad Lunam *vertunt.* templa ad orientem *posita.* Statua *ædis* ad occidentem *constituta.* Aræ ad orientem *erectæ.* Judæi ad Occidentem, *ubi Sanctuarium templi Hierosolymytani erat, sese convertebant.* Christiani veteres *Gentilium morem secuti sunt, recentiores negligunt.* Conversio ad Orientem Christianismo antiquior. *Mercerus notatus. quare Ecclesia vetus Orientem oratura aspexerit, inquiritur. idem mos per Helveticas Rheticasque fœminas hodie observatur.* Pag. 193.

CAPUT XXI.

Manus in adoratione *maxime requisitæ. plerumque* in cœlum tendebantur. *Inferos oraturi* manus demittebant *Gentiles.* in publica lætitia *manus attollebantur. idem mos ad Christianos hodiernos transiit.* Varii modi protendendi manus *recensentur. nonnulli* manum dextram, *alii* ambas manus tendebant. *manus pro ipsa adoratione.* Dextræ *religio. Dextra pars boni ominis. Dextra manus Fidei ac Concordiæ signum.* Pag. 202.

CAPUT XXII.

Ara apprehensa *in publicis sacris*, mensa *in privatis.* pecudi *mactando manus imponebant offerentes apud Judæos.* juramenta super altaria *præstabant Gentiles*, *præstant inter Christianos Pontificii.* Postem *in templi dedicatione ac suppliciis tenebant*, *alii* amplectebantur Aras, *nonnulli idolorum* Genua, *alii Idolorum* simulacra. *Græci* palmites, *eosque* lanâ *circumdatos*, *manibus gestabant. iis Statuæ Genua*, *ejusve dextram Manum*, *vel Mentum*, *vel Genas attingebant.* Pag. 212.

CAPUT XXIII.

Lacrymæ *precibus plerisque* additæ. *ipsis* Diis *lacrymæ* attributæ *per Gentiles.* aræ, limina, postes, simulacra *lacrymis rigabantur. pænitentiæ ergo coram Deo Judæi ac Christiani secuti sunt hunc morem.* Pag. 221.

CAPUT XXIV.

Circumactio corporis *apud Veteres Gentiles observata. Dempsterus laudatus.* Romani *se* ad dextram partem *vertebant. idem mos ad honorandos principes introductus. Galli veteres ad sinistram partem corpus circumagebant. idem ritus hodie ab Indis nonnullis tenetur. omnis circuitio apud Judæos ad dextram fieri debuit. inter Christianos Pontificii idem in Mysticis sacris observant.* Pag. 229.

CAPUT XXV.

Oscula *in venerationibus Deorum solennissima, vel ad Os, vel ad Manus, vel ad Pedes dabantur.* statuarum dextræ *osculis appetitæ à prætereuntibus urbiumque portas exeuntibus civibus. honor idem sæpius Principibus datus.* Limina

mina templorum *exosculati sunt Veteres Romani ac Græci. quare* Limen Nova Nupta transsilibat, *& nondum debebat tangere.* Postibus *interdum ac* Portis *& ipsæ* Terræ oscula figebantur. *posterior mos apud nonnullos Indos adhuc observatur. similis ritus apud Mahomethanos viget, & Christianos Pontificios. modi varii osculandi recensentur. Salmasius laudatus. osculum labratum quid.* Pag. 233.

CAPUT XXVI.

Instrumenta musica *in hymnis & Deorum placationibus apud Paganos ex Latinis Græcisque auctoribus adhibita probantur.* in sacris & sacrificiis *Veterum ad plurimum audiebantur. à Tenediis Abidisque contemta.* Tibicines sacris publicis præsto *erant, & Sacerdotum Ministri.* Musica *maxime* in festis *canebatur antiquitus. instrumenta diversa erant.* Organa, Sambucæ, Citharæ, Calami, Tubæ, Tympana, Tibiæ, Cymbala. *illorum usus in veri Dei cultu apud apud Judæos celebris.* Tubarum festum *quale.* Cantores è *Levitis electi. idem mos à Christianis medii ævi receptus, à nascenti Ecclesia spretus. Musica apud hodiernos Gentiles inter Diaboli invocationes observatur.* Pag. 143.

C A-

CAPUT XXVII.

Saltatio *in Gentilium feſtis* inter hymnos *&* Muſica Inſtrumenta *celebrata* circa Aras *vel* Idolorum Statuas. *Farnabius laudatus.* modus Phrygius *ad religionem exercitatus.* in Orbem *pleræque Saltationes decenti modo*, *ac* manuum, pedum, capitiſque motione. Pueri, Viri, Senes *plerumque* in Deorum, Virgines *ac* Matronæ in Dearum feſtis *chorum agebant. interdum Puellæ Puerique ſimul Saltabant in cujuſvis Numinis honorem. Saltatio religioſa apud Indos ac Judæos veteres obſervata ad Gentiles hodiernos tranſiit.* Pag. 255.

CAPUT XXVIII.

Coronæ in Deorum honorem *inventæ. variis caſibus Diis offerebantur. Laribus* donaticæ *coronæ imponebantur ſingularis magnitudinis. idem mos à Græcis uti Latinis obſervatus.* ſimulacra *Deorum* privata *&* publica privatus *quiſque ac* publicus coronabat. *Coronæ Sacræ quæ? Res divina in ſolis coronis quandoque conſtabat, & illis peracta eſt. nullum fere Sacrum ſine his peractum.* coronantes *numina & ipſi* coronati *erant privati homines & Sacerdotes. qui mos etiam in Syria obtinuit. aſylum in coronis poſitum. earum forma circularis habebatur perfectiſſima ac perpetua.* Pag. 273.

INDEX AUCTORUM.

Qui hoc tractatu citantur, notantur, vel explicantur.

A.

Aben Esra. 10.
Achilles Tatius. 9. 31. 285.
d'Acosta (Jozef.) 272.
Acron Horatii Interpres. 146. 262.
Ælianus. 256. 260.
Æmilius Probus. 215.
Æschylus. 86. 88. 97. 219. 280.
Albinovanus (Pedo.) 227.
Alciatus (Andreas.) 154.
Alcman. 38.
Alcoranus Mahomethi. 103. 158.
Alexander ab Alexandro. 112. 136. 152. 170.
Ambrosius. 95. 205.
Ammianus Marcellinus. 236. 282.
Anacreon. 24. 43. 217. 266.
Anastasius Nicænus. 197.
Anaxagoras. 201.
Antoninus (Imperator Marcus.) 29.
Apollodorus. 102.
Apollonius Rhodius. 57. 237. 256. 260. 286.
Appendix libri Estheræ. 235.
Apulejus. 2. 5. 6. 15. 26. 70. 77. 86. 118, 125. 167. 185. 193. 195. 216. 223. 235. 240. 241. 244. 246. 271. 274.

Archilochus. 27.
Arrianus Hiſtoricus. 56. 255. 268.
Arrianus. 31.
Aringhius. 186. 206.
Ariſtæus. 126.
Ariſtides. 42. 124.
Ariſtophanes. 25. 28. 86. 120. 258. 281. 285.
Ariſtoteles. 8. 84. 201.
Arnobius. 2. 56. 59. 71. 82. 89. 119. 123. 151. 235. 236. 244. 266. 273.
Aſconius Pœdianus. 57.
Aſtrampzychus. 131.
Athenæus. 64. 180. 257.
D. Auguſtinus. 55. 57. 95. 166. 177. 182. 187. 190. 198. 278.
Aulus Gellius. 247.
Aurelius Victor. 111.
Auſonius. 73.
Author Reſponſionum ad Orthodoxos. 198.

B.

Bachylides. 40.
Balduinus (Benedict.) 163.
Bartenora (Rabbi Obadja de.) 232.
Barthius (Caſpar.) 167.
Bartolus (Petrus Sanctus.) 162. 276.
Baruch Propheta. 167.
Baſilius Magnus. 182. 198.
Beatus Rhenanus. 181
S. S. Biblia. 8. 9. 27. 28. 32. 33. 35. 36. 43. 45. 46. 47. 49. 51. 52. 54. 55. 59. 61. 65. 66. 76. 78. 79. 80. 81. 94. 95. 97. 103. 106. 107. 116. 118. 121. 126. 132. 135. 136. 137. 143. 144. 145. 151. 152. 153. 154. 157. 158. 177. 178. 180. 181. 182. 186.

186. 189. 190. 197. 200. 204 213. 224. 225. 226. 241. 242. 251. 252. 253. 269. 270. 283. 284.
Bibliotheca Patrum. 36.
Boissardus (Janus Jacobus) 40. 46. 129. 218.
Boxhornius (M. Zuerius.) 41.
Braunius (Johannes.) 158.
Brissonius (Barnabas.) 11. 27. 31. 39. 48. 113.
Burnet (Gilbert.) 200.
Busbequius (A. Gislenius.) 91. 155. 179.
Buxtorfius. 136. 145. 158.
Bynæus (Antonius.) 158.

C.

Callimachus. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 30. 41. 44. 45. 51. 86. 107. 109. 113. L63. 157. 259. 260.
Calpurnius (T.) 108.
Capitolinus (Julius.) 235.
Carolinus (Godefr.) 62. 128. 231.
Cato. 5. 19. 27. 73. 110. 275.
Catullus. 39. 47. 88. 125. 127, 264
Cælius Rhodiginus. 162. 196. 203 210 246.
Celtes (Cunradus.) 163.
Cæsar (Julius.) 203.
Censorinus. 245.
Chartarius (Vinc.) 57.
Chrysosthomus (Dio) 43. 133. 177. 186.
Cicero. 3. 4. 5. 40. 64. 67. 72. 91. 94. 106. 112. 121. 146. 149. 150. 215. 216. 233.
Cieza. 68.
Claudianus. 13. 14. 125. 168. 173. 216. 226. 236.
Clemens Alexandrinus. 27. 197. 249. 253. 283.
Clericus (Johannes) 29.

Commentator vetus Horatii. 146. 162.
Concilium Bracarense. 155.
——— Maguntiacum. 164.
Cunæus (Petrus) 152.
Cuperus (Gisbertus) 44.
Curtius. 91. 149. 188. 208. 222.
D. Cyprianus. 160.

D.

Damianus Goënsis. 164.
Dapper (Olferd.) 62. 254.
Demosthenes. 208.
Demsterus (Thomas.) 143. 158. 230.
Diodorus Siculus. 210. 246. 251.
Diogenes Laërtius. 69.
Dionysius (Alex.) 66. 198. 257.
Dionysius (Halicarnasseus.) 133. 262.
Donatus (Marcellus.) 3. 108.
Drusius. 158.

E.

Emmius (Ubbo.) 73.
Enarrator vetus Æschyli.
Ennius. 23. 83.
Epiphanius. 183.
Erasmus (Desiderius.) 133. 230.
Etymologicum Magnum.
Eunapius. 44.
Euripides. 9. 24. 49. 51. 96. 122. 124. 257. 279. 280.
Eusebius. 182.
Eustathius. 204.

F.

Fabius Pictor. 111.
Faliscus (A. Septim. Serenus) 85.
Farnabius (Thomas.) 257.
Ferrarius (Octavius.) 146.
Festus Pompejus. 6. 27. 39. 77. 106. 107. 121. 130. 131. 143. 276.
Flacius. 68.
Florus. 7. 161.
Froës (Jesuita.) 206.
Frontinus. 196.
Fulgentius. 144.

G.

Geierus. 136.
Giorgiovitz. 145.
Goeree (Wilhelmus.) 152.
Gomara. 68.
Gorlæus (Abrahamus) 173. 176. 189. 207. 213. 214. 218. 231.
Grangæus (Isaacus.) 186.
Gratius. 84.
Gregorius Magnus. 119.
Gregorius Nyssenus. 26. 146.
Gregorius Turonensis. 173.
Grævius (Johannes Georgius.) 7.
Guarinus Veronensis. 249.
Gyraldus. 189.

H.

Heinsius. 200.
Heliodorus. 8. 43.

Hermes Trefmegiftus. 196.
Herodianus. 100.
Herodotus 9. 56. 65. 76. 143.
Hefiodus. 28. 29. 38. 50. 102. 133. 265.
Hefronita (Johannes.) 138.
Hefychius. 41. 127.
D. Hieronymus. 102. 118. 151. 178. 182. 241. 283.
Hilarius. 93.
Homerus. 8. 9. 25. 26. 28. 31. 38. 50. 51. 60. 96. 170. 185. 190. 203. 204. 206. 217. 219. 225. 238. 256. 260.
Horatius. 2. 3. 5. 17. 20. 48. 71. 72. 82. 83. 93. 96. 101. 102. 132. 143. 150. 205. 209. 244. 259. 264. 266. 287.
Hofpinianus (Rod.) 62. 63. 124. 197.
Hymni Ecclefiæ Romanæ. 52.

I.

Infcriptiones Antiquæ. 50. 80. 116. 129. 130. 185.
——— Jani Gruteri. 39. 44. 88. 247. 262. 263.
——— Thom. Reinefii. 76. 78. 88. 182. 247. 248. 281.
Ifidorus. 144. 243.
Ifocrates. 8.
Itinerarium Cafparis Balby. 254.
——— Chriftophori Columbi. 181.
——— Johannis Cotovici. 81. 138. 190. 194.
——— De la Croix. 103. 207.
——— Du Mont. 207.
——— Francifci Drake. 31.
——— Boulaye le Gouz. 195.
——— H. Linfchoten. 200.

Itinerarium Eduardi Melton. 68. 176.
——— Fernandi Pinto. 254. 271.
——— Zegeri à Rechteren. 207.
——— J. Baptiſtæ Tavernier. 103. 159. 171. 177.
——— Petri Della Valle. 103.
——— Vinc. Le Blanc. 62. 200. 201. 239. 254. 271. 272.
Jamblichus. 54. 156. 166.
Joſephus (Flavius) 118. 153. 157.
Julianus. 42. 95.
Julius Firmicus Maternus. 114. 223. 247.
Junius (Franciſcus) 10.
Junius (Hadrianus) 75.
Jus Canonicum. 214.
Juſtinus. 152. 214.
Juſtinus Martyr. 163. 182.
Juvenalis. 67. 77. 83. 91. 108. 157. 176. 185. 214. 237. 248. 274.

L.

Lactantius. 123. 275.
Lampridius. 44. 118. 179.
Legatio Batava ad Imperatorem Sinarum. 62. 254.
Leo (Divus.)
Leo (de Modene.) 135.
Leo (Papa.) 198.
Levi ben Gerſom. 76.
Lex. 12. tabularum. 6. 72.
Lipſius (Juſtus.) 154. 195. 197. 240.
Livius (Titus) 4. 5. 14. 15. 19. 23. 44. 57. 58. 60. 75. 77. 109. 110. 121. 135. 147. 173. 211. 213. 215. 228. 229. 280.
Lomejer (Johannes.) 135.

Lucanus. 18. 54. 222.
Lucianus. 83. 121. 178. 195. 240. 246. 261. 268. 279.
Lucretius. 234.
Lydius (Jacobus.) 288.
Lyranus. 159.

M.

Macrobius. 16. 29. 30. 59. 96. 106. 111. 112. 131. 144. 212. 279. 287.
Maimonides. 115. 186. 197. 204. 213.
Manethon. 48. 49.
Manilius. 78. 285.
Martialis. 5. 12. 18. 42. 43. 44. 92. 109. 184. 188.
Martianus Capella. 14. 16.
Maximus Tyrius. 114. 262.
Menander. 48. 66.
Mercerus (Josias.) 199.
Meursius (Johannes) 106. 135. 276.
Minucius Felix. 6. 102. 241. 273.
Misna editionis Surenhusianæ. 232.
Montanus (Arnoldus.) 179.
Morinus (Johannes.) 119.
Mosche filius Maimonidis. 231.
Moses Ægyptius. 186.
Musæus. 25.

N.

Naogeorgus (Thomas.) 139.
Nævius. 23.
Numismata (Francisci de Camps.) 127. 144.
——— Ducis Croyi. 145. 211.
——— Joachimi Oudaan. 147. 185.

Numiſmata Huberti Goltzii. 180.
——— Sambuci.
——— Regis Gallorum. 187. 214.
——— Reipublicæ Batavæ. 183. 192.

O.

Olaus (Ericus.) 76.
Orpheus. 24. 37. 38. 40. 41. 46. 58. 89. 151.
d'Orleans (Ludovicus.) 91.
Ovidius. 2. 3. 15. 19. 21. 23. 47. 49. 58. 67. 73. 79. 84. 85. 88. 90. 92. 95. 101. 110. 111. 117. 127. 132. 133. 146. 149. 160. 161. 169. 172. 174. 176. 180. 194. 209. 210. 213. 221. 223. 225. 226. 237. 238. 248. 249. 250. 261. 286. 287.
d'Outramus (Gulielmus.) 186.

P.

Pacatus (Latinus.) 199.
Parthenius. 189.
Paſchalius (Carolus.) 288.
Paulus Diaconus. 164.
Pauſanias. 56. 69. 113.
Periſonius (Jacobus.) 256.
Perſius. 4. 5. 74. 83. 84. 92. 94. 120. 131. 171.
Petronius Arbiter. 26. 64. 159. 166. 168. 173. 227.
Phœdrus. 285.
Philemon. 48.
Philo Judæus. 137. 149.
Philoſtratus. 65. 100. 271.
Phurnutus. 113.
Pignorius (Laurentius) 147.
Pikart. 55.
Pineda (J. Hiſpalenſis) 199.

Pindarus. 27. 46. 113. 249.
Plato. 54. 73. 101. 150. 161. 277.
Plautus. 23. 64. 88. 99. 116. 126. 142. 147. 148. 181. 189. 218. 230. 274. 275. 276. 278. 279.
Plinius. 3. 12. 26. 54. 68. 77. 91. 143. 172. 191. 206. 209. 217. 231. 240. 241. 274. 278. 279. 287.
Plutarchus. 9. 144. 146. 147. 201. 230. 232. 245. 256. 262.
Pocockius. 136.
Polybius. 172.
Polydorus Vergilius. 197.
Pontius Paulinus. 154.
Porphyrius. 113.
Proclus in Platonis Timæum.
Propertius. 7. 42. 49. 73. 79. 121. 214. 229. 275.
Prudentius. 45. 51. 52. 71. 80. 93. 97. 99. 103. 150. 168. 179. 205. 223. 224. 225. 235. 239. 241. 250. 282.
Pythagoras. 189. 210.

Q.

Quintilianus. 108. 143. 202.

R.

Respublica Arabiæ. 239.
Richerius (Christophorus.) 98.
Rogerius (Abrahamus.) 207. 231.
Rosinus. 158. 248.
Ross. (Alexander.) 120. 179. 191.
Rutilius (Cl.) 238.

S.

Salmasius (Claudius.) 240.
Salustius. 3.
Sapphus. 24. 25.
Scaliger. 31. 72. 85. 116. 119.
Scholiastes Apollonii. 41.
Scriverius (Petrus.) 110.
Seldenus (Johannes.) 136.
Scholiastes Sophoclis. 219.
Seneca Philosophus. 71. 73. 74 100. 102. 108. 168. 172. 185. 189. 235.
Seneca Tragicus. 12. 14. 15. 16. 17. 18. 20. 42. 65. 117. 153. 161. 168. 206. 208. 210. 215. 216. 217. 226. 227. 246. 255. 256.
Servius Honoratus. 44. 87 108. 109. 112. 122. 143. 144. 149. 166. 170. 191. 209. 229. 237. 262. 271.
Sheringhamus. 136.
Sigonius (Carolus.) 26. 72. 152.
Silius Italicus. 20. 75. 128. 163. 173. 228.
Simonides. 66.
Simplicius. 204.
Sionita (Gabriel.) 138.
Smids (Ludolfus.) 55. 187.
Sophocles. 24. 25. 277.
Sosomenus. 134.
Spanhemius (Ezechiel.) 41. 113. 277.
Sponius (Jacobus.) 97. 282.
Statius. 7. 13. 55. 56. 67. 101. 109. 167. 169. 210. 216. 221. 222. 281.
Strabo. 56. 57. 69. 106. 113. 119. 163. 245. 246. 249.
Stuckius (Joh. Gulielmus.) 2.

Suetonius. 4. 7. 154. 166. 204. 231. 236. 275. 278.
Suidas. 260.
Symmachus. 146.
Synodus Maticonensis. 206.

T.

Tacitus. 4. 7. 55. 83. 150. 234.
Talmudici. 8.
Terentius. 5. 22. 108. 171.
Tertullianus. 2. 65. 95. 121. 126. 128. 133. 143. 144. 146. 159. 162. 182. 191. 199. 205. 239. 274. 281.
Theocritus. 27. 97. 237.
Theodorus. 134. 140.
Theognis. 28. 171.
Theophrastus. 180.
Thucydides. 9.
Tibullus. 3. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 20. 21. 22. 39. 50. 71. 84. 93. 100. 115. 129. 149. 152. 172. 176. 180. 188. 191. 221. 228. 236. 246. 267. 276. 277.
Tiraquellus (Andreas.) 112.
Tremellius. 10.
Triclinius. 218.
Turnebius (Adrianus.) 68.

V.

Valerius Flaccus. 12. 13. 14. 16. 17. 18. 20. 21. 22. 32. 130. 163. 194.
Valerius Maximus. 14. 119. 206. 215. 218. 237. 279.
Varro (Marcus.) 57. 126. 130. 144. 145. 212. 234. 261.
Vellejus Paterculus. 112.
Vida (Hieronymus.) 224.

Virgi-

Virgilius. 3. 12. 15. 17. 18. 20. 32. 39. 42. 48. 58. 76. 84. 85. 88. 112. 119. 121. 127. 131. 133. 134. 136. 142. 147. 151. 152. 160. 166. 167. 170. 196. 203. 204. 205. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 216. 219. 228. 237. 261. 262. 265. 267. 271. 280. 286. 287.
Vitruvius. 166. 195. 196.
Vopiſcus (Flavius.) 150. 240.
Urſinus (Fulvius.) 286.

W.

Weigelius (Chriſtophorus) 104.

X.

Xenophon. 9.

INDEX RERUM & VERBORUM.

A.

Abelis sacrificium antiquissimum. 9.
Ablutio corporis, vel partis alicujus, superis qui sacrificabant in usu. 133.
——— *in precatione adhibita.* 123 *& seq.*
——— *manuum.* 131.
——— ——— *quid denotet.* 131. 132.
——— *pedum.* 135 *& seqq.*
——— *capitis.* 131.
Abstinentia à cibo & potu. 118. 119.
——— *à conjugali consuetudine.* 116. 117. 118. 120.
——— *à contactu et aspectu rerum certarum.* 121. 122.
Accede, Adde, Adverte. formulæ petitoriæ ad obtinendum auxilium. 12.
Accessus per Janum ad alios deos. 111.
Adamus primum sacerdotium fungebatur. 60. 61.
Adorare quasi orare ad. 1. 2.
——— *Sumitur pro agere.* 6.
——— *pro facere.* 6.
——— *pro alloqui.* 7.
——— *pro salutare.* 7.

Adorare pro optare. 7.
—— *precibus, ſupplicationibus, manibus.* 7.
Adoratio ſub jove antiquiſſima. 54.
—— *recentior in templis.* 63. 64.
—— *in montibus ac ſylvis.* 54. & *ſeq.*
—— *à privatis vel publicis perſonis facta.* 54. 64.
—— *matutino tempore peracta.* 99.
—— *per totum diem frequens.* 101.
—— *nocturna à nonnullis gentibus obſervata, ab aliis contemta.* 101. 102.
Adorationis ſpecies quinque. 70 & *ſeq.*
—— *origo antiquiſſima.* 9. 10.
—— *vocabula latina.* 3. 4. 5.
—— —— —— *Hebraica.* 8.
—— —— —— *Græca.* 8. 9.
Adoratoriæ formulæ petitoriæ ac gratulatoriæ apud Latinos. 11 & *ſeqq.*
—— —— —— *apud Græcos.* 23 & *ſeqq.*
—— —— —— *Hebræorum.* 32 & *ſeqq.*
—— —— —— *Chriſtianorum.* 26. 36.
Adprecari pro precari ad. 2.
Ædes Sacræ ad orientem poſitæ. 196.
—— —— *Judæorum ad occidentem.* 197.
—— —— *Chriſtianorum ad orientem.* 197. 198. 199.
Ægyptii res divinas facturi, invinii erant. 118.
—— *templa vicina fluminibus ponebant.* 128.
—— *calceos papyraceos geſtabant.* 162. 163.
—— *feſtis diebus jejunabant.* 118.

Ægyptii lineis vestibus utebantur. 154.
'Αιδοῖος & 'Αιδοίη, *idem quod sanctus, cognomen Deorum.* 50.
Æthiopes non nisi nudis pedibus templa intrant. 164.
Ago gratias formula gratulatoria. 22. 23.
Αγναὶ *deæ vocatæ à Græcis.* 38.
Albus color à plurimis Gentilibus electus ad rem divinam faciendam. 149 & *seqq.*
——— *Diis gratus ac decorus.* 149. 150.
——— *faustus & lætitiæ signum.* 150. 151.
——— *à Vero Deo Judeis mandatus.* 151. 152.
——— *Americanis sacerdotibus in usu.* 154.
——— *in vestibus Baptizandorum apud veteres Christianos.* 154.
Almæ, quasi nutrices & Alentes, Deæ. 38. 39.
Alta & clara vox in precibus. 92 & *seq.*
Amica numina. 48.
Amictus phrygius in capite. 246.
Aperta vota facienda. 93.
Aqua adoratoribus necessaria. 124 & *seqq.*
——— *marina efficacior aliis.* 125. 126. 127.
——— *fluviatilis, ut antiquis, sic hodiernis ethnicis gratissima.* 127. *et seq.*
——— *fontana.* 129.
——— *omnem impuritatem tollebat.* 121. 124.
——— *à Christianis Pontificiis recepta.* 139.
——— *ab Alexandro Papa introducta et sacrata.* 124.

Aqua

Aqua ante fores templorum posita. 135. 137. 138.
Aqua et ignis in nuptiis. 130. 131.
Aqua spargebantur Græci templum introeuntes. 133.
——— ——— ——— *Lauri ramo, vel olivæ, vel aspergillo.* 133. 134 135.
——— ——— *Romani inferis rem sacram facturi.* 133.
—— *Judæos templum hierosolymytanum intrantibus inserviit.* 135.
Aræ quare erectæ, 61.
—— *ad orientem positæ.* 196. 197.
—— *manibus apprehendebantur ab adoratoribus.* 212. 215.
—— *à jurantibus tangebantur antiquitus.* 213. *& seqq.*
—— *Pontificii inter Christianos accedunt ad jusjurandum.* 214.
—— *advolvebant.* 216.
Aras amplectebantur gentiles. 216.
—— *pellex tangere vetebatur.* 213.
Arbores ut Dii cultæ. 54. 62.
——— *pro templis habebantur.* 54.
Aspergillum instrumentum illustrale. 134.
Aspersio aquæ apud Christianos pontificios. 124. 139.
——— ——— *inferis sacrificaturis necesse.* 133. *& seq.*
——— ——— *apud Græcos templa introeuntes purificabat.* 134. 135.

Assiduitate orationum Dii flectuntur. 83.
Asylum in coronis positum. 284.
Aufer, formula ad avertenda mala. 21.

B.

Bandenses clara voce adorant. 39.
——— *templa adituri manus pedesque lavant.* 137.
Baptizatis candida vestis apud veteres Christianos induta. 154.
Beati Dii vocantur. 38. & *seq.*
Benedictum Deum judæi dicunt. 26. 46.
Benedic domine, formula Christianæ ecclesiæ. 36.
Beronice regina nudipes vota solvit. 157.
Bis in die preces ad minimum factæ. 101.
Bonæ preces. 73. & *seq.*
Boni Dii, Deæque bonæ. 47.
Bonus Deus à Judæis vocitatus. 49.
Brachmanni Indorum Philosophi ac Sacerdotes. 128. 207.

C.

Caini sacrificium antiquissimum. 9.
Calceos deponebant aliquando Judæi oraturi. 157. 158.
——— ——— *Romani raro.* 161.
——— ——— *Græci variis occasionibus.* 162. 163.

Calceos

Calceos deponebant Germanorum Sacerdotes. 163.
—— —— *Christiani veteres nonnulli in processionibus.* 160. 164.
—— *deponunt Æthiopes templa introituri.* 164.
—— —— *Mahomethani omnes.* 158.
—— *deponere jussi ab ipso Deo Moses & Josua.* 157.
Calceum unum deponebant Magæ. 160. 161.
Calceorum depositione quid notabatur. 158. 159.
Calceati Christiani adorare debent. 160.
Calcei papyracei quales. 162. 163.
Cantores apud Judæos. 251.
—— *Cymbalis, Psalteriis, et Citharis concrepabant.* 251. 252. 253.
—— *à quo instituti & ex quibus personis.* 252.
—— *Sacerdotes apud Americanos.* 254.
—— *Viri, fœminæ, Pueri Puellæque apud Christianos pontificios.* 253.
Cantu Deos placari credebant & illorum favorem sibi conciliari ethnici. 95. 245.
—— *Judæi & Christiani numen adorant.* 97. 98. 251 & *seq.*
Capillos mortuorum foribus appendebant Græci. 122.
Caput multis de causis operiebant Gentiles. 142.
—— *velabatur in sacrificiis & precibus.ibid et seq.*
—— *aperiebant Romani Saturno, Opi, Honori ac Herculi sacrificantes.* 144.

Caput aperiebant Reorum Sinæ. 143.
———— *aperiunt orantes Christiani, et quare?* 144.
—— *abluebant veteres puritatis causa.* 131.
Capitis velatio priscis Romanis, uti Græcis, ignota. 142.
———— *ab Ænea originem traxit.* 142.
———— *multa denotabat.* 142. 144.
———— *Judæis ac Ægyptiis in jejuniis ac mœrore nota.* 143.
———— *ipsis Turcis in usu.* 145.
Capitis inclinatio signum Venerationis. 178.
Caput nonnulli flectebant paululum. 178. 179.
—— *submittebant ad Genua.* 179.
—— *deponebant in terram.* 177.
—— *flectunt vel submittunt recentiores populi.* 176. & *seqq.*
Castitas in adoratoribus requisita. 123. & *seqq.*
—— *Lotione vel aspersione aquæ acquirebatur.* 123.
—— *aspersione aquæ sacratæ apud Pontificios nascitur.* 124. 139. 140.
ΧΑΙΡΕ, *Salve. formula qua preces incipiebant & finiebant.* 23. & *seq.*
Χορικὴ ἀοιδή. 256.
Chorus in Deorum cultu. 255. & *seq.*
—— *circa aras & simulacra agebatur.* 256. 257.
—— *ad Phrygium modum saltabatur.* 257.
—— *in orbem fiebat.* 257. 258.

Chorus

Chorus corporis totius, manuum pedumque motione. 258.
—— *à Græcis civitatibus institutus.* 258. 259.
—— *à pueris, & Viris in Deorum honorem.* 259. & *seq.*
—— *à puellis & fæminis in dearum cultu fiebat.* 259. & *seqq.*
—— *ab utroque sexu conjunctim.* 264.
—— *à Saliis apud Romanos ductus.* 261. *et seqq.*
—— *ipsis diis adscriptus.* 265. 266.
—— *in campis Elysiis agi describitur.* 267. 268.
—— *ad Indos peragravit.* 268.
—— *ab Hebræis in deserto celebratus.* 268. 270.
—— *apud Ægyptios notissimus.* 271.
—— *apud Indos occidentales et orientales observatur.* 271.
—— *in Æthiopia agitatur.* 272.
Christiani veteres aperto capite orabant. 144.
—— *recentiores. ibid.*
—— *orant cum monitore publicis in sacris.* 65.
—— *ob nocturnas preces ab Ethnicis accusati.* 102.
—— *Hymnis deum laudabant.* 97.
—— *Corde et animo adorant.* 95.
—— *Salvatorem Christum invocant.* 47.

Christiani manus in crucis figuram quandoque expandunt. 205. 206.
Cibaria voluptas adoraturis interdicta. 118.
Citharæ ad sacra Judæorum et Gentilium. 250. *et seqq.*
Clara voce precari honestum. 92. *et seqq.*
Cognomina varia Diis attributa. 37. *et seqq.*
Colles ad orandum antiquitus electi. 55.
Color albus numinibus gratus. 149.
——— *Lætitiæ signum et felicitatis.* 150.
——— *in vestibus Sacerdotum apud Judæos et Ethnicos.* 149. *et seqq.*
——— *in velamentis.* 246.
—— *Viridis apud Turcas sacerrimus.* 155.
—— *Niger infaustus et diis inferis sacer.* 151. 155.
Committe, Compesce, formulæ romanæ. 12. 21.
Conceptis et indictis feriis opus prohibitum 106.
Concipere preces Sacerdotum officium. 64. 65. 91.
Concubitus adoratores polluebat. 116. *et seq.*
Consulebant Deum de rerum eventu Judæi. 61. 66.
Conservatores Dii. 46.
Conservatrices Deæ. 46. 47.
Convertebant ad orientem sese Gentiles. 193. *et seqq.*
——— *Turci ad meridiem.* 194.
——— *Indi, Persæ, et Syri ad orientem.* 195. 196.
——— *Judæi ad occidentem.* 197.

Convertebant se Christiani veteres, uti gentiles. 197. 198. 199.
——— ——— ——— *ut S. S. loca quædam confirmarent.* 200.
——— ——— *Helvetii nonnulli ad orientem.* 200.
——— ——— *Æthiopes.* 201.
Corona Deorum honos. 274.
——— *simulacris imposita.* 274. 275.
——— *languida, meretricum capiti demta, deo offerebatur.* 274. 275.
——— *donatica, qualis?* 276.
——— *die natalitio à viris Genio, à fæminis Junoni sacrata.* 276.
——— *publice vel privatim donabatur.* 277. 278.
——— *sacra, unde dicta?* 278. 279.
——— *in omni cultu divino.* 279.
——— *ipsos adoratores ornabat.* 280. 281.
——— *Sacerdotalis.* 282.
——— *Syris Christianis in usu antiquitus.* 283.
——— *Judaicos Sacerdotes et Pontificem maximum insigniit.* 283. 284.
——— *Asylum efficiebat.* 284. 285.
——— *ut circularis, formæ perfectissimæ habita.* 285.
——— *varia pro varietate numinis.* 285. 286. 287.
Corporis incurvatio venerationis signum apud veteres. 176. *et seqq.*
——— ——— *apud Græcos et Turcas observatur.* 176. *et seqq.*

Corpore erecto in communioribus sacris orabant. 184. *et seqq.*
——— *hodiernæ Gentes adorant.* 186.
Crines in angustiis à mulieribus solutæ. 172.
——— *à Christianis in litaniis ac processionibus.*
——— *templa verrebant.* 173. 174.
Crux formata per Christianorum manus in adorando. 205. 206.
Cymbala in numinum cultu. 249.
——— *apud Græcos usitatissima.* 249. *et seq.*
——— *apud veteres Judæos.* 251. *et seqq.*
——— *apud hodiernos Chinenses.* 254.
Cypressum mortuorum foribus apponebant Romani. 122.
——— *qua de re. ibid.*

D.

Decii pater ac filius sese pro exercitu devovent. 60. 110.
Demissis oculis orabant. 167. *et seq.*
——— *novæ nuptæ incedebant.* 169.
Devotio urbium ac exercitus. 59. 60. 110.
Deus nocte dieque colendus. 104.
Deorum Salutatores summo mane apparebant. 99.
——— *pro templi foribus assidebant.* 100.
——— *operto capite orabant.* 142.
Δεῦτε, *venite.* 24. 25.

Dextra

Dextra Numina, quæ propitia. 167 209. 210.
——— *manus fidei symbolum.* 209. 210. 211.
——— — *ad osculum referebatur.* 240. 241.
——— *manu omne donum offerebatur.* 209.
——— *manus in cælum ab orantibus Superos tollebatur.* 202. & *seqq.*
——— — *inaugurandis regibus imponebatur.* 210.
——— — *osculis appetebatur.* 234.
——— — *deorum statuas in supplicando apprehendebat.* 219. 220.
Dextrorsum romani se convertebant precantes. 230.
Dextro pede templa adibant & intrabant Gentiles. 166.
Dierum certo numero impuritas tollitur. 120. 121.
Δέξαι, *accipe, suscipe, græca formula.* 26. 27.
Dies Veneris Turcis sacerrimus. 103.
Dictabant antiquitus Sacerdotes preces. 91. & *seqq.*
Δίδε, δὸς, *da. græca formula.* 25.
Discalceati Cretenses Dianæ templum adeunt. 159. 160.
——— *aliquando Judæi Sacra faciebant.* 157.
——— *Mahomethani & nonnulli Indi in sacris.* 158.
——— *Senatores romani Isidis simulacrum præcedebant.* 162.

Doce, Duc, romanæ formulæ. 13. 14.
Domini Gentilium Dii vocati. 42.
Dominæ Deæ nuncupatæ. 43.
Druidæ Gallorum Sacerdotes & Germanorum veterum. 68.
—— *illorum auctoritas magna.* 68.
—— *nudis pedibus sacrificabant.* 163.

E.

E *de domine ignis, formula Persarum.* 113. 114.
Effice, eripe, exime. romanæ formulæ. 14. 22.
Ἑκὰς, ἑκὰς, ὅστις ἀλιτρός, *per præcias clamabatur.* 109.
Ἐλέησον, *miserere.* 31.
Elogia varia numinibus ab adoratoribus data. 81. *& seq.*
Ελθὲ, *veni.* 24.
Erectis in cælum oculis Christiani orant. 168.
—— —— —— *raro Ethnici.* 170.
Εὐφημὸς πᾶς ἔσω λεὼς, Σ7όμα συγκλείσας. *populo jubebatur.* 107.
Excelsa Judæis à deo interdicta & permissa. 55.
Exoriens sol à Persis invocatus. 100. 195.
—— —— *ab Æthiopis.* 201.

F.

Faciem angeli coram deo obvelant. 145.
Fatigare precibus. 5. 75. 82. 83. 234.
Favere sacrificiis pro silere. 107. 108.
Favete Linguis, in sacris imperabatur. 108.
Fœminæ Christianæ in templis assidentes faciem ad genua inter preces flectunt. 179.
Feriæ polluuntur, si opus aliquod fiebat. 106.
Festorum finis, qui? 107.
Fidei in sacris caput albo panno velabant. 146.
Fides in manu dextra posita. 210. 211.
Figere oscula postibus, portis. 237. *& seq.*
Finni arbores pro templis & Diis colunt. 62.
Finis precationum in Vesta. 412.
——— — *male Jano adscribitur.* 112. 113.
Flecte, formula romana. 14.
Flexio corporis vel capitis. 176. 178. *& seqq.*
Flumen impuritatem tollit. 120. 126. *& seqq.*
Fluviali aqua se lavabant vel spargebant. 127. 133.
Fluviis ac Fontibus lacrymæ comparatæ. 225. *& seqq.*
Fontana aqua ad lavationem adhibita. 129.
Foribus templorum assidebant salutatores. 100.
Frigida aqua Ægyptiorum Sacerdotes lavabantur. 136.
Frisii veteres lucos pro templis colebant. 55.

Frivo-

Frivolas res à diis petebant Gentiles. 74.
Fronti manus imponitur. 171.
Frons pudoris templum. 271. 272.
— *dura, mollis, exanguis, quid significat?* 172.
Funera polluebant. 121. 122.
Furvus color diis inferis sacer & gratus. 151.
— — *Christianis Preconibus familiaris.* 155.

G.

Ganges fluvius Sacerrimus ab Indis creditus. 128.
Geniculatio venerationis signum. 180.
— *tribus modis facta.* 181. & *seqq.*
— *certis diebus per Christianos veteres observata.* 182.
Genua sacrata. 206.
Germani prisci lucos diis dedicabant. 55.
Grateis ago. / *Gratias ago.* / *Gratias habeo.* / *Grator.* / *Gratulor.* } *formulæ romanæ.* 22. 23.
Gratiarum actio quinta species adorandi. 79. 80.
Græci religiosissimi. 56. 57. & *seqq.*

H.

Habeo diis gratias. formula romana. 22.
Hercules invelatis capitibus ad aram maximam ſacrificabatur. 144.
Honeſte agentibus bona, & honeſtis actionibus digna ut ſibi contingant Spartani precati ſunt. 73.
Hymni Diis dedicati. 96. *& ſeqq.*
——— *Inferis.* 96.
——— *per Judæos.* 97.
——— *in Dei laudes à priſcis et hodiernis Chriſtianis in eccleſia decantantur.* 98.

I.

Janus primus apud romanos invocatus. 109. *& ſeq.*
—— *acceſſum ad alios deos efficiebat.* 111.
Judæi ad occidentem precabantur. 197.
Jupiter Pappa in montibus ſub dio cultus. 56.
Jurantes aras tangunt. 213. 214.
——— *pontificii Chriſtiani obſervant.* 214.
Juva, formula Romana. 15.
Juſtus Deus vocitatus à Judæis. 49.
Ἰδὲ *et* Ἴδε, *aſpice.* 28.
Igni perſæ veteres imprecationes primas faciebant. 113.
Ἰὴ παιὰν, *Io Pœan.* 29.

Ἴε παιαν, *medere Pœan.* 29.
Ἴλαθι, *ſis propitius.* 27.
Immunis manus. 132.
Impuritas adoratores à ſacris arcebat. 115.
——— *undecim fontes apud Judæos habebat.* 115. 115.
Inſtrumenta muſica ad ſacra. 243. *et ſeqq,*
Intende, formula romana. 15.
Iſidi bis in die laudes dicere quid? 71. 72.
Κλῦθι, *audi. à* κλῦμι. 27. 28.

L.

La illah illa allah mahomethanorum formula. 98.
Lacrymæ deos placant. 221.
——— *diis ipſis attributæ.* 222.
——— *Fontibus, Rivis, fluminibus, imbribus et ſolutis nivibus comparatæ.* 225.
Loquacitate deos placare ſtudebant. 81. 82.
Laudationes ſecunda adorationis ſpecies. 71.
——— *quo modo fiebant, et quales erant.* 72. *et ſeq.*
Lavacra Turci precaturi petunt. 120.
——— *Ænea in templo hieroſolymytano.* 135.
Lavatio triplici aqua fiebat. 126. *et ſeqq.*
Lavare manus quid ſignificat. 131.
Lavantes orientem ſpectabant. 136.
Libera. formula romana. 15.
Litorales orationes. 126.

Lustratio introeuntium templa apud Græcos. 135.

M.

Magna Numina. 39.
Magi apud Persas. qui? 69. 100.
Mahomethani quinquies intra noctem ac diem orant. 103.
——— *diem veneris sacram observant.* 103.
——— *à concubitu oraturi abstinent.* 120.
——— *ad templa ex turribus convocantur.* 120.
Malluvium vas lustratorium. 135.
Manus lavabant Gentiles. 131. 137.
——— *curarum solutionem denotabat.* 131.
——— *puræ et immunes.* 132. *et seq.*
——— *Hebræis sacerdotibus ac privatis necesse.* 135. 137.
——— *mahomethani omnes oraturi.* 138.
——— *ad genua tendebant supplices.* 206.
——— *fronti imponebant veteres.* 171.
——— *imponunt Capiti Indi et Chinenses complicatas.* 171. 207.
——— *voventium pandatæ erant.* 203.
——— *judæi inter victimæ cornua ponebant.* 204.
——— *demittebant, qui inferis sacrificabant.* 204.
——— *versus mare tendebant, qui marinos deos precabantur.* 204.

Manus in cœlum congratulantes tendebant. 204.
—— *in crucis figuram levabant Christiani.* 205.
—— *tribus modis expandebant veteres.* 207.
Manibus illotis aliquid aggredi. 133.
Mare scelera et mala abluit. 125.
—— *ab oraturis petitum.* 126.
—— *originem fluviis tribuit.* 126. 127.
Masculina ac fæminina natura diis adscripta. 89.
Matres Deæ. 44. 45.
Matutinum tempus ad orationes electum. 99. 101.
Maxima numina. 41.
Melior Mitis Placidusque ut deus sit, orabant. 16. 17.
Mens sana ut sit in corpore sano orandum. 73.
Mens bona, fama, fides. formula romana. 92.
Merge. formula romana. 16.
Merus pes pro nudus pes. 157.
Miserere, græca ac romana formula. 31. 32.
Misericors deus à Judæis vocitatus. 49.
Mitte, Emitte, Remitte. formulæ romanæ. 17.
Mollæ mahomethanorum sacerdotes. 68.
Montes ad orandum electi. 54. 55. *et seqq.*
Multiloquium sacrum Gentilium. 81. *et seqq.*
Murmure veteres orabant. 90. *et seqq.*
—— —— *orant Christiani sæpius, aliique.* 91.

Namque

N.

Namque potes. perpetua Poëtarum formula. 17. 18.
Neptunus pro mari. 126.
——— *uterque. quis?* 127.
Niger color inferis sacer. 151.
——— *mœstitiæ index.* 154.
——— *à Turcis vilis infaustusque æstimatus.* 155.
——— *Christianis, ut modestus, usitatissimus in sacris.* 155.
Nocte se Persæ ad Lunam vertebant. 195.
——— *dieque colendus deus.* 104.
Nocturna Christianorum Sacra à Gentilibus contemta. 102.
Nomen Jani in sacris præfatum apud Latinos. 111.
Novæ nuptæ pedes lavabant Pronubæ. 130.
——— *aquâ spargebantur domo paterna egredientes.* 130. 131.
——— *vultus demittebant.* 169.
Nox à nonnullis Ethnicis ad orationes electa. 101. 102.
——— *mater doloris, fraudis, ac mendaciæ.* 102.
——— *et dies in adorationibus à Christianis transactæ.* 102.
——— *à Turcis religiose observatur.* 103.

Nox pro concubitu. 120.
Nudo capite orabant Græci. 142.
——— *orant Christiani.* 144.
Nudipedalia male Judæis adscripta. 157.
——— *raro per romanos celebrata.* 159.
——— *Græcis usitatissima.* 162. *& seqq.*
Nuditas pedum. quid significat? 158. 159.
Nudis pedibus rem divinam facito & adorato. Præceptum Pythagoræ. 156.
Numina Magna. 39.

O.

Obsecrare quasi iratos rogare. 3.
Obtestari est jurare aliquem. 3.
Occasum versus Græci nonnulli se vertebant, heroibus rem sacram facturi. 196.
——— *Judæi propter sanctuarium templi.* 197.
Oculis demissis orabant. 168.
——— *erectis pauciores Ethnici.* 168.
——— *meliori semper jure Christiani. ibid.*
Omina à Gentilibus observata. 166. 167.
Opi sedentes vota concipiebant. 190.
Ora lavant Judæi adoraturi. 135.
Optimus Maximus cognomen solius Jovis. 40.
Orare, placidos petere. 3.
——— *pro agere, unde oratores.* 6.
Oratio trunca sine manibus. 202.
——— *non litabat, nisi sacrificans aras tangeret.* 212. 123.

Orationes litorales. unde dictæ. 126.
Organa in sacris Judæorum ac Gentilium. 250. 251.
Orientem versus se convertebant lavaturi se Gentiles. 136.
—— —— *convertunt se hodierni.* 195. 201.
—— —— —— *quare?* 195. 196.
—— —— —— *Christiani nonnulli recentiores.* 200.
—— —— *spectabant Templa & Aræ.* 196. 197.
Osculatio eadem ac adoratio apud Judæos. 241. 142.
Osculabantur manus, porrecturi eas versus deos. 240.
Osculum labratum. quid? 240. 241.
Osculum ad statuarum ora, sed raro, dabantur. 233. 234.
—— *frequentius ad manus ac pedes.* 234. 235.
—— *ad templorum limina & postes.* 236. 237.
—— *ad urbium portas.* 238.
—— *ad terram.* 58. 238. 239.
—— *Christiani veteres martyrum vulneribus dabant.* 239.
—— *à Pontificiis Sanctorum Reliquiis datur.* 240.

P.

Palam adorare honestum. 92. 93.
Para. formula romana.
Pascito Linguam, formula romana, qua populo silentium injungebatur in sacris. 108. 109.
Pater Deus à Judæis & Christianis invocatus. 45.
—— *proprium Jovis ac Liberi nomen apud Gentiles.* 43. 44.
—— *Patratus ad sanciendum juramentum de facto fœdere mittebatur.* 60.
Patris nomen omnibus Diis tribuebant Gentiles. 44.
Pecudi mactando offerens manus imponebat Judæus. 213.
Pede limen offendere, malum omen. 167.
Pedes novæ nuptæ à Pronubis lotæ. 130.
—— *Statuarum lacrymis rigatæ.* 223.
—— *Apostolorum à Christo lotæ.* 136. 137.
Pelle, Depelle, Expelle, formulæ romanæ ad avertenda mala. 22.
Pellex ab aris arcebatur. 213.
Persæ templorum contemtores. 56. 57.
—— *Orientem Solem orabant.* 100.
—— *Igni primas preces precabantur.* 113. 114.
Personæ publicæ ac privatæ sub Jove vel in templis orabant. 54. 56.
—— —— *interveniente populo.* 59.

Pentecoste ac dominico die veteres Christiani nulla genua flectebant. 182.
Petere aliquid precibus infimis. 5.
Pietas velata in nummis, quod sacrificiis præest. 145.
Πολυωνομίη *Deorum.* 86.
Postes in templi ædisque consecratione tenebantur. 215.
——— *lacrymis rigabantur.* 222.
——— *adorantes amplectebantur Gentiles.* 216.
Πότνιος, *venerandus. diis attributum nomen.* 50.
Præciæ denuntiabant ne quid opus fieret. 106.
Prætextura Sacerdotum purpurea. 146.
Precari. 4.
Preces publicæ vel privatæ. 90.
——— ——— ——— ——— *quomodo fiebant.* 90. 91. *& seqq.*
——— *litorales seu ripenses.* 128.
Procul este profani. formula romana, qua impuris interdicitur sacris adesse. 108. 109.
Profani iidem qui impuri 107. *& seqq.*
Projicere corpus in terram, adorationis signum. 176. 179.
Propitii Dii. 47. 48.
Psalteria Levitæ apud Judæos concrepabant. 251.
Φυλάσσεο *poëtice,* & φυλάσσε, *Custodi, Tuere, Serva. formula Græca.* 28.
Pulchri dii dicti à Romanis ac Græcis. 49.

Purificatio triplici aquâ fiebat. 124. *& seqq.*

Q.

Quisquis es. formula romanorum, de numinis sexu dubitantium. 88.
Quoquo nomine, quoquo ritu, quaqua facie. solennissima formula. 87.

R.

Ramis lauri vel olivæ aspersio fiebat. 127. 134.
—— *incedebant supplices.* 147. 218. 219.
—— *deorum genua, manusve dextras tangebant.* 219.
Recipe. Redde. formulæ romanæ. 18.
Reges & Regii Dii. 41. 42.
Reginæ deæ vocatæ. 42.
Religio publica ac privata. qualis? 53. 63. *& seqq.*
—— —— *interveniente populo fiebat.* 65.
—— *privata sine, vel cum sacerdote exercitata.* 64. 65.
—— —— *cunctis diebus.* 65.
Repetitio verborum in precibus. 83. 84.
Requies ab operibus diebus Sabbathi & Festorum apud Judæos. 107.
Resolutoria sacra nil religatum admittebant apud romanos. 152.

Rica fœminarum operimentum. 145.

S.

Sacerdos primus Adamus. 60. 61.
Sacerdotes verba precantium concipiebant. 66. 67.
—— —— *eorum officium.* 66. & *seqq.*
—— —— *magno in honore erant.* 68. 69.
—— —— *deos ex hostium urbibus evocabant.* 59.
—— —— *coronati rem divinam faciebant.* 281.
—— —— *Herculis nudipedes erant.* 163.
Sacrata aqua apud Christianos. 139.
—— —— *quando originem sumpsit.* 140.
Sacrificantes coronati. 281.
Sacris diebus opus fieri probibitum. 105. & *seq.*
Salii in martis honorem saltabant. 261.
— *à Saltando dicti.* 261. 262.
Saltatio. quare diis exhibita. 255. 256. 271. & *seq.*
—— *circa statuas arasque fiebat.* 256. 257.
—— *ad Indos usque peragravit.* 268. 271. 272.
—— *in Orbem agebatur.* 257. 258.
—— *auctoritate publica.* 258.

Saltatio ab utriusque sexûs & cujusvis ætatis hominibus exercebatur. 259. 260. 264.
—— *ab ipsis Diis instituta & facta.* 265. 266.
Salutatio prima adorationis species. 70.
—— *matutino tempore facta.* 70. 71.
Salutatores templi foribus mane assidebant. 70. 71. 100.
Salutare deos. 5.
Salvator hominum Christus solus. 47.
Σάω *pro* σάωζε, *Serva. Græcorum formula & veterum Christianorum.* 26.
—— *Sternutantibus acclamatur.* 26.
—— *antiquissima probatur.* 26.
Sanctus, Sanctus, Sanctus, deus vocatus à Judæis & Christianis. 51.
—— *idem quod magnus, verendus, venerandus.* 52.
Sancti Dii ab Ethnicis dicti. quare? 49. 50.
Sedebant veteres in parentali solemnitate. 188.
—— *in Jejuniis Judæi.* 190.
—— *cruribus Turci.* 190.
Sedento adoraturi. præceptam Pythagoræ. 189.
Sedere in orationibus sacra Judæorum temerabat. 186.
—— —— *per Christianos imitatum.* 192.
Senatores romani Isidis Simulacrum nudipedes præcedunt. 162.
Seu quo alio nomine appellari volueris. solennis formula

formula dubitantium de numinis variis ac certis nominibus. 87.
Simulacra tenebant vel amplectebantur Ethnici. 218.
Sine, Siste. formulæ romanæ. 18. *et* 19.
Sinistrorsum Galli in adorando se vertebant. 231.
Sive Deus sive Dea es. formula dubitantium de numinis naturâ. 88. 89.
Solum purum. quid? 116. 117.
Solutio crinium apud Gentiles & Christianos veteres. 172. 173.
Somnium polluebat Gentiles. 120.
Spartanorum pueri nudipedes tripudio deos celebrabant. 262.
Sperne. Spirate. Aspirate. formulæ romanæ. 22.
Squalida veste supplices in angustiis procedebant. 152. 153.
Stabant super telum, qui se devovebant. 60.
Stare in adorando ubivis observatum. 184. & *seqq.*
Στεφανηφόροι *Græcorum Sacerdotes.* 281. 282.
Stola. qualis? 144.
Συνωδοὶ. & Ὑμνωδοὶ. *qui?* 97.
Supplicare, orare in adversis. 3.
Sylvæ ad orandum electæ. 54. 55. & *seqq.*

T.

Tellus mater, teque Jupiter obtestor. formula devoventium. 59. 60.

Templa in numinum honorem erecta, & sacrificiis precibusque dedicata. 63. *& seqq.*
—— *antiquitus in montibus ac Sylvis erecta.* 57.
—— *à variis Gentibus spreta.* 54. *& seqq.*
Tempus adorationis. 99. *& seq.*
—— *nudipedalium apud Lacedæmonios.* 162.
Tene. formula romana. 20.
Ternarius numerus sacer habitus. 84. 85.
—— —— —— *unde?* 84.
Terrâ, deficiente aquâ, sese Turci purificant. 183.
Terræ oscula figebant peregrinantes. 58.
Terram tangebant, qui devovebant. 59.
—— —— *Vota opi facientes.* 190.
Tibia in sacris. 244. 245. *& seqq.*
—— *sacrifica.* 245. 246.
Tibicines templorum & sacrorum. 247.
—— *sacris publicis præsto dicti.* 247.
—— *proprium romæ collegium habebant.* 248.
Tituli varii Diis in precibus dati. 85.
—— *quare?* 85.
Tona, Torque. formulæ romanæ. 20. 21.
θρεπτήρια, *alma. dearum cognomen.* 38.
Tubæ in sacris Gentilium & Judæorum adhibitæ. 250. *& seqq.*
—— *à Sacerdotibus ipsis canebantur apud Hebræos.* 252. 253.
Tutulum. quid? 144.
Tympana in sacris Gentilium & Judæorum. 250. 251.

V.

Urbes devotæ. & quomodo. 59.
ὗσον, pluc. Athenienſium formula. 29.
Uterque Neptunus quis? 127.
Velamentum album. 146.
——— *purpureum.* 146.
Velatio capitum romanis in uſus. 41. 142.
——— ——— *à Judæis ac Ægyptiis in mœrore fiebat.* 143.
——— ——— *Græcis ignota.* 142.
——— ——— *variis in caſibus facta eſt.* 142.
Velatis manibus incedebant ſupplices. 147.
Venerari pro orare. 4.
Veneris expertes orabant. 117. *& ſeqq.*
Venus pro concubitu. 117.
Veſta in fine precum apud romanos invocata. 112.
——— *& in principio apud Græcos.* 113.
— *deorum prima.* 113.
Veſtis adorantium purpurea vel candida. 148. *& ſeqq.*
Viatores in viis orabant. 58.
Vini expertes eſſe debebant oratores. 118. 119.
— *uſus fœminis Romanis olim interdictus.* 119.
Votum recipere. formula devoventium. 60.
Vota, quarta adorationis ſpecies. 76.
— *quæ, & qualia?* 76.
— *concipiebant.* 77.

Vota concepta tabellis inscribebant. 77.
— *conscripta signabant.* 77.
— *obsignata deorum genuis affigebant.* 77.
— *genibus tabellas figebant cerâ.* 77.
— *tabellas affictas solvebant.* 78.
— *lubens merito solvere.* 78.
— *Judæis nota.* 78. 79.
— *aperte vel murmure fiebant.* 93. 94.
— *tacita Christianis Honesta.* 95.

ERRATA
TYPOGRAPHICA.

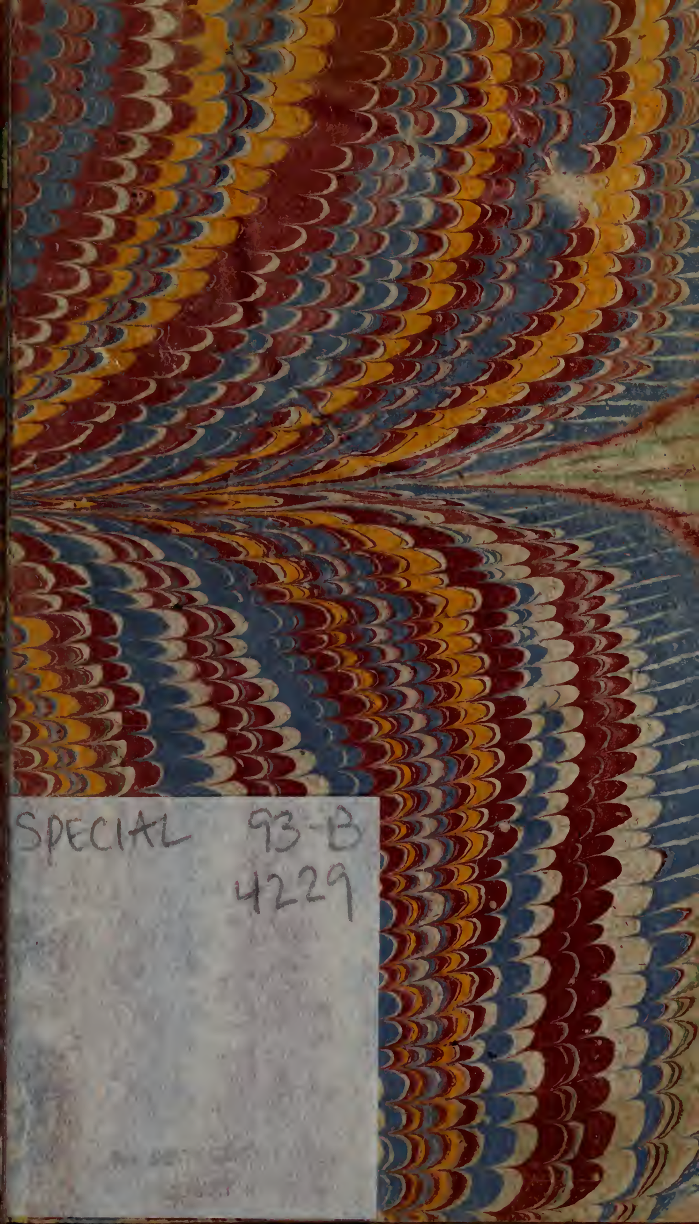
Pag. 106. *lin.* 12. *pro at lege ut.*
Pag. 108. *lin.* 20. *pro offerre — offerat.*
Pag. 121. *lin.* 25. *pro manus — manu.*
Pag. 124. *lin.* 15. *pro fluviatalis - fluviatilis.*
Pag. 134. *lin.* 17. *pro Tiberi — Tiberii.*
Pag. 135. *lin.* 4. *pro essent — esset.*
Pag. 142. *lin.* 3. *pro tempore — tempora.*
Pag. 143. *lin.* 11. *pro aperire — operire.*
——— —— 23. *pro Boxhornium — Buxtorfium.*
——— —— 26. *pro Hebreis - Hebræis.*
Pag. 146. *lin.* 11. *pro eum — cum.*
Pag. 147. *lin.* 9. *pro pacera — pacem.*
Pag. 148. *lin.* 8. *pro precepto — præcepto.*
Pag. 154. *lin.* 14. *pro album — albam.*
Pag. 156. *lin.* 11. *pro calcatis - calceatis.*
Pag. 157. *lin.* 5. *pro deo — de.*
——— —— 13. *pro precepit - præcepit.*
Pag. 158. *lin.* 25. *pro calceis — calceos.*
Pag. 168. *lin.* 12. *pro egrege — egregie.*
Pag. 169. *lin.* 8. *pro Polynicis — Polynicen.*
Pag. 171. *lin. ult. pro Theoginis — Theognis.*
Pag. 177. *lin.* 25. *pro Ceylonnensis — Ceylonnenses.*
Pag. 179. *lin. ult. pro præcaturæ — precaturæ.*
Pag. 196. *l.* 14. *pro templa orientem — templa ad orientem.*
Pag. 209. *l.* 23. *pro* 13 ——— 15.
Pag. 213. *lin.* 3. *pro vetebatur — vetabatur.*
Pag. 239. *lin.* 8. *pro ud ——— ad.*
——— —— 28. *pro cæperunt — ceperunt.*

FINIS.

4r

$\overline{D}$ (2 volte)

SPECIAL 93-B
4229